

**KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ**

MİMARLIK ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**SİVAS KENT MERKEZİNDE KAMUSAL YAPILAR VE KENTİN
GELİŞİMİNE ETKİLERİ**

NURAY KARATEPE

KOCAELİ 2022

KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

MİMARLIK ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

SİVAS KENT MERKEZİNDE KAMUSAL YAPILAR VE KENTİN
GELİŞİMİNE ETKİLERİ

NURAY KARATEPE

Prof. Dr. Oya ŞENYURT
Danışman, Kocaeli Üniv.

.....

Prof. Dr. Neşe GURALLAR
Jüri Üyesi, TED Üniv.

.....

Doç. Dr. Mehmet ŞENER
Jüri Üyesi, Kocaeli Üniv.

.....

Tezin Savunulduğu Tarih: 28.10.2022

ETİK BEYAN VE ARAŞTIRMA FONU DESTEĞİ

Kocaeli Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada,

- Bu tezin bana ait, özgün bir çalışma olduğunu,
- Çalışmamın hazırlık, veri toplama, analiz ve bilgilerin sunumu olmak üzere tüm aşamalarında bilimsel etik ilke ve kurallara uygun davrandığımı,
- Bu çalışma kapsamında elde edilen tüm veri ve bilgiler için kaynak gösterdiğimi ve bu kaynaklara kaynakçada yer verdiğimi,
- Bu çalışmanın Kocaeli Üniversitesi'nin abone olduğu intihal yazılım programı kullanılarak Fen Bilimleri Enstitüsü'nün belirlemiş olduğu ölçütlere uygun olduğunu,
- Kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı,
- Tezin herhangi bir bölümünü bu üniversite veya başka bir üniversitede başka bir tez çalışması olarak sunmadığımı,

beyan ederim.

☒ Bu tez çalışmasının herhangi bir aşaması hiçbir kurum/kuruluş tarafından maddi/alt yapı desteği ile desteklenmemiştir.

☐ Bu tez çalışması kapsamında üretilen veri ve bilgiler tarafından no'lu proje kapsamında maddi/alt yapı desteği alınarak gerçekleştirilmiştir.

Herhangi bir zamanda, çalışmamla ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak tüm ahlaki ve hukuki sonuçları kabul ettiğimi bildiririm.

Nuray KARATEPE

YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI

Fen Bilimleri Enstitüsü tarafından onaylanan lisansüstü tezimin tamamını veya herhangi bir kısmını, basılı ve elektronik formatta arşivleme ve aşağıda belirtilen koşullarla kullanıma açma izninin Kocaeli Üniversitesi'ne verdiğimi beyan ederim. Bu izinle Üniversiteye verilen kullanım hakları dışındaki tüm fikri mülkiyet haklarım bende kalacak, tezimin tamamının ya da bir bölümünün gelecekteki çalışmalarda (makale, kitap, lisans ve patent vb.) kullanımı bana ait olacaktır.

Tezin kendi özgün çalışmam olduğunu, başkalarının haklarını ihlal etmediğimi ve tezimin tek yetkili sahibi olduğumu beyan ve taahhüt ederim. Tezimde yer alan telif hakkı bulunan ve sahiplerinden yazılı izin alınarak kullanılması zorunlu metinlerin yazılı izin alarak kullandığımı ve istenildiğinde suretlerini Üniversiteye teslim etmeyi taahhüt ederim.

Yükseköğretim kurulu tarafından yayınlanan “*Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge*” kapsamında tezim aşağıda belirtilen koşullar haricinde YÖK Ulusal Tez Merkezi/ Kocaeli Üniversitesi Kütüphaneleri Açık Erişim Sisteminde erişime açılır.

☐ Enstitü yönetim kurulu kararı ile tezimin/projemin erişime açılması mezuniyet tarihinden itibaren 2 yıl ertelenmiştir.

☐ Enstitü yönetim kurulu gerekçeli kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihinden itibaren 6 ay ertelenmiştir.

☒ Tezim ile ilgili gizlilik kararı verilmemiştir.

Nuray KARATEPE

ÖNSÖZ VE TEŞEKKÜR

Tezim boyunca bilgi birikimini ve tecrübesini benimle paylaşan, araştırma disiplini ve çalışmaları ile bana yol gösteren tez danışmanım saygıdeğer hocam Prof. Dr. Oya Şenyurt’a teşekkür ederim.

Hayatım boyunca yardımlarını benden hiçbir zaman esirgemeyen, sürekli yanımda olan, varlıklarıyla bana güç veren, kıymetli anneme ve değerli kardeşlerime, desteklerini hissettiğim arkadaşlarıma tüm kalbimle teşekkürlerimi sunarım.

Ekim – 2022

Nuray KARATEPE

İÇİNDEKİLER

ETİK BEYAN VE ARAŞTIRMA FONU DESTEĞİ	i
YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI	ii
ÖNSÖZ VE TEŞEKKÜR	iii
İÇİNDEKİLER	iv
ŞEKİLLER DİZİNİ	vi
TABLolar DİZİNİ	x
ÖZET	xi
ABSTRACT	xii
1. GİRİŞ	1
1.1. Çalışmanın Amacı ve Kapsamı	1
1.2. Çalışmanın Yöntemi	3
2. SİVAS' IN TARİHİNE GENEL BAKIŞ	6
3. OSMANLI ÖNCESİ DÖNEMİN SİVAS KENTİNE ETKİLERİ VE KENT MERKEZİNİN MİMARİ GELİŞİMİ	11
3.1. Selçuklu ve İlhanlı Dönemi'nden Günümüze Gelebilen Yapıların Kentle İlişkisi ve Tipolojik Bağlamda Değerlendirilmesi	16
3.1.1. Ulu Camii (1197)	21
3.1.2. Şifaiye Medresesi (Darüşşifa) (1217)	24
3.1.3. Çifte Minareli Medrese (1271)	28
3.1.4. Buruciye Medresesi (1271)	32
3.1.5. Gök Medrese (1271)	36
4. 19. YÜZYILA KADAR OSMANLI DÖNEMİ'NİN SİVAS KENTİNE ETKİLERİ VE KENT MERKEZİNİN MİMARİ GELİŞİMİ	40
4.1. Günümüze Gelebilen Camilerin Kentle İlişkisi ve Tipolojik Bağlamda Değerlendirilmesi	44
4.1.1. Kerim Çavuş (Kaleardı) Cami (1295)	46
4.1.2. Şems-i Sıvasi Meydan Cami (1564)	48
4.1.3. Kale Cami (1580)	50
4.1.4. Ali Ağa Cami (1590)	52
4.1.5. Ali Baba Cami (1714)	54
4.1.6. Zincirli Minare Camisi (1742)	56
4.1.7. Örtmeli Cami (18. yy)	57
4.2. Günümüze Gelebilen Hamamların Kentle İlişkisi ve Tipolojik Bağlamda Değerlendirilmesi	59
4.2.1. Kurşunlu Hamamı (Behram Paşa) (1576)	62
4.2.2. Meydan Hamamı (1584)	64
4.2.3. Mehmet Ali Bey Hamamı (16.yy)	66
4.2.4. Hamamcıoğlu Hamamı (17.yy)	68
4.3. Günümüze Gelebilen Hanların Kentle İlişkisi ve Tipolojik Bağlamda Değerlendirilmesi	69
4.3.1. Behram Paşa Hanı (1576)	70
4.3.2. Subaşı Hanı (16. yy)	74
4.3.3. Taşhan (18. yy)	76
5. 19. YÜZYILDAN CUMHURİYET'E KADAR OLAN DÖNEMİN SİVAS KENTİNE ETKİLERİ VE KENT MERKEZİNİN MİMARİ GELİŞİMİ	79
5.1. Kent Merkezinde Günümüze Gelemeyen Yapılar	87

5.2. Kent Merkezinde Günümüze Kadar Gelebilen Yapılar	110
5.2.1. Sivas Hükümet Konağı (Sivas Valiliği) (1884)	112
5.2.2. Mülki İdadi Binası (Sivas Atatürk ve Kongre Müzesi) (1892)	118
5.2.3. Sivas Sanayi Mektebi Demir Atölyesi (Sivas Arkeoloji Müzesi) (1899)	123
5.2.4. Eski Paşa Hamamı (19. yy sonu)	125
5.2.5. Sivas Sanayi Mektebi (Eski Sivas Açık Cezaevi) (Yeni Sanayi Mektebi Müzesi) (1902)	127
5.2.6. Şirinoğlu Hamamı (1904)	132
5.2.7. Sivas Jandarma Binası (1908)	134
5.2.8. Ziya Bey Yazma Eserler Kütüphanesi (1908)	138
5.2.9. West Memorial Hospital (Eski Göğüs Hastanesi) (Çevre Kültür Sanat Evi) (1900'lerin başı)	141
5.2.10. Sivas Erkek Öğretmen Okulu (Selçuk Anadolu Lisesi) (1915)	145
5.3. 19. Yüzyıldan Cumhuriyet'e Kadar Günümüze Gelebilen ve Gelemeyen Yapılara İlişkin Katalog	148
6. SONUÇ	168
KAYNAKLAR	173
KİŞİSEL YAYIN VE ESERLER	181
ÖZGEÇMİŞ	182

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 3.1.	Matrakçı Nasuh'un 1537 Yılına Ait Sivas Minyatürü	13
Şekil 3.2.	Kent Kalelerini ve Surlarını Gösteren Restitüsyon	14
Şekil 3.3.	Kent Kaleleri ve Surları	15
Şekil 3.4.	Sivas Kent Merkezinde Günümüzde Var Olmayan Kent Surları, Yukarı ve Aşağı Kale Sur İzleri ve Kale Kapıları	16
Şekil 3.5	Güncel Harita Üzerinde Günümüzde Var Olan Selçuklu ve İlhanlı Yapılarının Konumu	17
Şekil 3.6	Soldaki İki ve Dört Eyvanlı Plan Tipleri, Sağdaki ise Revak Tipleri Şematik Gösterimi	21
Şekil 3.7	Sivas Ulu Cami Planı	22
Şekil 3.8.	Sivas Ulu Cami Kesiti	22
Şekil 3.9.	Ulu Cami Ön Cephe Görünüş	23
Şekil 3.10.	Ulu Cami İç Mekân Görseli	23
Şekil 3.11.	Sivas Ulu Cami Minaresi Geçmişteki Durumu (Tarih Bilinmiyor) ve Güncel Durumu	24
Şekil 3.12.	Solda Şifaiye Medresesi Sağda Çifte Minare (Tarih Bilinmiyor)	25
Şekil 3.13.	Şifaiye Medresesi (Darüşşifa) Planı	26
Şekil 3.14.	Şifaiye Medresesi Girişi Batı Cephesi	27
Şekil 3.15.	Şifaiye Medresesi Üsten Görünü	27
Şekil 3.16.	Sivas Şifaiye Medresesi İç Görseller	27
Şekil 3.17.	I. İzzetin Keykavus Türbesi	28
Şekil 3.18.	Şifaiye Medresesi İç Kullanım Görselleri	28
Şekil 3.19.	Solda Çifte Minare, Ortada Kale Cami, Sağda Şifaiye Medresesi 1917 Yılına Ait Görsel	30
Şekil 3.20.	Solda Çifte Minare, Ortada Kale Cami, Sağda Şifaiye Medresesi	30
Şekil 3.21.	Çifte Minare Medresesi Duvarının Batı Yönünden Fotoğrafı	31
Şekil 3.22.	Çifte Minare Medresesi; Solda Taç Kapı Mukarnası, Sağda 1924 Yılına Ait Görsel	31
Şekil 3.23.	Sivas Çifte Minareli Medresesi'nin Çay Bahçesi Olarak Kullanılması	32
Şekil 3.24.	Buruciye Medresesi Giriş Cephesi	33
Şekil 3.25.	Sivas Buruciye Medresesi 1934 Yılına Ait Fotoğraf	34
Şekil 3.26.	Sivas Buruciye Medresesi Planı	34
Şekil 3.27.	Sivas Buruciye Medresesi Kesiti	35
Şekil 3.28.	Buruciye Medresesi Revak ve Taç Kapı Mukarnası	35
Şekil 3.29.	Buruciye Medresesi İç Avludan Fotoğrafı	35
Şekil 3.30.	Sivas Gök Medrese Kaleden Geçmişe Ait Görünüş (Tarih Bilinmiyor) ve Güncel Görünüş	37
Şekil 3.31.	Gök Medrese Taç Kapısı ve Minareleri	37
Şekil 3.32.	Gök Medrese Planı	38
Şekil 3.33.	Gök Medrese İç Avlusu 1908-1934 Yıllarına Ait Fotoğraflar	38
Şekil 3.34.	Gök Medrese Ön Cephesi 1908-1934 Yıllarına Ait Görsel	39
Şekil 4.1.	Güncel Harita Üzerinde Günümüzde Var Olan 19. Yüzyıl Öncesi Osmanlı Yapılarının Konumu	42
Şekil 4.2.	Tek Kubbeli Cami Yapılarından Bazılarının Planları	45
Şekil 4.3.	Kerim Çavuş Cami Planı	47

Şekil 4.4.	Kerim Çavuş Cami	48
Şekil 4.5.	Meydan Cami Planı	49
Şekil 4.6.	Sivas Meydan Cami (Tarih Bilinmiyor)	49
Şekil 4.7.	Meydan Cami	50
Şekil 4.8.	Sivas Kale Cami Planı	51
Şekil 4.9.	Kale Cami (Tarih Bilinmiyor)	51
Şekil 4.10.	Sivas Kale Cami	52
Şekil 4.11.	Sivas Ali Ağa Cami Planı	53
Şekil 4.12.	Sivas Ali Ağa Cami, 1939 Yılına Ait Fotoğraf	53
Şekil 4.13.	Aliaga Cami	54
Şekil 4.14.	Sivas Ali Baba Cami Planı	55
Şekil 4.15.	Sivas Ali Baba Cami	56
Şekil 4.16.	Zincirli Minare Cami Planı	57
Şekil 4.17.	Zincirli Minare Cami	57
Şekil 4.18.	Sivas Örtmeli Cami Planı	58
Şekil 4.19.	Sivas Örtmeli Cami	59
Şekil 4.20.	Sıcaklık Planına Göre Fetih Öncesi Hamam Tipolojisi	60
Şekil 4.21.	Kurşunlu Hamamı Planı	63
Şekil 4.22.	Kurşunlu Hamamı (Tarih Bilinmiyor)	63
Şekil 4.23.	Sivas Kurşunlu Hamamı	64
Şekil 4.24.	Sivas Meydan Hamamı Planı	65
Şekil 4.25.	Sivas Meydan Hamamı, 1950 Yılına Ait Fotoğraf	65
Şekil 4.26.	Meydan Hamamı	66
Şekil 4.27.	Mehmet Ali Hamamı Planı	67
Şekil 4.28.	Mehmet Ali Hamamı	67
Şekil 4.29.	Sivas Hamamcıoğlu Hamamı Restorasyon Öncesi	68
Şekil 4.30.	Sivas Hamamcıoğlu Hamamı Restorasyon Sonrası	69
Şekil 4.31.	16. Yüzyıl Hanlarına Örnek, Erzurum Taşhan (Rüstem Paşa Hanı) Planı	70
Şekil 4.32.	Behram Paşa Hanı Planı	72
Şekil 4.33.	Behram Paşa Hanı, Solda Kışla Olarak Kullanıldığı Döneme Ait Görsel Sağda 2008 Yılına Ait Görsel	72
Şekil 4.34.	Sivas Behram Paşa Hanı (Tarih Bilinmiyor)	72
Şekil 4.35.	Sivas Behram Paşa Hanı	73
Şekil 4.36.	Behram Paşa Hanı'nın Günümüzde Tarihi Behrampaşa Sivas Otelı Olarak Kullanımı	73
Şekil 4.37.	Sivas Subaşı Hanı Planı	75
Şekil 4.38.	Sivas Subaşı Hanı	75
Şekil 4.39.	Sivas Subaşı Hanı Avlusu	76
Şekil 4.40.	Sivas Taşhan Günümüz Kullanım Fotoğrafları	77
Şekil 4.41.	Sivas Taşhan	77
Şekil 4.42.	Sivas Taşhan 1927 Yılına Ait Fotoğraf	78
Şekil 4.43.	Sivas Taşhan	78
Şekil 5.1.	Osmanlının Son Dönemlerinde Sivas Vilayeti	80
Şekil 5.2.	İstanbul, Edirne, Bursa, İzmir, Adana, Sivas, Mamuretülaziz, Diyarbakır, Trabzon, Erzurum, Bitlis ve Van Vilayetlerinde 1914 Yılı Müslüman, Ermeni, Rum ve Yahudi Nüfusunu Gösteren Grafik	84

Şekil 5.3.	1959 Yılı Sivas Fotoğrafı Üzerine Geç Osmanlı Dönemi Yapıların Gösterimi	85
Şekil 5.4.	Sivas Kent Meydanı (Tarih Bilinmiyor), En Sağdaki Cami Paşa Cami Olabilir	86
Şekil 5.5.	1877 Yılına Ait Sivas Genel Fotoğraf, Ortada Çifte Minare	86
Şekil 5.6.	Güncel Harita Üzerinde Günümüzde Var Olmayan 19. ve 20. Yüzyıl Osmanlı Yapılarının Konumu	87
Şekil 5.7.	İzzet Paşa Cami Yerini Anlatan Görsel (Solda Hükümet Konağı, İzzet Paşa Cami Minaresi ve Sağda Mülki İdadi Binası)	90
Şekil 5.8.	1922 Yılına Ait İzzet Paşa Cami Fotoğrafı	90
Şekil 5.9.	Soldan Sırasıyla Halkevi, Çifte Minare, Kale Cami, İstasyon Caddesi ve En Sağda Mülki İdadi Binası	91
Şekil 5.10.	1915 Yılına Ait Sivas Şehrinin Planı	92
Şekil 5.11.	Solda Mülki İdadi Binası, Kongre Caddesi (Lise Caddesi) Tarih Bilinmiyor	92
Şekil 5.12.	Sivas Saat Kulesi'nin Ketten Görünümü	93
Şekil 5.13.	Saat Kulesi (Tarih Bilinmiyor)	94
Şekil 5.14.	Sivas Saat Kulesi Rölöve Plan ve Görünüş	95
Şekil 5.15.	Sivas Rüştiyesi Planı	97
Şekil 5.16.	Sivas Rüştiyesi	97
Şekil 5.17.	Sivas Askeri Rüşdiyesi	98
Şekil 5.18.	Sivas Hapishanesi Alt Kat ve Üst Kat Planı	99
Şekil 5.19.	Sivas Normal School Planı	101
Şekil 5.20.	Sivas Öğretmen Koleji	102
Şekil 5.21.	1914 Yılına Ait Sivas Öğretmen Koleji Fotoğrafı	102
Şekil 5.22.	1914 Yılına Ait Sivas Öğretmen Koleji Orkestrası	103
Şekil 5.23.	1892 Yılına Ait Mekteb-i İdadi ve Sanayihane Dairesi İnşaatı	104
Şekil 5.24.	Çifte Minareli Medrese'nin Avlusunda İnşa Edilen Okul, Sivas İsmet Paşa Mektebi	105
Şekil 5.25.	1900'lü yılların başında Çifte Minareli Medrese Arazisindeki Yapı	105
Şekil 5.26.	Sivas Aramyan Okulu Giriş Cephesi	107
Şekil 5.27.	Sivas Aramyan Okulu (Kız Muallim Mektebi)	107
Şekil 5.28.	Sivas Mahkeme Binası Konumunu Gösteren Harita	108
Şekil 5.29.	1928 Yılına Ait Vilayet Matbaa Binası Fotoğrafı	109
Şekil 5.30.	Güncel Harita Üzerinde Günümüzde Var Olan 19. ve 20. Yüzyıl Osmanlı Yapılarının Konumu	110
Şekil 5.31.	Sırasıyla 2010 ve 2021 Yıllarına Ait Sivas Meydan Hava Fotoğrafları	114
Şekil 5.32.	Sivas Hükümet Konağı Zemin Kat Planı	116
Şekil 5.33.	Sivas Hükümet Konağı (Fotoğrafta Yapının 3. Katı Henüz Eklenmediği Görüldüğü İçin Görselin 1914 Yılı Öncesine Ait Olduğu Düşünülmektedir)	117
Şekil 5.34.	Hükümet Konağı	117
Şekil 5.35.	Mülki İdadi Binası 1892 Yılına Ait Görsel	119
Şekil 5.36.	Sivas Mekteb-i İ'dâdîsi H. 1321 /M. 1903	120
Şekil 5.37.	Mülki İdadi Binası Zemin Kat Planı	121

Şekil 5.38.	Mülki İdadi Binası Dönemin Sivas Lisesi, Güneydoğu ve Güneybatı Cephesi, 1941 Yılına Ait Fotoğraf	122
Şekil 5.39.	Mülki İdadi Binası	123
Şekil 5.40.	Sivas Sanayi Mektebi Demir Atölyesi Zemin Kat Planı	124
Şekil 5.41.	Sivas Sanayi Mektebi Demir Atölyesi, Batı Cephesi	125
Şekil 5.42.	Sivas Sanayi Mektebi Demir Atölyesi, Doğu Cephesi	125
Şekil 5.43.	Sivas Eski Paşa Hamamı	126
Şekil 5.44.	Eski Paşa Hamamı Planı	127
Şekil 5.45.	Sivas Sanayi Mektebi (Tarih Bilinmiyor)	129
Şekil 5.46.	Sanayi Mektebi (Tarih Bilinmiyor)	129
Şekil 5.47.	Sivas Sanayi Mektebi Zemin Kat Planı	130
Şekil 5.48.	Eski Sivas Açık Cezaevi, Restorasyon Öncesi	131
Şekil 5.49.	Sivas Sanayi Mektebi (Eski Sivas Açık Cezaevi) (Yeni Sanayi Mektebi Müzesi)	131
Şekil 5.50.	Solda Sanayi Mektebi Müzesi, Sağda Sivas Sanayi Mektebi Demir Atölyesi (Sivas Arkeoloji Müzesi)	132
Şekil 5.51.	Şirinoğlu Hamamı, Güneybatı Giriş Cephesi (Tarih Bilinmiyor)	133
Şekil 5.52.	Eski Paşa Hamamı Planı	134
Şekil 5.53.	Şirinoğlu Hamamı, Güneybatı Giriş Cephesi	134
Şekil 5.54.	Sivas Jandarma Binası Zemin Kat Planı	137
Şekil 5.55.	Sivas Jandarma Binası	138
Şekil 5.56.	1941 Yılına Ait Sivas Jandarma Binası Fotoğrafı	138
Şekil 5.57.	Ziya Bey Yazma Eserler Kütüphanesi Zemin Kat Planı	140
Şekil 5.58.	Ziya Bey Yazma Eserler Kütüphanesi, 1906 Yılında İnşası Sırasında Çekilen Fotoğraf	140
Şekil 5.59.	Ziya Bey Yazma Eserler Kütüphanesi	141
Şekil 5.60.	Çevre Kültür Sanat Evi Zemin Kat Planı (Eski Göğüs Hastanesi) (Fevzi Paşa Mektebi)	143
Şekil 5.61.	Eski Göğüs Hastanesi (Çevre Kültür Sanat Evi) (Fevzi Paşa Mektebi)	144
Şekil 5.62.	Çevre Kültür Sanat Evi	144
Şekil 5.63.	Sivas Erkek Öğretmen Okulu (Selçuk Anadolu Lisesi) Zemin Kat Planı	146
Şekil 5.64.	Sivas Erkek Muallim Mektebi	147
Şekil 5.65.	Sivas Erkek Muallim Mektebi (Tarih Bilinmiyor)	147
Şekil 5.66.	Selçuk Anadolu Lisesi	148
Şekil 6.1.	Sivas İl Merkezi Fotoğrafı Üzerinden Bazı Yapıların Konumu	169

TABLÖLAR DİZİNİ

Tablo 5.1.	Sivas Hükümet Konağı	149
Tablo 5.2.	Mülki İdadi Binası	150
Tablo 5.3.	Sivas Sanat Okulu.....	151
Tablo 5.4.	Eski Paşa Hamamı	152
Tablo 5.5.	Sivas Sanayi Mektebi	153
Tablo 5.6.	Şirinoğlu Hamamı	154
Tablo 5.7.	Sivas Jandarma Binası	155
Tablo 5.8.	Ziya Bey Yazma Eserler Kütüphanesi	156
Tablo 5.9.	West Memorial Hospital	157
Tablo 5.10.	Sivas Erkek Öğretmen Okulu	158
Tablo 5.11.	Paşa (Beylik) Sarayı	159
Tablo 5.12.	İzzet Paşa Cami	160
Tablo 5.13.	Saat Kulesi	161
Tablo 5.14.	Sivas Rüştîye Mektebi	162
Tablo 5.15.	Sivas Amerikan Öğretmen Koleji	163
Tablo 5.16.	Sivas Gureba Hastanesi	164
Tablo 5.17.	Sivas Aramyan Okulu	165
Tablo 5.18.	Mahkeme Binası	166
Tablo 5.19.	Vilayet Matbaası	167

SİVAS KENT MERKEZİNDE KAMUSAL YAPILAR VE KENTİN GELİŞİMİNE ETKİLERİ

ÖZET

Sivas, tarih boyunca sayısız medeniyetler, birçok devlet ve imparatorluk tarafından iskân edilmiştir. Tarih öncesi Neolitik Çağ'dan Beylikler zamanına, Anadolu Selçukluları Devleti'nden Osmanlı Dönemi'ne ve günümüze kadar gelen süreçte, var olan uygarlıklar kentte pek çok yapı inşa etmiş ve her medeniyet şehrin mimari dokusuna kendi izini bırakmıştır. Böylece Sivas, binlerce yıllık tarihi ve konumu gereği önemli güzergâhlar üzerinde bulunması nedeniyle siyasî, askerî ve kültürel olarak Anadolu'nun önemli kentleri arasına girmiştir. Sivas'ın fiziki kentsel yapısı 13. yüzyılda oluşmuştur. Burada hüküm süren her devletin kentin etrafını saran surları ve kaleleri koruması nedeniyle il merkezi surlar içinde sıkışmış ve sınırlarını genişletememiştir. Diğer bir yandan kentin idari merkezi, çevrelendiği surlar sayesinde 19. yüzyıla kadar çeperini muhafaza etmiştir. Bu sayede tarihsel katmanlaşmaya olanak veren kent surları içindeki alan, geçmişten günümüze Sivas ilinin merkezi konumundadır.

Çalışılan tez kapsamında, tanımlanan bu alanda var olan, Selçuklu ve İlhanlı Dönemi ile birlikte 19.yüzyıla kadar günümüze gelebilen tüm kamu yapıları incelenmiştir. Ayrıca Osmanlı Devleti, 19. yüzyıl sonundan Cumhuriyet'in kuruluşuna kadar olan döneminde Sivas'ta pek çok kamu yapısı inşa etmiştir. Bu yapılardan birkaçı günümüze ulaşamazken, Sivas Hükümet Konağı, Mülki İdadi Binası, Sivas Sanayi Mektebi, Sivas Jandarma Binası, Sivas Erkek Öğretmen Okulu gibi pek çok yapı bugüne kadar korunabilmiştir. Sonuç olarak, Geç Osmanlı Dönemi'nin Eyalet Merkezi konumunda olan Sivas'ta bu dönemde inşa edilen tüm kamu yapılarının kentteki konumları belirlenmiş ve bu binaların yapılı çevreye etkisi ve mimari özellikleri değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Geç Osmanlı Dönemi, Kamu Yapıları, Kent Merkezi, Osmanlı Mimarlığı, Sivas.

PUBLIC BUILDINGS IN SİVAS CITY CENTER AND THEIR IMPACT ON URBAN DEVELOPMENT

ABSTRACT

Numerous civilizations, states, and empires have inhabited Sivas throughout history. From the prehistoric Neolithic era to the Principalities, from the Anatolian Seljuk State to the Ottoman Period and up to the present, the existing civilizations built many structures in the city, and each culture left its own traces on the architectural texture of the city. Thus, Sivas has become one of the important cities of Anatolia, politically, militarily, and culturally, due to its location on critical routes. The physical urban structure of Sivas was formed in the 13th century. Since every state that ruled here protected the walls and castles surrounding the city, the city center was stuck within the walls and could not expand its borders. On the other hand, the city's administrative center preserved its periphery until the 19th century, thanks to the surrounding walls. In this way, the area within the city walls, which allows for historical stratification, has been the center of Sivas province from past to present.

All the public buildings that survived until the 19th century, including the Selcuklu and Ilkhanid periods, were examined in this area defined within the scope of this thesis. Moreover, The Ottoman Empire built many public buildings in Sivas from the end of the 19th century to the establishment of the Republic. While a few of these structures have not survived, many others have been preserved until today such as Sivas Government House, Civil High School, Sivas Industry School, Sivas Gendarmerie Building, Sivas Male Teacher's School, etc. As a result, the locations of all public structures built in this period in Sivas, which was the Provincial Center of the Late Ottoman Period, were determined, and the effects of these buildings on the built environment and their architectural features were evaluated.

Keywords: Late Ottoman Period, Public Buildings, Urban Center, Ottoman Architecture, Sivas.

1. GİRİŞ

1.1. Çalışmanın Amacı ve Kapsamı

Sivas'ın tarihi Neolitik Dönem'e kadar uzanmaktadır. Sivas ili yazılı tarihi boyunca Hititler, Persler, Roma ve Bizans Devletlerine ev sahipliği yapmıştır. Kent, Türklerin Anadolu topraklarına girmesiyle kurulan Danişmentlilerin başkenti olmuştur. Sonrasında Anadolu Selçuklu Devleti topraklarına katılan kent, devletin idari merkezlerinden biridir (Denizli, 1998; Uzunçarşılı ve Edgüer, 2020).

Sivas, Anadolu Selçuklu Devleti'ni sona erdiren Moğol istilasından en çok etkilenen yerleşim yerlerinin başında gelmektedir. Ardından İlhanlılar, Eratna Beyliği ve Kadı Burhanettin Devletleri tarafından iskân edilmiştir. Sivas Osmanlı hâkimiyetine girdikten kısa bir sonra da Timur İstilasına maruz kalmıştır. Sivas, Timur'un işgali nedeniyle fizikî ve ekonomik açıdan çok büyük zarar görmüştür. Kent, Osmanlı hâkimiyeti altındayken yer aldığı eyaletin merkez sancağıdır (Turan, 1951). Böylece Sivas, Danişmentliler dönemiyle 11. yüzyıldan beri var olan idari merkez kimliğini kaybetmemiş, Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılışına kadar bu özelliğini devam ettirmiştir.

Bu dönemlerde Sivas hem idari hem de ticari merkezlerden biri olup diğer Anadolu şehirlerine kıyasla üstün bir durumdadır. Anadolu'daki konumu itibariyle geçiş noktası olan kent, ticaret yollarının güzergâhında bulunmaktadır. Perslerin yaptığı Kral Yolu üzerinde yer almaktadır. Ayrıca Çin'den başlayıp Avrupa'ya erişen İpek Yolu ile Selçuklular zamanında Anadolu'da yapılan ticaretin iki ana güzergâhı olan doğu batı, kuzey güney ticaret aksları üzerinde bulunmaktadır (Akbulut, 2009). Sivas kentinin önemli ticari yollarının üzerinde bulunması nedeniyle kültürel, siyasî ve askerî olarak Anadolu'nun önemli kentleri arasında yer almıştır.

İlk kurulduğu tarihten günümüze kadar gelen süreçte, kentte var olan uygarlıklar pek çok yapı inşa ederek her medeniyet şehrin mimari dokusuna kendi izini bırakmıştır. Sivas'ın kentsel dokusunun yapısı fiziki olarak 13. yüzyılda oluşmuştur. Kent tarihlerinde Orta Çağ dönemlerinde şehirlerinin ortak özelliklerinden biri de surlarla çevrili olmasıdır. Günümüzde yıkılmış olan Sivas Kalesi'nin Roma-Bizans döneminde varlığı kesin olarak bilinmektedir. Tarihi araştırmalardan elde edilen verilere göre, surlar ilk olarak Bizans

İmparatoru I. Justinianos tarafından onarılmıştır. Sonrasında, Danişmentliler zamanında Emir Danişment, Anadolu Selçuklu devrinde Sultan I. Alaeddin Keykubad, Kadı Burhaneddin hükümdarlığında ve Osmanlı İmparatorluğu döneminde Çelebi Mehmed tarafından onarılmıştır (Uzunçarşılı ve Edgüer, 2020).

İdari çekirdeği çevreleyen surlar, uzun bir süre korunmuş ve her gelen devlet tamir edip onarmıştır. Bu durum her ne kadar kenti surlar içine sıkıştırmış ve genişlemesine engel olmuşsa da Sivas'ta hüküm süren her devletin kent merkezini aynı alanda kurmasına ve tarihsel katmanlaşmaya olanak sağlamıştır.

İki iç kale olan, Aşağı Kale ve Yukarı Kale'nin etrafının büyük surlarla çevrili olduğu bilinmektedir. Bir nevi kentin bilinen ilk çekirdeği olan Aşağı Kale'nin sınırları içinde, 13. yüzyıl yapıları olan ve günümüze kadar ulaşan Şifaiye Medresesi (Darüşşifa) (1217), Çifte Minareli Medrese (1271) ve Buruciye Medresesi (1271) bulunmaktadır. Aşağı Kale sınırları dâhilinde, bugün medreselere ek olarak Kale Cami (Mahmud Paşa Cami) (1580) ve Hükümet Konağı'nın alanını da bu bölgede yer almaktadır. Aşağı Kale'ye 500 metre uzaklıkta yer alan ve yüzeyden 40 metre yükseklikte bulunan Toprak Tepe adı verilen hisar, Yukarı Kale olarak da anılır (Demirel, 2000).

Aşağı Kale olarak anılan kale sınırları içi daima yönetim merkezi olarak benimsenmiştir. Kent merkezinde tarihi dönemlerden günümüze kadar gelebilen eserlerin incelenmesi neticesinde, mevcut Sivas kent merkezinin 13. yüzyılda da il merkezi olduğunu söylemek mümkün olup tarih boyunca aynı alan kent merkezi olarak kullanılmıştır.

Bir nevi şehrin bilinen ilk çekirdeği olan bu alan, 19. yüzyıla kadar varlığını devam ettirmiş fakat 19. yüzyılda şehrin en dış sınırlarını çevreleyen surlar yıkılmış ve böylece kent, sınırlarının dışına taşmıştır. Daha sonrasında da idari merkezin mekânsal baskınlığının devam ettiği söylenebilse bile 19. yüzyılda yeni yapı türlerinin yapılmasıyla yönetici merkez, yeni bir kamusal kimliğe bürünmüştür (Koç, 2020).

Sivas Surları günümüze kadar ulaşamamış olsa da yaklaşık olarak izi, kent yerleşim dokusundan okunabilmekte olup, yapılan araştırmalar doğrultusunda surların izi tahmin edilebilmektedir. Bu tez kapsamında yaklaşık olarak surların izi içerisinde yer alan ve günümüze kadar ulaşan yapılar incelenmiştir.

Bu kapsamda tezin 1. Bölümünde giriş kısmı yer almaktadır. 2. Bölümde ise Sivas'ın tarihi kısaca özetlenmiştir. Bu bölümde kentin coğrafi konumundan, Sivas isminin menşeiinden ve Danişmentliler'e kadar il topraklarında hüküm süren devletlerden ve kentteki önemli olaylardan bahsedilmiştir. 3. Bölümde Osmanlı öncesi dönemin kente etkilerinden söz edilmiştir. Selçuklu ve İlhanlı yapıları olan ve kent merkezinde yer alıp, günümüze kadar gelebilen yapılar anlatılmıştır. 4. Bölümde de Osmanlı Devleti'nin 19. yüzyıla kadarki süreçte kentin durumu ve yine kent merkezinde var olup günümüze kadar ulaşan yapılar incelenmiştir. Üç alt başlıkta toplanan yapılar tipolojik bağlamda değerlendirilmiştir. 5. Bölümde ise 19. yüzyıldan Cumhuriyet'e kadar olan dönemin kente etkileri ifade edilmiştir. Bu bölüm, iki alt başlıktan oluşmaktadır, ilk alt başlıkta kent merkezinde inşa edilen fakat günümüze kadar ulaşamayan yapılardan bahsedilmiştir. İkinci alt başlıkta ise kent merkezinde yer alıp günümüze kadar gelebilen yapılar birincil kaynak olarak Osmanlı Arşiv Belgeleri'nden de faydalanarak incelenmiştir. Üçüncü alt başlık olarak günümüze gelebilen ve gelemeyen yapıların katalog çalışması yapılmıştır.

Osmanlı Devleti'nin son dönemi olan 19. yüzyıl ve 20. yüzyıl başlarında Sivas'ta pek çok kamu yapısı inşa edilmiştir. Hükümet konağı, idadi binası, sanayi mektepleri, öğretmen okulu, kütüphane gibi pek çok kamu binası günümüze kadar gelmiştir. 19. yüzyılda inşa edilen ve günümüze kadar gelebilen bazı kamu yapıları mimari açıdan değerlendirilerek, kent merkezindeki konumları itibarıyla kent dokusundaki etkisi ve kentin mimari gelişimi incelenmiştir.

Son kısım olan 6. Bölümdeki sonuç başlığı altında Sivas kent merkezinin geçmişten bu yana aynı alanda var olduğundan söz edilmiştir. Bu çıkarımın yapılabilmesinin nedenleri arasında; 13. yüzyıldan bu yana kent merkezinin, 19. yüzyılda yıkılmış olan kent surlarının içinde var olması gösterilmiştir. 19. yüzyıldan Cumhuriyet'e kadar olan dönemdeki araştırılan yapıların mimari özellikleri ve kente etkileri yorumlanmıştır.

1.2. Çalışmanın Yöntemi

Tez konusu ele alınırken, öncelikle 19. yüzyıl Osmanlı yapıları ve kent gelişimi incelenmiştir. Sonrasında değerlendirilen süreç içinde kent merkezinde bulunan bu yapıların birbirine ve Selçuklu ile İlhanlı Dönemleri'ne ait olan yapılara yakınlığı tespit edilmiştir. Kent merkezinde hâlâ var olan bu yapıların kronolojik olarak incelenmesine

yönelik bir yöntem kurgulanmıştır. Bu doğrultuda Osmanlı öncesinde Selçuklu ve İlhanlı Dönemi, 19. yüzyıl öncesi Osmanlı Dönemi ve 19. yüzyıl sonrası Osmanlı Dönemi olmak üzere üç temel kısımda kent merkezi ve günümüze kadar gelebilen yapılar incelenmiştir. Bahsi geçen yapıların yer aldığı kent merkezinin etrafını çevreleyip sınırlarını belirleyen, Orta Çağ'dan bu yana var olan ve 19. yüzyıla kadar korunan kent surları içindeki alan çalışma alanı olarak belirlenmiştir.

Araştırmaya, Başkanlık Osmanlı Arşivi'nde belge taraması ve ikincil kaynakların incelenmesi ile başlanmış ve ilgili literatüre konu kapsamında çalışmada yer verilmiştir. Bu tarama ile konu dâhilinde daha önce yapılmış eserler incelenmiştir.

Özellikle Sivas'ın Geç Osmanlı Dönemi olan 19. ve 20. yüzyıl kamu yapılarını genel olarak inceleyen Mimarlık Tarihi Anabilim Dalı'nda bir çalışma bulunmamaktadır. Sanat Tarihi Anabilim Dalı'nda tek yapı tipi üzerinde çalışmalar bulunmaktadır. Örneğin: 2006 yılında Mustafa Ünsal'ın çalışması olan “Sivas İl Merkezindeki Osmanlı Camileri” ya da 2007 yılında Oğuz Önder'in çalışması olan “Sivas İli Merkezindeki Türk Devri Hamamları”. Osmanlı Geç Dönem kamu yapılarını inceleyen en genel çalışma ise 2006 yılında Mustafa Bulut tarafından Sanat Tarihi Anabilim Dalı'nda üretilen “Sivas'taki Geç Dönem Osmanlı Kamu Yapıları” başlığını taşıyan çalışmadır. Mimarlık Anabilim Dalı olarak 2020 yılında Pınar Koç'un doktora tezi olan “Sivas'ta 1870-1970 Aralığında Modernleşme İzleğinin Katmanları Üzerine Bir Analiz: Mekânsal ve Dönemsel Ayırtırmaya Yönelik Yöntem Önerisi” başlıklı çalışma bulunmaktadır.

Bu tez kapsamında arşiv taramaları sonrasında belgeler düzenlenmiş ve analizler yapılmıştır. Bu çerçevede öncelik Başkanlık Osmanlı Arşivi olmak üzere Vilayet Salnamelerinden de konuyla ilgili olarak Sivas kentine ilişkin kaynak araştırması kapsamında yararlanılmıştır. Sivas İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Sivas Belediyesi ve Sivas Valiliği kurumlarının kendilerine ait arşivlerinden taramalar yapılmıştır. İstanbul Üniversitesi Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanlığı 2. Abdülhamid Han Fotoğraf Albümü, Salt Araştırma Arşivi, TDV İslam Ansiklopedisi konu ile ilgili taranan kaynaklar arasındadır. Söz konusu kaynaklar özellikle görsel belgelere ulaşılmasında etkili olmuştur.

Sivas'ın tarihsel süreci hakkındaki bilgilere ise sempozyum, tez, kitap gibi bilimsel kaynaklardan ulaşılmıştır. Hikmet Denizli'nin "Sivas Tarihi ve Anıtları Kitabı", İsmail Hakkı Uzunçarşılı ve Rıdvan Nafiz Edgüler'in çalışmalarından derlenen ve Recep Toparlı'nın hazırladığı "Sivas Şehri Kitabı", Osman Turan'ın başta "Selçuklular zamanında Sivas Şehri" adlı eseri olmak üzere diğer çalışmaları bilgi elde etmede önemli kaynaklar arasındadır.

Çalışma sırasında özellikle yerel kaynaklar önem arz etmektedir. Sivas İl Kültür Müdürlüğü tarafından düzenlenen "Selçuklular Döneminde Sivas" ve "Osmanlılar Döneminde Sivas" sempozyumları yerel bilginin sağlandığı kaynaklardır. Benzer şekilde günümüzde yayın hayatına devam eden "Hayat Ağacı Sivas Şehir Kültürü Dergisi" de önemli bir başvuru kaynağıdır.

2. SİVAS' IN TARİHİNE GENEL BAKIŞ

Anadolu coğrafyası geçmişten bu yana birçok toplumun yerleşim birimlerine ev sahipliği yapmıştır. Orta Anadolu illerinden biri olan Sivas'ın ilk yerleşim ve gelişiminde beşeri unsurların yanında doğal topoğrafya da doğrudan etkilidir. İç Anadolu Bölgesi'nin Yukarı Kızılırmak Bölümü'nde deniz seviyesinden 1285 metre yükseltide bulunur (Yalçınlar, 1997). Sivas, 28.488 km² lik yüzey alanı ile alan olarak Türkiye'nin ikinci büyüklükteki şehri olup TÜİK 2021 Adrese Dayalı Nüfusa göre 636.121 nüfusa sahiptir.

Sivas'ın, çevresine göre kendine has iklimi vardır ve kent bir mikro klima iklimine sahiptir. Bu özelliğine neden olan temel öğeler; çevresine göre daha yüksek, kuzeyden gelen rüzgârlara açık, topoğrafyasının engebeli bir yapıda olması nedeniyle yıl içinde farklılık gösteren basınç farkı ve kent topraklarının farklı coğrafi bölgeler içinde bulunmasıdır. Sivas genelinde karasal iklim hâkimdir, kışları soğuk ve kar yağışlı olup yazları ise sıcak ve kurak geçer. (Sivas Belediye Başkanlığı, 2015-2019 Stratejik Planı)

Sivas isminin menşei sorgulanacak olursa; ilk çağlarda Talavra, Megalapolis, Karana ve Diyopolis (Mabut Şehri) gibi adlarla anılmıştır. Roma döneminden önce şehrin bulunduğu alandaki kaleden adını alıp Kabira olarak anılmıştır. Sivas adının Hititlerin bir kolu olan Sibasip kavminin isminden ya da Selçukların dilinde üç değirmen anlamında olan Sebast sözcüğünden türediği de sanılmaktadır. (Denizli, 1998) Diğer bir söylem ise Pont Kralı Polemon'un eşi Pitodoris, eşi öldükten sonra Diyopolis'i tamir edip Roma Kralı Ogüst'e saygısından dolayı bu şehre Sebast ismini koymuştur. Sebast kelimesi eski Yunan dilinde Ogüst şehri anlamında kullanılmaktadır (Uzunçarşılı ve Edgüer, 2020). Sivas adının Sebast kelimesinden türediği düşünülmektedir. Sivas, Danişmentliler zamanında Danişmend İli olarak anılmıştır. Selçuklular zamanında ise Sivas şehri, "Dâru'lÂlâ" yani "Yücelik Beldesi" olarak adlandırılmıştır (Turan, 2013).

Sivas'ta yapılan arkeolojik araştırmalar Hans Henning Von Der Osten ve ekibi tarafından 1927 yılında başlatılmıştır. Sivas ili sınırları içinde kırka yakın yerleşim yeri tespit edilen bu araştırmaları, ilerleyen süreçlerde bir dizi yüzey araştırmaları takip etmiştir. Sivas ilinin kültürel geçmişine ilişkin araştırmalara göre Sivas'ın iskân edilme tarihi Neolitik döneme kadar uzanır. Yörede yerleşimin Taş Maden Çağı'nda (Kalkolitik Çağ M.Ö. 5. ve 4. binli yıllarda), Eski Tunç Çağı'nda (M.Ö 3. binli yıllarda), Orta ve Geç Tunç

Çağı'nda (M.Ö. 2. binli yıllarda) devam ettiği anlaşılmaktadır. Bölgenin Orta Anadolu kültürünün bir parçası ve bazı dönemlerde Doğu ve Orta Anadolu kültür bölgelerinin arasında bir geçiş bölgesi niteliği kazandığı, araştırmalardan çıkan sonuçlar arasındadır (Denizli, 1998).

Anadolu eski coğrafya bilgisine göre Pont, Kapadokya, Paflagonya, Galatya, Frija Lidya gibi isimlere sahip bölgelere ayrılmıştır. Bahsi geçen bölgeler sabit sınırları olmayıp zaman içinde tarihi olaylar nedeniyle, hâkim olan milletlerin idari ve askeri olgularına göre kimi zaman genişlemiş kimi zaman daralmıştır. Kızılırmak havzasında kalan Sivas, Anadolu'nun bu bölgelerinden bir zaman Pont'a bir zaman da Kapadokya'ya bağlanmış olsa da daha çok Kapadokya'ya tabi olduğu için bu bölgenin yerleşim yerlerinden olduğu kabul edilmiştir. Kapadokya'nın tarihte bilinen ilk sahipleri Hititler'dir (Edgüler, 2020).

Hattuşil liderliğinde M.Ö. 1650'de kurulan Hitit Devleti, Kızılırmak yayını sınır kabul etmiştir. Bu yay içindeki Sivas kentinde Hitit Dönemi'nin varlığı bulunan tasvirli eserlerden de görülmektedir. Yüzey araştırmalarından elde edilen sonuçlara göre Sivas, M.Ö. 1600'lerden itibaren Hitit Devleti'nin sınırları içinde yer almıştır (Denizli, 1998).

Hitit Devleti'nden sonra Sivas üzerinde hâkimiyet kuran Pers Krallığı, M.Ö. 6. yüzyılda Med İmparatorluğu'nu yenerek Anadolu'yu egemenliği altına almıştır. Pers başkenti olan Susa'dan başlayan Anadolu'dan geçtikten sonra Selçuk'ta (Efes) sonlanan, Sard ile Susa'yı birbirine bağlayan ünlü Kral Yolu ile dönemin en ünlü ticaret yolu üzerinde bulunmaktadır (Sivas 1973 İl Yıllığı).

M.Ö. 4. Yüzyılda Pers ordularını yenerek Anadolu toprakları içerisine katan Makedonya Kralı Büyük İskender'in ölümü sonrasında Sivas ilinin kuzey bölgeleri Pontus Krallığı'nın, güney bölgeleri ise Kapadokya Krallığı'nın topraklarında kalmıştır. Daha sonrasında M.Ö. 2. yüzyılda Pontus'un Kapadokya'ya saldırmasını fırsat bilen Roma İmparatorluğu sınırlarını genişletip Sivas'ı topraklarına katmıştır. M.S. 395 yılında Roma İmparatorluğu'nun ikiye ayrılışından sonra Anadolu, Doğu Roma (Bizans) İmparatorluğunda kalmış olup Sivas yöresi ise, Roma İmparatorluğu dönemindeki gibi sınır bölgesi olma özelliğini devam ettirmiştir (Denizli, 1998).

Ortaçağ dönemlerinde şehirlerinin ortak özelliklerinden biri de surlarla çevrili olmasıdır. Sivas'ın da Kızılırmak sel baskınından uzak ve gittikçe yükselen bir eğimle yayla üzerinde iki iç kalenin etrafında büyük surlarla çevrilidir. Günümüzde yıkılmış olan Sivas Kalesi'nin Roma-Bizans döneminde varlığı kesin olarak bilinmektedir (Demirel, 2000). Romalılardan önce de Sivas'ın bulunduğu alanda Cabira isminde bir kale bulunduğu ve doğal tepe üzerine kurulan bu kaleyi M.Ö. iki binli yılların başında Hititler'in iskân ettiği de bilinmektedir (Denizli, 1998).

Sivas Sur ve Kalesi, Bizans İmparatoru döneminde Jüstinyanus tarafından, İran ticaret yolu üzerinde bulunduğu ve askeri yol Sivas'tan geçtiği için şehrin önemli askeri yolu, kentin surları ve kalesi yeniden onarılmıştır (Denizli, 1998; Uzunçarşılı ve Edgüer, 2020) Onarılan Kayseri-Sivas yolu gelecekteki Malazgirt Savaşı olana kadar, Bizans'ın doğuya açılan kapısı olmuştur. Ayrıca Tokat'ı Sivas'a bağlayan Bizans yolu ise ticaret yapmak için kullanılmıştır (Demir, 2005).

Roma İmparatorluğu zamanında Sivas şehri askeri ve ticari olarak gelişme göstermiştir. Sivas, Roma ve Bizanslılar döneminde Avrupa ile Asya arasındaki Baharat Yolu ve Mezopotamya ile Karadeniz arasındaki ticaret yolu olup zamanın mal ve esir ticaret merkezi olmuştur (Denizli, 1998). Ticari yolların aktif kullanıldığı zamanlarda çevre kentlerden ve ülkelerden göç alması kentin hem nüfusunun artıp büyümesine hem de kültürel birikimine neden olmuştur (Akbulut, 2009).

Bizanslılar, askeri ihtiyaçlar ve müdafaa şartlarını düşünerek Anadolu'yu bölgelere ayırmışlardır. Bölgelerin başına valilik ve kumandanlık edecek yöneticiler atanmıştır. Bu bölgelerden biri Kapadokya'dır. Bu devirde Sebast adında olan kent, Kapadokya'da kurulan üç metropolitlikten birinin de merkezi olmuştur (Uzunçarşılı ve Edgüer, 2020). Sivas bu dönemde 100.000'e yaklaşan nüfusu ile Anadolu'nun büyük kentleri arasında yer almaktadır. Sivas şehrinin nüfus artışını sağlayan nedenlerden biri de bu dönemde dışarıdan gelen göçlerdir. Bizans Devleti Türk akınlarını önlemek gayesiyle bölgede ikamet edenlerden bir kısım Ermeni nüfusunu Sivas'a yerleştirmiştir (Akbulut, 2009).

Bizans Döneminde bölge uzun süre mahalli prensliklerle idare edildikten sonra devletin zayıflamasıyla yıllar boyunca sarsıntılar yaşamıştır. Şehir 7. yüzyılın ilk yarısında İran Sasanileri tarafından alınmış fakat çok süre uzun geçmeden İslam orduları akınlarına

uğramış ve daha sonra kısa devrelerle mahalli prensliklerin eline geçmiştir. Bu da kentin güçlü devlet hâkimiyetindeyken kazandığı önemi kaybetmesine sebep olmuştur (Denizli, 1998).

Urfalı Mathieu, 1059 yılında Selçuklu Sultanı Tuğrul Bey zamanında gerçekleşen Anadolu akınlarını anlatırken şehri tahrip ve halkını esir ettiğinden bahsetmekle birlikte Sivas'ın Hristiyanlar tarafından da zarara uğradığını söylemektedir. Bizans iktisadi ve medeni bakımdan gerileme içerisinde bulunduğu için şehir hayatında ilerleme yerine çöküş görülmektedir. Bu nedenle Anadolu'da rastlanan eserler daha çok Roma ve Helenistik Döneme aittir (Turan, 1951).

1021 yılında Ermeni hükümdar Senekerim Jan Milâdî, Van'da hüküm sürerken Selçuklu Türklerinin saldırılarından dolayı memleketini Bizans İmparatoru 2. Bazil'e bırakıp karşılığında Kapadokya'da Sivas Şehrini almıştır. Sivas'ı Senekerim Jan, oğlu David ve onun oğulları Adom ve Abushel yönetmişlerdir. Uzunçarşılı, Urfalı Matyu Vakayinamesi'nden elde ettiği bilgilere göre 1059 veya 1060 Mart ayında Sivas'a Türk akını olduğundan bahsetmiştir. Devamında 1071 yılında Bizans İmparatoru Diyojen Romanos'un Selçuklu Hükümdarı Alp Arslan ile savaşmak üzere Sivas'a geldiği zaman Ermeni Prensleri Adom ve Abushel'e kızıp Sivas şehrini yağmaladığı ve halkını katlettiğini yazmıştır (Uzunçarşılı ve Edgüer, 2020).

Anadolu'nun büyük fethinden önce, Selçuklu sultanları Türkmen muhacirlerini kendi himayeleri altında Anadolu'ya göndermişlerdir. Bu sayede Türkmenler, Malazgirt zaferinden önce 1059'da Sivas'a girmişlerdir (Turan, 1980). Daha sonrasında 1071 Malazgirt zaferi ile Bizans mağlup edilip Türklere Anadolu'nun kapısı açılmış ve Sivas'a Türklerin hâkim olma mücadeleleri başarı ile sonuçlanmıştır (Turan, 2009).

İlk Türk emirliğinin Sivas merkezli olarak kurulması Danişment Gazi ve beraberindekiler ile Alparslan adına Sivas'ı almalarıyla olmuştur. Sivas'ta 1071'den 1174'e kadar egemenlik sürmüşlerdir (Altıntaş, 2016).

Sivas ili Danişmentliler döneminde mühim gelişmeler göstermiş ve zamanın kültür ve ticaret merkezlerinden biri olmuştur (Sivas 1973 İl Yıllığı). Sivas Kenti Dânişmentliler'in merkezi olup ticarî ve iktisadî önemi, yeri ve büyüklüğü dolayısıyla, Anadolu şehirlerine

kıyasla üstün bir durumda bulunmuştur. Sivas şehrinin diğer bazı Anadolu şehirlerinde olduğu gibi hemen hemen tamamı Türkler tarafından yeniden inşa edilmiştir (Turan, 1951). Danişmentliler zamanında kent surları hükümdar Emir Danişmed Gazi tarafından 1081 yılında tamir edilmiştir (Uzunçarşılı ve Edgüer, 2020).

3. OSMANLI ÖNCESİ DÖNEMİN SİVAS KENTİNE ETKİLERİ VE KENT MERKEZİNİN MİMARİ GELİŞİMİ

Sivas, 1178 yılında 2. Kılıçarslan tarafından Danişmentliler yıkılarak Anadolu Selçuklu Devleti'nin topraklarına dâhil edilmiştir (Sevim ve Merçil, 1995). Sivas, Selçuklu Türkiye'sinin medeniyet merkezlerinden birisi olmuştur. Danişmentlilerin merkezi olan Sivas, Selçuklu hükümdarlarına Konya ilinden sonra, Kayseri gibi ikinci bir başkent olmuştur. Doğu-Batı, Kuzey-Güney ticaret akslarının kesiştiği merkezi bir transfer noktası oluşturmuştur (Altıntaş, 2016).

II. Kılıçarslan yaşlandığında on bir oğlu arasında ülkeyi paylaştırmıştır. II. Kılıçarslan, Konya'da en büyük otorite olarak dururken oğulları ise büyük kentlerde kendilerine ait divan kurarak bu bölgelerin gelirlerini merkeze verip yılda bir kez sultana bağlılıklarını sunmuşlardır. Büyük oğul Kutbeddin Melikşah'a (1188–1193) Sivas Eyaleti verilmiştir. II. Kılıçarslan'ın Sivas'ı en büyük oğluna bırakması, Sivas'ın Konya ilinden sonra devletin en önemli ikinci bir merkez konumunda olduğunu göstermektedir (Bulut, 2019; Kaya, 2008).

Daha sonrasında Rükneddin Süleymanşah zamanında ülke toprakları, 1196-1204 yılları arasında tek bir bütün haline getirilmiştir ve sultan Selçuklu ülkesinin tek hâkimi olmuştur. Rükneddin Süleymanşah döneminde de Selçuklu ordusunun önemli bir kısmı Sivas'ta bulunmaktadır ve Sivas, doğu seferlerinin başlangıcı için hareket noktası olmuştur (Turan, 1971).

Cengiz Han idaresindeki Moğol Devleti tehdidi Anadolu'da hissedilmeye başladıktan sonra I. Alaeddin Keykubad Anadolu'yu Moğol tehdidine karşı korumak için Sivas surlarını güçlendirmeye karar verip, yontma taşlarla 1221 yılında onarmıştır. Sivas'taki beylere surların yapımına katılmalarını emretmiştir. Sultan, Sivas surlarının Kale kısmını yaptırırken içte kalan kısımlarını da beylere yaptırmıştır (Turan, 1971; Uzunçarşılı ve Edgüer, 2020). I. Alaeddin surun etrafında hendekler oluşturmuştur ve daire şeklinde olan alanda paşa sarayı, medreseler, cami, hamam, hapishane ve üstü toprak damlı 300 adet ev yaptırmıştır (Akbulut, 2009).

Sultan 1. Alâeddîn Keykubad döneminde Sivas, sosyoekonomik ve stratejik açıdan önemli bir iskân merkezidir. Ayrıca iktisadi bir merkez olmasına ek olarak, aynı zamanda da mühim bir ilim merkezi konumundadır. Bu dönemde Sivas'ın nüfusu 120 bin olduğu düşünülmektedir (Turan, 1971). Sivas Şehri Kitabı'nda Hammer'in Tarihi Tercümesi kaynak gösterilerek, Sivas'ın Türk istilas zamanında yani 1071'den önce nüfusunun yüz binden fazla olduğu ifade edilmiştir (Uzunçarşılı ve Edgüer, 2020). Bu bilgi Turan'ın nüfus hakkındaki bilgisini destekler niteliktedir. Fakat başka kaynaklarda nüfusun abartılı olduğu ifade edilmiştir (Demir, 2005).

1237 yılında I. Alaeddin Keykubad'ın vefatıyla, II. Gıyaseddin Keyhüsrev tahta geçmiştir (Turan, 1971). 1240 yılında bazı Türkmenlerin devlete karşı başkaldırı hareketi olan Babai İsyanı çıkmıştır. İsyen sırasında, Babailer öncü kuvvetlerini Sivas'a göndermiştir. İsyana Sivas'taki Karamanoğlu Türkmenlerinin destek vermesiyle mücadeleyi Babailer kazanmıştır ve Sivas'ı yağmalayıp burada törenler ve şenlikler yapmışlardır (Turan, 1971). Babailik Anadolu Selçukluları döneminde, orta ve güneydoğu Anadolu'da baba İlyas'a bağlı Türkmenler' in isyanı nedeniyle ortaya çıkan ve gayri sünni bir istikamette gelişen siyasi-sosyal hareket olarak tanımlanmaktadır (Ocak, 1991). Daha sonrasında hem Selçuklu idaresindeki güçsüzlük hem de ordudaki zayıflığın anlaşılması ile Moğollar 1243 yılında komutan Baycu Noyan yönetiminde Sivas üzerine doğru yola çıkmıştır. II. Gıyaseddin Keyhüsrev'de ordusunu hazırlayıp Sivas'a gelmiştir ve Köseadağ yakınlarında Moğol ordusuyla karşılaşan Selçuklular mağlup olmuştur. Sivas Moğollar tarafından üç gün yağmalanmıştır (Turan, 1971).

Bu yıkımlardan Sivas'ın nüfusu ve ilim merkezi olan kimliği de etkilenmiştir. Daha önceleri Sivas ilinin nüfusu 120 binlerde olup medreselerinde de fazla sayıda talebe bulunmaktadır. Sivas'a diğer ülkelerden pek fazla âlim geldiği gibi, farklı ülkelerdeki ilim merkezlerine de ilim alanında yetişmek üzere gidenler olmuştur. Fakat Selçuklulardan sonraki zamanlarda, Moğol hâkimiyeti ve iç karışıklıklar nedeniyle, 1277'den sonra birçok insan Anadolu'dan göç etmiştir. Bu göçten Sivas da etkilenmiş ve pek çok ilim insanı kentten ayrılmıştır. Ancak kentin cazibesi eğitim alanında kaybolmamıştır. Sivas'ta bulunan ve günümüze kadar gelen medreselerin bu zamanlarda inşa edilmiş olması bunun kanıtı olabilir (Kaya, 2008).

Selçuklu Devleti'nin son hükümdarı III. Alâeddin Keykubat kabul edilmektedir. İlhanlılar tarafından Türkiye Selçukluları'nın yıkılmasıyla, Anadolu'yu 14. yüzyıl başlarında gönderilen valiler yönetmiştir. Valiler ekseriyetle merkez olarak Sivas şehrini belirlemişlerdir. Bunun nedenlerinden biri de Sivas'ın, o dönemlerde önemli bir ticaret merkezi olmasıdır. İlhanlı hâkimiyeti, valilerden Timurtaş'ın idamı ile son bulmuştur. Daha sonra 1343 yılında Emir Eratna, Sivas-Erzincan arasındaki Moğolları mağlup etmiştir. Orta Anadolu'da kurulup Sivas'ta sultanlığını ilan eden Eretna Devleti'nin merkezi Sivas iken sonradan Kayseri olmuştur. İlerleyen zamanlarda Eretna'nın siyasi otoritesi ve ekonomik düzeni bozulunca Kadı Burhaneddin, Sivas'ta 1381 yılında tahta çıkarak kendi ismiyle anılan Kadı Burhaneddin Devleti'ni kurmuştur. Kadı Burhaneddin döneminde de Sivas ili devlet merkezi olmuştur ve birçok eser yapılmış ama günümüze kadar gelememiştir (Kaya,2008; Bilget, 2009). Ayrıca Kadı Burhaneddin tarafından Timur istilasına karşı kent surları ve kalesi tamir ettirilmiştir (Uzunçarşılı ve Edgüer, 2020).

Sivas surları ve kalesi üç kısımdan oluşmaktadır. En dışta kenti saran kent surları içte kalan Yukarı ve Aşağı Kaleyi kapsamaktadır. Aşağı Kale, Ahmedek adıyla da anılan Kale-i Atik (Eski Kale-Aşağı Kale), bugün medreselere ek olarak günümüzde mevcut olan 1580 yılında inşa edilen Kale Cami (Mahmud Paşa Cami) ve Hükümet Konağı'nın alanını da kapsayan bölgede yer almaktadır. Evliya Çelebi'ye göre 1500 adım olan hisarın 20 kulesi, 600 duvar nişi (mazgal) ve biri güneyde biri kuzeyde olmak üzere iki kapısı vardır (Şekil 3.1.) (Demirel, 2000).

Şekil 3.1. Matrakçı Nasuh'un 1537 Yılına Ait Sivas Minyatürü (Denizli, 1998)

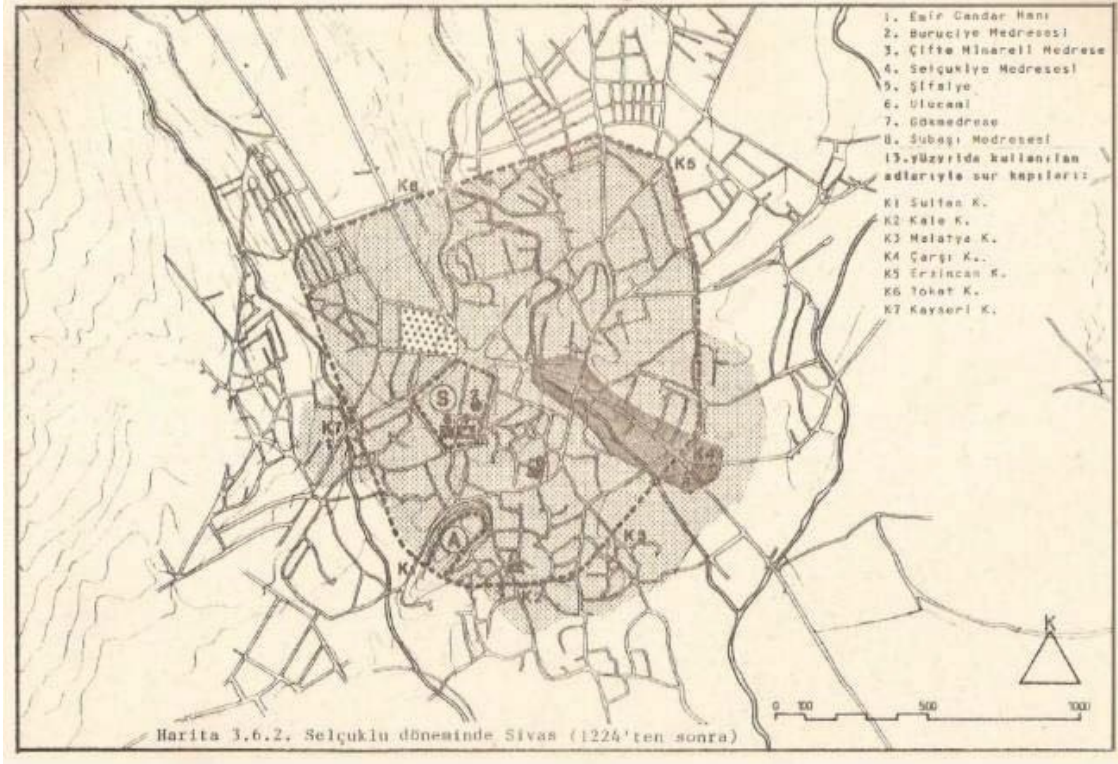
Paşa Kalesi denilen asıl kale Aşağı Kale'dir. Eyalet valisinin oturduğu Paşa Konağı (şimdiki Hükümet Konağı yerinde olduğu düşünülmektedir) bu kale içindedir Şimal kapısının kanatları demirden yapılmıştır. Dizdar ve muhafızlar bu kapıda oturtulurdu. Cenup kapısı tarafında üç yüz ev bulunmaktadır (Uzunçarşılı ve Edgüer, 2020).

Aşağı Kale'ye 500 metre uzaklıkta yer alan ve yüzeyden 40 metre yükseklikte bulunan Toprak Tepe adı verilen hisar, Yukarı Kale olarak da anılır. 821 (1418) tarihli kitabesinden, Kale-i Cedid olarak adlandırılan mahalleye de ismini verdiği ve Çelebi Mehmet zamanında onarıldığı anlaşılmaktadır. İki kapı, bir cami, zahire ambarı, sarnıç, mühimmat deposu ve 40 kadar şahi olarak adlandırılan eski topu bulunmaktadır (Demirel, 2000). Yukarı ve Aşağı kaleyi içine alan ve şehri tamamen çeviren surlar ise, yaklaşık 10500 adım, 6500-8400 m uzunluğunda yüksekliği ise 16-25 m civarında onikigen olmakla birlikte daireye yakındır (Şekil 3.2.). Büyük kesme taşlarla inşa edilmiş olup kale ve burçlarla takviye edilmiştir (Denizli, 1998).

Şekil 3.2. Kent Kalelerini ve Surlarını Gösteren Restitüsyon (Tuztaş, 2018)

Surların çeşitli kaynaklara göre 5 ya da 7 kapısı bulunmaktadır (Şekil 3.3.). 1280 tarihli Gökmedrese Vakfıyesi'nde 5 adet kapı yer almaktadır. Bunlar: Kale Kapısı, Çarşı Kapısı, Sultan Kapısı, Tokat Kapısı ve Kayseri Kapısı' dır. Bu kapılara ek olarak Malatya ve Erzincan Kapısı'nın da yer aldığı kaynaklar bulunmaktadır (Karabaş, 2019).

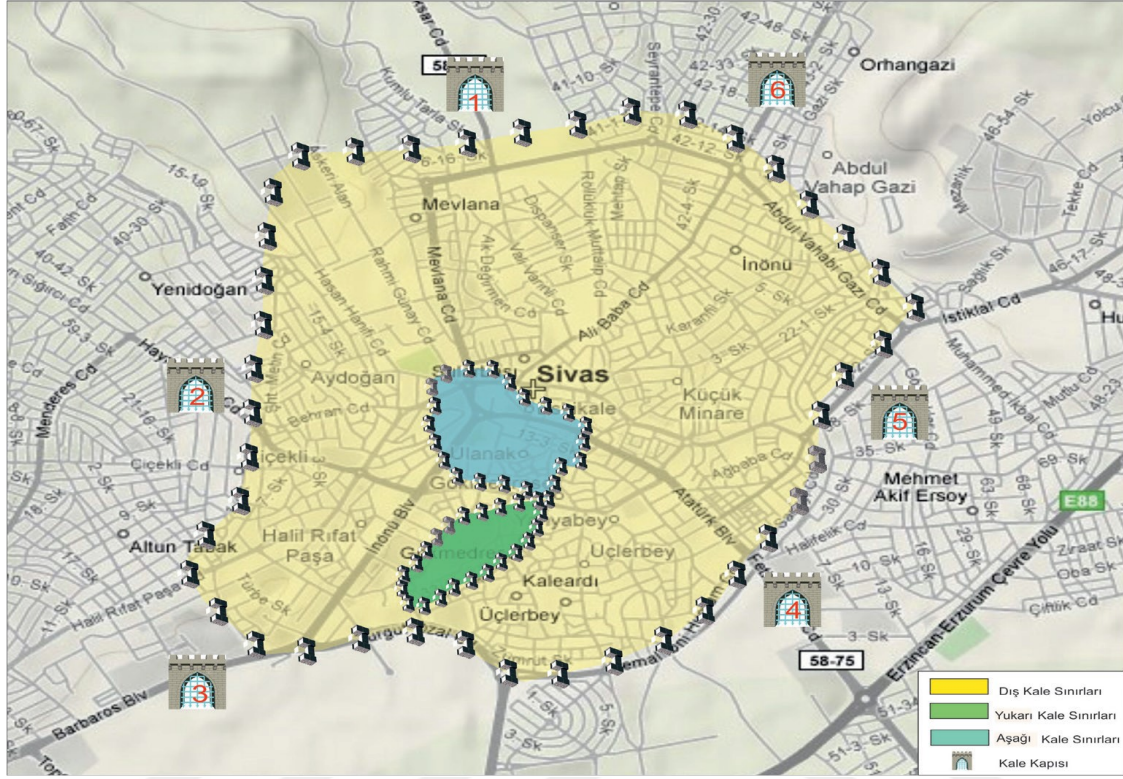

Şekil 3.3. Kent Kaleleri ve Surları (Tanyeli, 1987)

Selçuklu ve Osmanlı Döneminde, Sivas şehri bu surların içinde yer almaktadır. Günümüzde, Sivas Kalesi'nden ve surlardan yalnızca hafriyat çalışmaları sırasında toprak altından çıkarılan kesme büyük taşlar ve bazı yapıların temellerinde yer alan blok sur taşları kalmıştır (Demirel, 1998).

Sivas kent merkezinde günümüzde var olmayan kent surları ve kale kapıları, M. Emrah Ayaz'ın 2016 yılındaki Sivas Şehir Kimliği ve Sürdürülebilir Kalkınma Önerileri adlı çalışmasında güncel haritaya işlenmiştir (Şekil 3.4). Aşağıda yer alan bu haritadan okunabildiği üzere; günümüz Sivas kent merkezindeki sokak dokusunun, kale kapılarının var olduğu alanlara göre şekillendiği söylemek mümkündür. Kent merkezinden çıkan ana yolların kent surları ile kesiştiği alanlarda sur kapılarının var olması bu tespiti geçerli

kılmaktadır. Örneğin günümüzdeki Atatürk Bulvarı, Ali Baba Caddesi ile kent surlarının kesiştiği alanda bulunan sur kapıları bulunmaktadır.

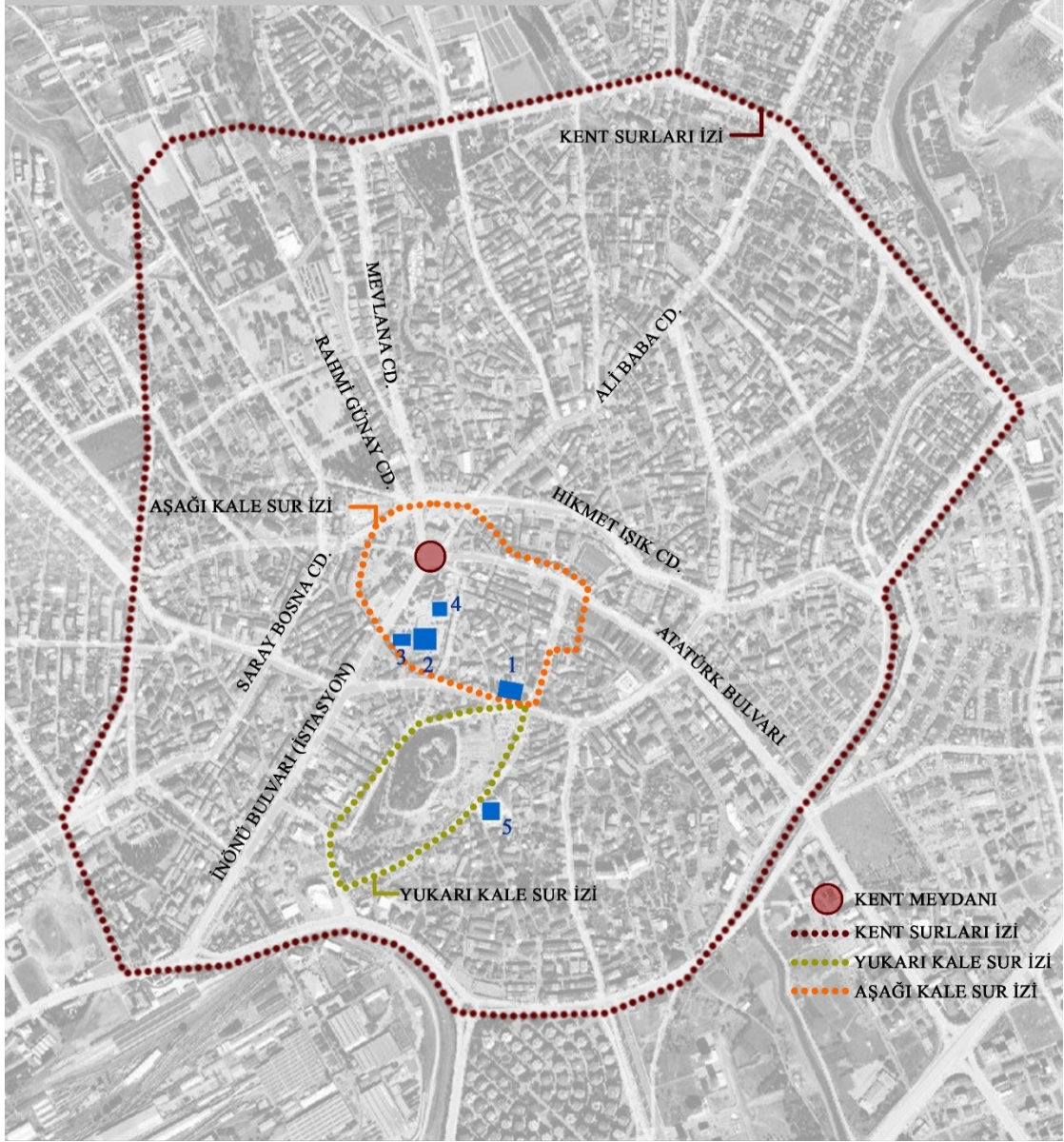

Şekil 3.4. Sivas Kent Merkezinde Günümüzde Var Olmayan Kent Surları, Yukarı ve Aşağı Kale Sur İzleri ve Kale Kapıları (Ayaz, 2016)

3.1. Selçuklu ve İlhanlı Dönemi'nden Günümüze Gelebilen Yapıların Kentle İlişkisi ve Tipolojik Bağlamda Değerlendirilmesi

Bu bölümde bahsedilecek olan ve günümüze kadar ulaşabilen yapılar, bir nevi kentin bilinen ilk çekirdeğini oluşturmuştur. Genel olarak Sivas'ın kentsel dokusunun fiziki olarak 13. yüzyılda oluştuğu söylenebilir.

12. ve 13. yüzyıl yapıları olan Ulu Cami (1197), Şifaiye Medresesi (Darüşşifa) (1217), Çifte Minareli Medrese (1271) ve Buruciye Medresesi (1271) Aşağı Kale sınırları içinde kalmaktadır. Bu yapılarla aynı dönem olan fakat kısmen de olsa onlardan uzak olan Gök Medrese (1271) Yukarı Kale'nin çok yakınındaki bir alana inşa edilmiştir (Şekil 3.5.). Çevresindeki iskânı artıran yapı ilerleyen dönemlerde mahalleye de ismini vermiştir (Demirel, 2000).

Şekil 3.5. Güncel Harita Üzerinde Günümüzde Var Olan Selçuklu ve İlhanlı Yapılarının Konumu

Selçuklu ve İlhanlı Dönemi'nin Günümüze Kadar Gelebilen Yapılar

1. Ulu Camii (1197)
2. Şifaiye Medresesi (Darüşşifa) (1217)
3. Çifte Minareli Medrese (1271)
4. Buruciye Medresesi (1271)
5. Gök Medrese (1271)

Sivas kent merkezinde günümüze gelebilen en eski yapı olan Ulu Cami, 12. yüzyıl sonlarına aittir. Ulu Cami, Anadolu cami mimarisinde Urfa'dan sonra en erken tarihli

son cemaat alanına sahip ve üç yönden girişi bulunan avlulu ilk camilerdendir (Denizli, 1998). Anadolu cami mimarisinde, Sivas Ulu Cami yapısından önce, dikdörtgen enine planlı cami tipinin uygulanmadığı görülmektedir (Kutlu ve Soyunluk, 2021).

12. yüzyıl Anadolu Türk camilerini incelediğinde, genellikle üç ana grup olacak şeklinde inşa edildikleri görülmektedir. İlk olarak, harimde sahnınları, açıklık ve yükseklik olarak birbirine eşit ve harimin ön tarafında avlu bulunan camilerdir. Bu gruba dâhil olan Konya Ulu Cami ile Sivas Ulu Cami'nde harim, birbirleriyle aynı özellikte mihraba dik sahnınlardan oluşmaktadır. Sahnınların üzeri düz ahşap bir tavanla örtülmektedir. İkinci grupta ise harimin ortasında bir mihrap önü birimi yer alır ve harim, enine sahnınlardan oluşmaktadır. Bu gruba örnek olarak şu camiler verilebilir: Harput Ulu Cami, Urfa Ulu Cami, Bitlis Ulu Cami, Mardin Ulu Cami, Cizre Ulu Cami, Kızıltepe Ulu Cami ve Silvan Ulu Cami. Üçüncü gruptaki camiler, orta sahnında, mihrap önü birimi ile orta sahnın ortasında ışıklığı bulunan, harimi enine veya dikine sahnınlardan oluşan ve harimin kuzeyinde avlusu bulunmayan yapılardır. Bu şekilde inşa edilmiş camiler; Kayseri Ulu Cami, Erzurum Ulu Cami ve Niksar Ulu Cami'dir (Güler ve Aktuğ Kolay, 2006).

Sivas kent merkezinde 12. yüzyıl sonları yapısı Ulu Cami'den sonra, 13. yüzyıla ait günümüze kadar gelebilen diğer yapı türü medreselerdir. Medreselerin kente etkilerini anlamak için, öncelikle Selçuk Devleti'nde medreselerin önemli bir yeri olduğundan, kente etkisinden, nasıl kurulduğundan ve işletildiğinden bahsetmek gerekmektedir. İlk Selçuklu medresesi Nişabur'da, Tuğrul Bey döneminde yapılmıştır. Alparslan'ın Bağdat'ta 1067 yılında yaptırdığı Nizâmiye Medresesi'nin benzeri medreseler ilerleyen zamanlarda kurulmaya devam etmiştir. Bu geleneğin bir devamı olarak Sivas'ta ise, Medrese-i Selçukiye, Medrese-i Kemâliye, Medrese-i Bulgarî, Terken Hatun, Subaşı, Necmeddîn Tûsî, Gıyaseddin Keyhusrev, Necmeddin Muhammed el-Hatibî, Hokkabaz, Emineddin Ali medreseleri vardır. Bu medreseler günümüze kadar ulaşamamışlardır (Altıntaş, 2016).

Selçuklular zamanında Anadolu'da medreselerde öğretim ücretsiz olup, öğrencilerin yiyecek ve kalacak masrafları vakıf gelirlerinden karşılanmakta ve ayrıca öğrencilere harçlık verilmektedir. Beş yıllık bir süre içinde başarılı olamayan ve derslere sürekli devam etmeyen öğrencinin medreseden çıkarılabileceği bilinmektedir. Vakıflar, Selçuklu

zamanında büyük gelişme göstermiştir ve Osmanlı ile birlikte en parlak dönemini yaşamıştır (Kayaoğlu, 1985).

Vakıflar; dini, sosyal ve eğitim alanlarında etkin olup genel anlamda kentin tamamını ilgilendiren her çeşit hizmeti kapsamaktadır. Cami, okul, kitaplık, hastane, han, çeşmeler, sebiller, imaretler, su getirme, bu tesislerin bakımı, hatta bazen mezarlıklar vakıf yoluyla yapılmışlardır (Kuban, 1968). Vakıf kelimesi sözlükte “durma, durdurma, hareketten mahrum bırakma” gibi anlamlar taşımaktadır. İslam hukuku anlamıyla ise “malın bir kısmının veya tamamının Allah için vakfedilmesi, kazancın İslam’a hizmet ve hayır yolunda harcanması gibi” yaygın ve genel bir tarifi vardır (Kul, 2021).

Bir hayır olgusu olarak ortaya çıkan vakıf kurumu, Türkler arasında İslamiyet’i kabul etmeleriyle beraber yaygın olarak görülmeye başlamıştır (Kayaoğlu, 1985). Sivas’taki birçok kamu yapısı gibi medreselerde vakıf yoluyla inşa edilmiştir. Şifaiye Medresesi (1217) ve Gök Medrese (1271) Vakfiyeleri günümüze kadar ulaşan ender yapılardandır.

Bahsi geçen yapıların dışında İlhanlılar döneminde kentte çok sayıda medrese yapısının inşa edildiğine dair kayıtlar bulunmaktadır. Özellikle ilerleyen bölümlerde bahsedilecek olan Gökmedrese Vakfiyesi’nde dokuz ayrı medresenin adlarının bulunması, İlhanlılar döneminde Sivas şehrinin kültürel zenginliği hakkında önemli emarelerdir (Demirel, 2009).

Genel olarak Anadolu’daki medreseler için mimarlık disiplinde yapılan tipoloji araştırmalarına bakıldığında yapıların kat âdeti, avlu tipi, eyvan sayısı ve revak biçimi gibi özellikler dikkatle alınmıştır. Bu özelliklere göre sırayla medreseler incelenmiştir.

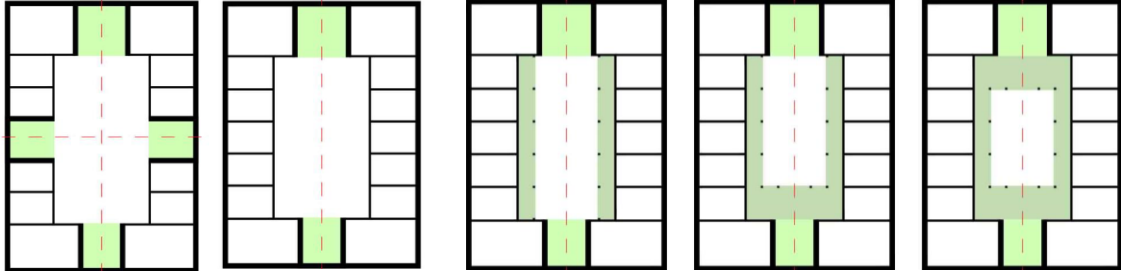
İlk olarak medrese yapılarının kat adetleri üzerinden incelendiğinde, dönemin kent dokusuna uygun olarak bir veya iki katlı olarak inşa edildiği görülmektedir. Anadolu’da inşa edilen günümüze kadar gelebilen medreselerin içinde tek katlı olanların sayısı, çift katlı olanların sayısından fazladır. 1271 tarihinden sonra Anadolu’da yapılan toplam 7 adet medreseden 6’sı, iki katlı olarak inşa edilmiştir ve bu yapıların 3 tanesi Sivas’ta bulunmaktadır. İki katlı olan medreseler şunlardır: Konya Sırçalı Medrese (1242), Sivas Gök Medrese (1271), Buruciye Medresesi (1271), Sivas Çifte Minareli Medrese (1271), Kırşehir Caca Bey Medresesi (1272), Tokat Gök Medrese (1275), Erzurum Çifte Minareli

Medrese (1270-91) (Meral, 2021). Sivas'ta inşa edilen medreselerin dönemin büyük ölçekli yapıları olduğu görülmektedir.

Medrese yapılarında avlu plan sistemi için çok önemlidir, tüm mekânlara avludan giriş bulunmaktadır. Bir geçiş alanı olmasının yanında bir toplanma mekânı olan avlular, medrese yapılarında kapalı veya açık olarak iki türlü bulunmaktadır. Anadolu'da yer alan medreseler bu açıdan incelendiğinde açık avlulu medreselerin sayısı, kapalı avlulu medreselerin sayısından fazladır. Kapalı avlulu medreselerin avlusu kubbe ya da tonozlarla örtülmüştür. Anadolu Selçukluları döneminden günümüze gelebilen kapalı avlulu örneklerden en erken tarihli olan Tokat Yağbasan Medresesi (1151) ve Niksar Yağbasan Medresesi (1157) avluları birer kubbe ile kapatılmıştır (Demiralp, 2006). Sivas'ta bulunan 4 medrese de açık avlulu plan sistemine sahiptir.

Anadolu medreselerinde bulunan diğer bir yapı birimi olan eyvan, sayı ve işlev bakımından değişiklik göstermektedir. Genellikle iki ve ya dört eyvanlı olan medreselerin yanında bir ve üç eyvanlı medreseler az da olsa mevcuttur (Şekil 3.1.2.). Avluya açılan ve çok işlevli yarı açık mekânlar olan eyvanlar, bazı zamanlar istirahat mekânı, bazı zamanlar bir dersane, bazı zamanlar da bir mescit olarak kullanılmaktadır (Meral, 2021). Sivas'ta bulunan Sivas Çifte Minareli Medrese, Buruciye Medresesi ve Sivas Gök Medrese dört eyvanlı plan sistemi olan medreseler arasında yer almaktadır.

Medreselerin plan sistemin önemli bir parçası olan revaklar, mekânlar arası dolaşımı özellikle olumsuz hava koşullarında kolaylaştırmaktadır. Böylece Anadolu'daki açık avlulu medreselerin neredeyse hepsinde revak bulunmaktadır. Revaklar, avlunun iki, üç ya da dört kenarında yer almaktadır (Şekil 3.6.). Genellikle ana eyvanın anıtsallığını azaltmamak için ana eyvanın yer aldığı kenara revak yapılmamıştır (Demiralp, 2006). Avlunun iki yanına karşılıklı olarak yer aldığı medreselere örnek olarak verilebilecek medreseler şu şekildedir: Kayseri Gıyasiye Medresesi (1205-06), Antalya İmaret Medresesi (13. yüzyılın ilk yarısı), Kalehisar Medresesi (13. yüzyılın ilk yarısı), Akşehir Taş Medrese (1250), Alaeddin Medresesi (1262-63), Buruciye Medresesi (1271), Sivas Gök Medrese (1271) (Meral, 2021). Sivas'ta yer alan Şifaiye Medresesi ise 3 tarafı revaklı medreselere örnek olarak gösterilebilir.

Şekil 3.6. Soldaki İki ve Dört Eyvanlı Plan Tipleri, Sağdaki ise Revak Tipleri Şematik Gösterimi (Meral, 2021)

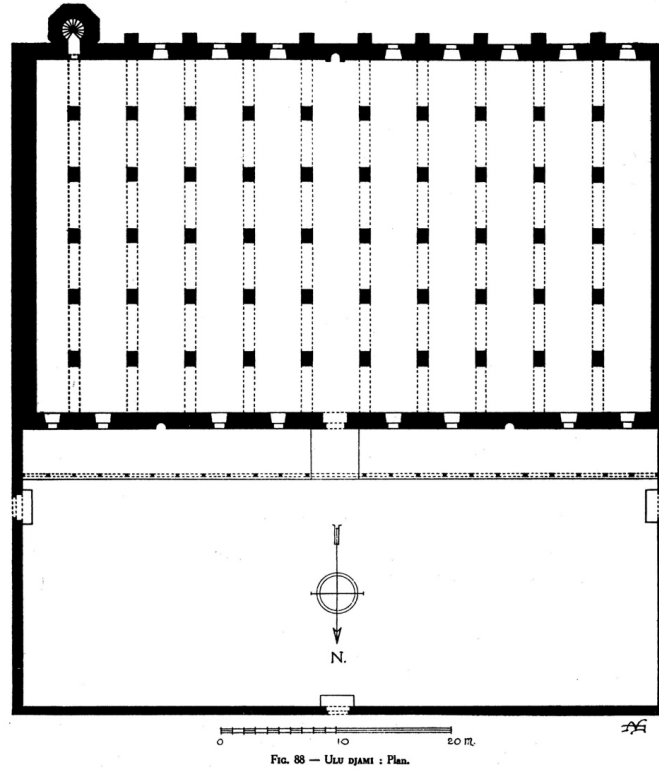
3.1.1. Ulu Camii (1197)

Anadolu'nun en eski camilerinden olan Sivas Ulu Cami, günümüzde Uluanak Mahallesi içinde bulunmaktadır. 1955 yılında onarımı sırasında hafriyat arasından ortaya çıkarılan kitabeler, yapının Selçuklular devrinde inşa edildiğini ortaya koymaktadır. Kitabeler bulununcaya kadar yapının Dânişmendlilere ait bir eser olduğu düşünülmektedir. Danişmentliler'in başkenti olan bu kentte, ilk kurulan İslam şehirleri gibi ortada bir Ulu Cami ve meydanla birlikte etrafında binaların inşa edilmesinin İslâm şehirciliği geleneği olduğu bilinmektedir. Sivas'ta, Danişmendliler döneminde Ulu Cami dışında başka bir cami olmadığından dolayı araştırmacılar, caminin Dânişmendliler'e ait eser olduğunu kabul etmekteydi. Ayrıca yapının eskiliği ve mimari üslubundan dolayı Dânişmendliler'e ait eser olduğunu sanılmaktaydı (Turan, 1951). Hatta kitabesi bulunduktan sonra dahi yapının Danişmentliler zamanında inşa edildiği ve bulunan kitabenin onarım kitabesi olduğunu öne süren araştırmacılar yok değildir (İnanç, 1991).

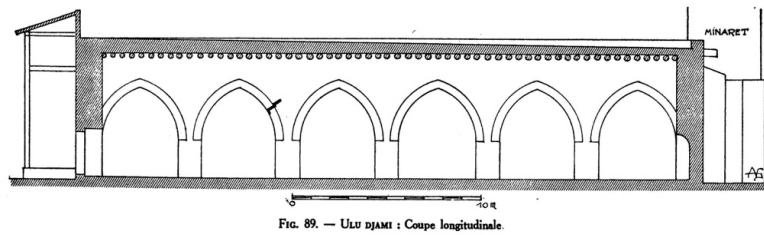
Yapım kitabesinden anlaşıldığı üzere yapı, 2. Kılıçarslan'ın oğlu Kutbeddin Melik Şah'ın döneminde 1197 yılında yapılmıştır. İkinci kitabeden de caminin 1. İzzettin Keykavus döneminde 1213 yılında onarıldığı anlaşılmaktadır. İkinci kitabenin onarım kitabesinin yanında minarenin inşa kitabesi de olduğu düşünülmektedir. Vakıf kayıtlarından caminin Osmanlı zamanında Sivas Valisi Mahmut Paşa tarafından, H. 932 (M. 1525) ve H. 1006 (M. 1597) yıllarında kapsamlı onarımlar geçirdiği anlaşılmaktadır. Kitabelerin bulunduğu 1955 yılında yapılan tadilat sırasında, düz toprak dam olan ahşap tavan yerine daha dayanıklı olduğu için beton kullanılarak ahşap görünümü verilmiştir. Üzeri bakır kaplı kırma çatı ile örtülmüş ve güney duvarı yenilenmiştir. 1979 yılında avlusuna kurs ve tuvalet eklenmiştir. 1995 yılında da onarım geçirmiş olup en son 2005 yılında son cemaat

alanının ahşap destekleri yenilenmiştir. Cami 08.07.1977 tarihinde A-646 tescil kararı ile tescillenmiştir (Arslan, 2017; Acun, 1988; KVMGM Env. No:58-01-01/10).

Caminin iç ölçüleri 54.70x33,70m olup avlusu 25x55 m'dir. Üç yönden girişi bulunan avlulu ilk camilerdendir (Denizli, 1998). Cami, doğu- batı yönünde dikdörtgen planlı avlu ile harim yani ibadet mekânından oluşmaktadır. Harim güney kible duvarına dik olarak 10 sırada 5'er tane olmak üzere toplam 50 yığma ayak birbirine sivri kemerlerle bağlanmıştır. Güney cephesinde doğuya doğru yakın minare sekizgen kaideli, silindirik gövdeli ve tek şerefelidir (Şekil 3.7. ve Şekil 3.8.). Yapının günümüzdeki kullanımı cami olarak devam etmektedir (Şekil 3.9. ve Şekil 3.10.). Minaresi günümüzde gözle görülür şekilde eğiktir (Şekil 3.11.).

Şekil 3.7. Sivas Ulu Cami Planı (Gabriel Arşivi)

Şekil 3.8. Sivas Ulu Cami Kesiti (Gabriel Arşivi)

Şekil 3.9. Ulu Cami Ön Cephe Görünüş (Sivas İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Arşivi)

Şekil 3.10. Ulu Cami İç Mekân Görseli (Sivas İl Kültür Ve Turizm Müdürlüğü Arşiv)

Şekil 3.11. Sivas Ulu Cami Minaresi Geçmişteki Durumu (Tarih Bilinmiyor) (URL-1) ve Güncel Durumu (Karatepe Arşivi)

3.1.2. Şifaiye Medresesi (Keykâvus Darüşşifa) (1217)

Sivas ili merkezinde, Selçuk Parkı içerisinde, Çifte Minareli Medrese'nin karşısındadır (Şekil 3.12). Anadolu'da olan Selçuklu darüşşifalarından kuruluş vakfiyesi günümüze kadar gelebilen tek örnek Sivas Darüşşifası'dır. Bu özelliği sebebiyle oldukça ayrıcalıklı bir yer edinmiştir. Vakfiyeler, vakıflara varlık veren resmî belgeler olup hukuki tabir ile vakfın tescilidir. Vakfı kuranın adı, unvanı, vakfedilen malların veya paranın miktarı, türü ve niteliği, bunların geliri ile ne yapılacağı ve bunun gibi gerekli konular vakfiyelerde yazılıdır (Kunter, 1938).

Anadolu Sultanı İzzeddin Keykâvus tarafından 1217 yılında yaptırılan Sivas Darüşşifası; mimari, sanat tarihi ve tıp tarihi açısından oldukça önemlidir. Hem tıp eğitimin yapıldığı hem de hastaların bakıldığı darüşşifalarda hastalar din, dil, ırk, zengin ve fakir ayrımı yapılmadan tedavi edilmektedir. Bu hastanelerde hastalara ilaçlar ve yiyecekler ücretsiz verilirken, tedavileri de ücretsiz gerçekleştirilirdi. Yapılan araştırmalara göre ruh hastalıklarının tedavisinin de bu hastanelerde yapıldığı ve tedavileri için telkinden ve müzikten yararlanıldığı bilinmektedir (Acıduman, 2010). Kuruluşunda hastane olarak inşa edilen Darüşşifa daha sonra Osmanlı devrinde medrese haline getirilmiştir (Yinanç, 1991).

Şekil 3.12. Solda Şifaiye Medresesi Sağda Çifte Minare (Tarih Bilinmiyor) (URL-2)

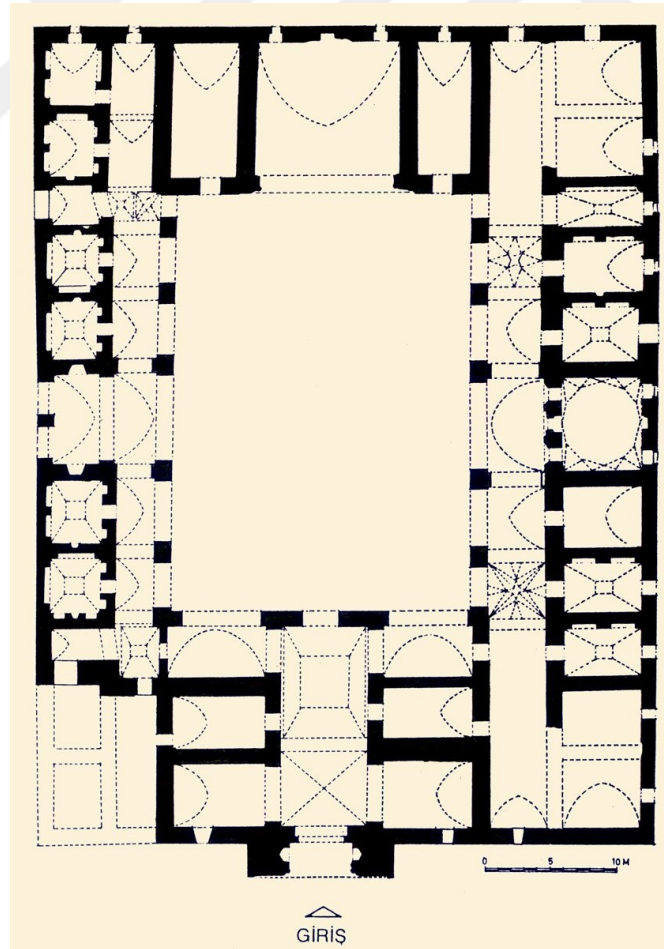
Selçuklularda medreseler belli başlı konularda uzmanlaşarak tıp, deneysel bilimler, astronomi ve din üzerine eğitim vermiştir. Yüksek seviyede eğitim yapılan bu kurumlarda yöneticiler de yetişmekteydiler. Devlet ve özel varlıklı kişiler, medreselerin inşa edilmesine ve bilimin ilerlemesine destek vermişlerdir. Anadolu Selçuklu medreselerinin bir özelliği de vakıf geleneği oluşturulmuş ve idari açıdan özerk olarak işletilmiş olmasıdır (Semerci, 2017).

Selçuklu Dönemi'nde başkent olan Konya ilinden sonra, Sivas'ın Anadolu'da en çok medrese var olan kent olması, ilin ekonomik ve kültürel olarak gelişmişlik seviyesini göstermektedir. Ayrıca, Selçuklu zamanında darüşşifa ya da darussıhha veya mâristan adı verilen tıp medreseleri yani sağlık kurumları olarak Konya ilinde dört, Sivas ilinde ise iki sağlık kurumu var olduğuna bakılırsa; Konya ve Sivas illerinin, Anadolu'nun önde gelen sağlık merkezleri olduğu söylenebilmektedir (Özcan, 2015).

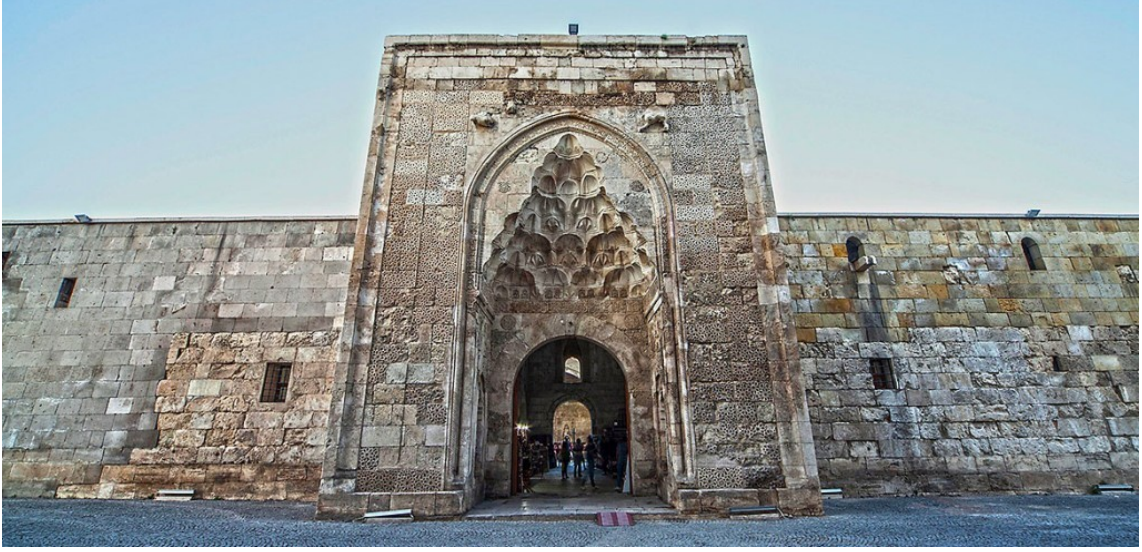
Şifaiye Medresesi, tek katlı, ortada açık üç yönden revaklı avlulu yapı doğu batı yönünde dikdörtgen planlıdır (Şekil 3.13.). Çifte minare tarafından batı cephesinden süslü, yüksek bir taç kapıdan girişi bulunmaktadır (Şekil 3.14.). Avlunun kuzey ve güneyi kemerli revak olup arkaları kapalı odalar bulunmaktadır (Şekil 3.15.). Yapıda taş ve tuğla malzeme karışık olarak kullanılmıştır (Şekil 3.16.).

Yapı 48x68 metre, iç avlusu 22x32 metre boyutundadır. 1768 yılında çıkarılan bir ferman ile medreseye dönüştürülmüş olup I. Dünya Savaşı sırasında levazım ambarı olarak kullanılmıştır. İzzettin Keykavus vasiyeti üzerine, sevdiği Sivas'a yaptırdığı şifaiyedeki türbeye getirilip 1220 yılında defnedilmiştir. Darüşşifa'nın güneyinde bulunan eyvan, I. İzzettin Keykavus'a türbe olarak ayrılıp inşa edilmiştir. Türbe kare planlıdır ve ongen tuğla örgülü bir kasnağı bulunan kubbe ile örtülü ve sivri külaha sahiptir (Şekil 3.17.). I. İzzettin Keykavus'un vefatından sonra hanedanına ait on iki mezar sandukası da burada bulunmaktadır. Yapı 1939, 1962, 2008-2011 yıllarında onarım geçirmiştir. Medrese 08.07.1977 tarihinde A-646 tescil kararı ile tescillenmiştir (KVMGM Env. No:58-01-01/4).

Yapının avlusu günümüzde çay bahçesi olarak kullanılırken, kapalı mekânları ise genellikle turistlere yönelik yöresel el sanatlarının satıldığı ufak atölyeler/ticaret alanları olarak kullanılmaktadır (Şekil 3.18.).

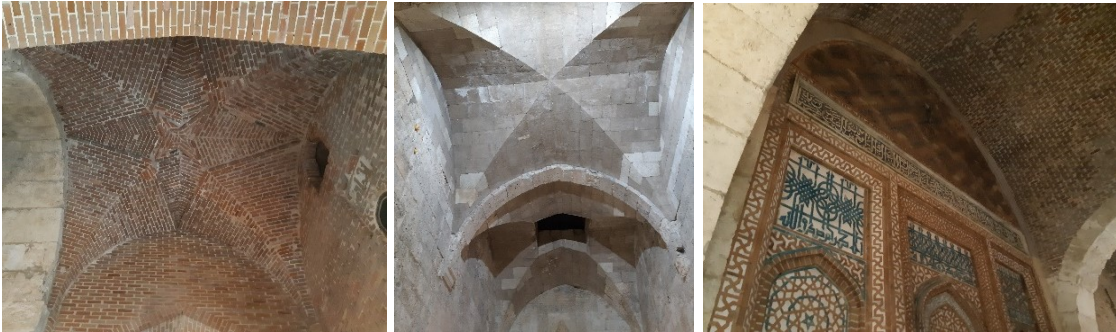
Şekil 3.13. Şifaiye Medresesi (Darüşşifa) Planı (Cantay, 2002)

Şekil 3.14. Şifaiye Medresesi Girişi Batı Cephesi (Sivas İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Arşivi)

Şekil 3.15. Şifaiye Medresesi Üsten Görünüş (URL-3)

Şekil 3.16. Sivas Şifaiye Medresesi İç Görseller (Karatepe Arşivi)

Şekil 3.17. I. İzzetin Keykavus Türbesi (URL-4)

Şekil 3.18. Şifaiye Medresesi İç Kullanım Görselleri (Karatepe Arşivi)

3.1.3. Çifte Minareli Medrese (1271)

Şehir merkezinde Şifaiye Medresesi'nin karşısında yer alan medresenin (Şekil 3.19. ve Şekil 3.20.), taç kapı üzerinde bulunan kitabesinden İlhanlı Veziri Şemseddin Cüveynî tarafından 1272 (670) yılında yaptırıldığı anlaşılmaktadır (Zaghloul, 2019).

Yapılan kazılardan, yapının açık avlulu dört eyvanlı planlı olduğu ve iki katlı olarak yapıldığı anlaşılmaktadır. Ek olarak iki yan tarafında bina temelleri bulunduğu bir külliye birimi olduğu belirlenmiştir. Bulunan temellerden, birinin bir zaviyeye ait olduğu

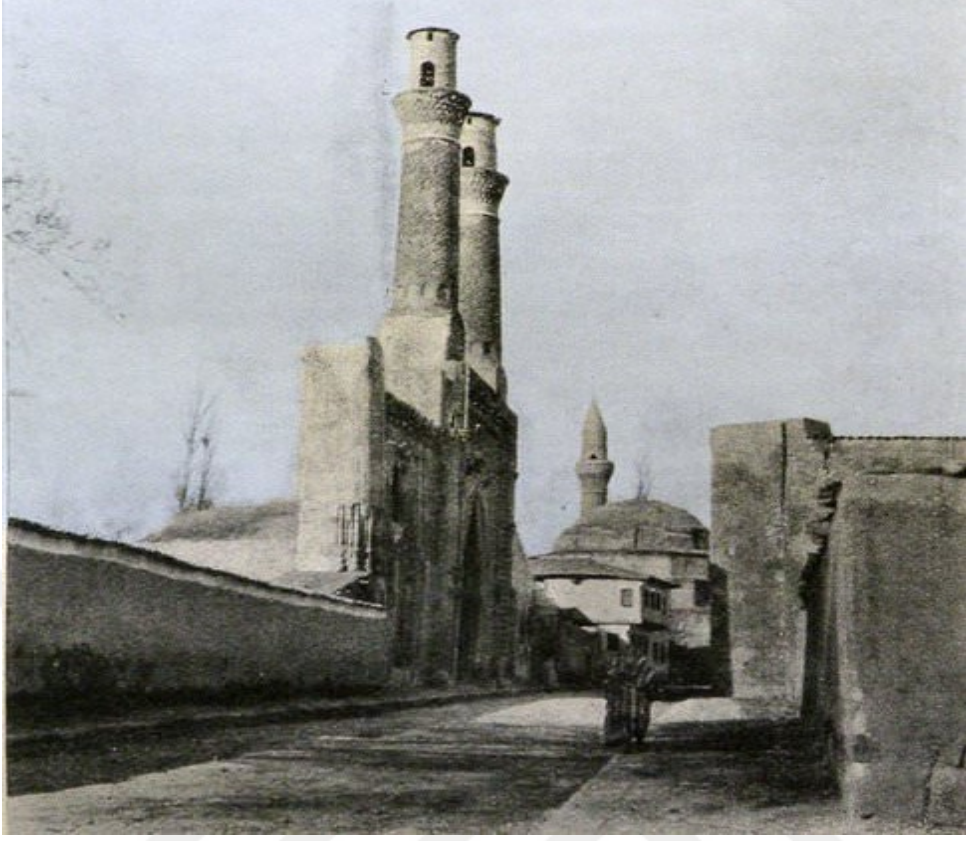
diğerinin ise etrafında su künkleri ve su ile ilgili başka malzemeler sebebiyle bir hamama ait olabileceği düşünülmektedir (Ertuğrul, 1993).

Vezir Şemsedin Medresesi olarak da anılan ve önceleri halk arasında Çifte Minare isminin yanında “Darül Hadis” olarak anılan medrese günümüzde sadece ön cephesiyle ayakta kalabilmiş durumdadır. 1882 tarihinde bakımsızlıktan harap duruma geldiği için Sırrı Paşa zamanında ön cephesi hariç yıkılmıştır (Şekil 3.21. ve Şekil 3.22.). Medresenin ayakta kalan ön cephesi zamanın müzeler müdürü Halil Beyefendi’nin çalışmalarıyla kurtarılmış ve istinat duvarları yapılarak sağlamlaştırılıp bu milli abidenin günümüze kadar ulaşmasına olanak verilmiştir (Uzunçarşılı ve Edgüer, 2020).

Günümüzde ayakta kalan ön cephe 37.5 metre olup arka kısmında değişik ölçülerdeki üç beşik tonozlu mekânın dışında başka mimari yapı elemanı bulunmamaktadır. Fakat kazılar sonucunda bulunan yan eyvanlar ile temellerden köşe odaları arasında üçer tane hücrenin olduğu belirlenmiştir. Bugün ortada görülebilen kısa sütunlar binanın ikinci katının dayanaklarıdır (Ertugrul, 1993).

Ön cephenin ortasında taç kapı, onun üzerinde ise iki köşesinde planlanmış, medreseye adını veren taşın yanı sıra sırlı tuğla ve çinilerle bezeli minareler yer almaktadır. Taçkapının iki yanına asimetrik dizilmiş niş ve pencerelerde simetri aranmamıştır. Köşelerdeki silindirik pâyeler, bu âbidevî boyutundaki büyük cepheye hareketlilik katmıştır. Kesme taşın çokça kullanıldığı medresede süsleme elemanı olarak tuğla kullanılmıştır.

Minarelerin şerefeleri 1946 yılında restore edilmiştir. 1972 yılında yıldırım düşmesi neticesinde minarenin gövdesi çatlamış ve Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından onarılmıştır. 1965-1971 yılları arasında yapılan kazı çalışmalarıyla yapının temelleri ortaya çıkarılmıştır. Medrese ayrıca 2002 ve 2008 yıllarında onarım geçirmiştir. 2009-2010 yıllarında yapılan restorasyonda ise minareler ve cephe onarılıp çiniler tamamlanmış ve cephe temizliği yapılmıştır. Ayrıca temel kalıntıları 1 metre yükseltilerek ortaya çıkarılmıştır. İlaveten medrese 08.07.1977 tarihinde A-646 tescil kararı ile tescillenmiştir (KVMGM Env. No:58-01-01/3). Günümüzde avlusu çay bahçesi olarak kullanılmaktadır (Şekil 3.23.).

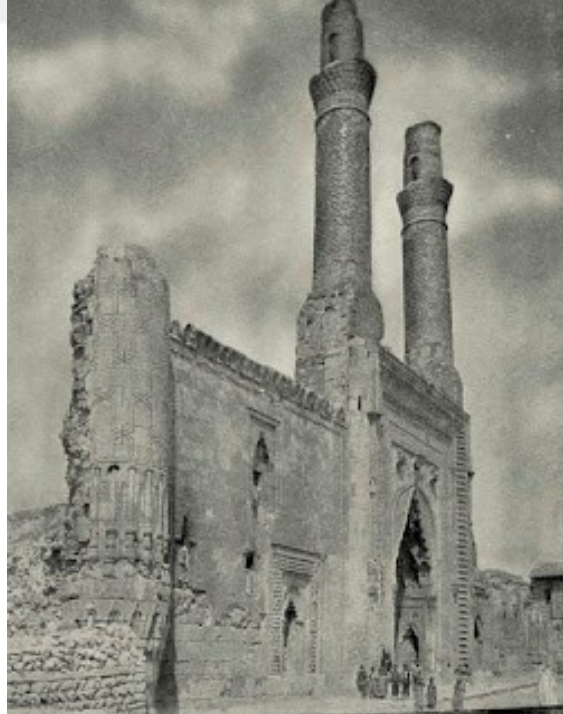
Şekil 3.19. Solda Çifte Minare, Ortada Kale Cami, Sağda Şifaiye Medresesi 1917 Yılına Ait Görsel (Salt Araştırma, Childs Arşivi)

Şekil 3.20. Solda Çifte Minare, Ortada Kale Cami, Sağda Şifaiye Medresesi (Karatepe Arşivi)

Şekil 3.21. Çifte Minare Medresesi Duvarının Batı Yönünden Fotoğrafı (Karatepe Arşivi)

Şekil 3.22. Çifte Minare Medresesi; Solda Taç Kapı Mukarnası (Karatepe Arşivi), Sağda 1924 Yılına Ait Görsel (URL-5)

Şekil 3.23. Sivas Çifte Minareli Medresesi'nin Çay Bahçesi Olarak Kullanılması (URL-6)

3.1.4. Buruciye Medresesi (1271)

Sivas ili merkezinde, Selçuk Parkı içerisinde, Çifte Minareli Medrese'nin kuzey doğusunda Şifaiye Medresesi'nin kuzey tarafında yer almaktadır. Medresenin taç kapısı ve mescidinde bulunan inşa kitabeleri ve vakfiyesine göre 1271 tarihinde Anadolu Selçuklu Sultanlarından III. Gıyaseddin Keyhüsrev döneminde Muzaferreddin Burucirdi tarafından inşa ettirilmiştir (Zaghloul, 2019).

Medresenin giriş cephesinde taç kapıda taş işlemeciliği ile süslü iken diğer cepheleri olabildiğince sadedir (Şekil 3.24. ve Şekil 3.25.). Yapı, klasik eski Orta Asya Türk medreseleri formuna uymakla beraber, ortasında yaklaşık 19.5 x 14.2 metre boyutunda üstü açık avlusu bulunmaktadır (Şekil 3.26 ve Şekil 3.27.). Mukarnaslı taç kapıdan ulaşılan avlunun iki yanında revaklar yer almaktadır (Şekil 3.28.). Avlunun yanındaki beş bölümlü revaklardan ortadakiler daha geniş açıklığa sahiptir. Zemin kat planında da okunduğu üzere dar olan revakların gerisinde bulunan hücreler, yan eyvanların bir yanında ikişer, diğer yanında üçer olmak üzere toplamda 10 adet talebe hücresi vardır. Bu hücreler beşik tonozla örtülmüş olup giriş ve karşısındaki cephe tarafındakilerin doğrudan avlu ile bağlantısı bulunmamaktadır.

Girişin büyük eyvan ve yanlarında birer asma katın yer aldığı bilinmektedir. Bu asma kat sonradan yıkılmış olup son onarımında yeniden yapılmıştır. Tam düzenli ve simetrik olup kareye yakın planlıdır. Yapının kubbe ile kapatılmış giriş eyvanı, zamanın mimari geleneği dışına çıkmış bir yenilik olarak değerlendirilebilir. Giriş bölümünün sağında, bir pencereyle dışarıdan ışık alan kubbeli mekânın, mihrabı olduğu için mescit olarak kullanıldığı düşünülmektedir. Girişin solundaki aynı büyüklükte, kubbeli ve kare planlı diğer alanda kurucunun türbesi bulunmaktadır. Buruciye Medresesi, Anadolu'da Selçuklu zamanında inşa edilen benzeri yapıların arasında taş süslemesindeki nizam ve mimarisindeki açıklık yönünden en başta gelmektedir. Bu yapıyı yapan ustanın estetik anlayışının yanında yönetim dışındaki kişilerin de böyle bir eseri yaptırması Selçuklu Dönemi'nin ulaştığı medeniyeti bize yansıtmaktadır (Eyice, 1992).

Buruciye Medresesi 1960, 1964 ve 2005 yıllarında onarım geçirmiştir. Sivas İl Özel İdaresi'nde tahsis edilmiştir olup, 2005 tarihinde zemin takviye ve drenaj sistemi, elektrik sistemi, kubbe kurşun kaplaması, zemin taş döşemesi, eriyen, çürüyen ve yıkılan moloz duvarlar epoksi uygulayarak onarımı gerçekleştirilmiştir. Medrese 08.07.1977 tarihinde A-646 tescil kararı ile tescillenmiştir (KVMGM Env. No:58-01-01/5).

Yapının avlusu günümüzde çay bahçesi olarak kullanılırken, kapalı mekanları ise genellikle turistlere yönelik yöresel el sanatlarının satıldığı ufak atölyeler/ticaret alanları olarak kullanılmaktadır (Şekil 3.29.).

Şekil 3.24. Buruciye Medresesi Giriş Cephesi (Karatepe Arşivi)

Şekil 3.25. Sivas Buruciye Medresesi 1934 Yılına Ait Fotoğraf (Gabriel Arşivi)

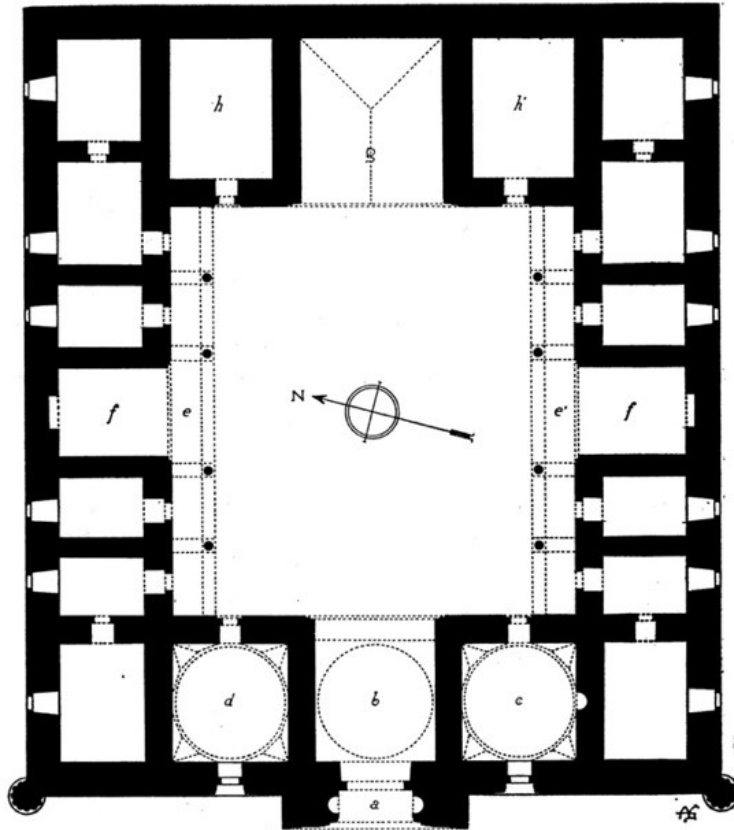

FIG. 96. — MÉDRESSÉ DE MUZAFFER BARUDJIRI : Plan.

Şekil 3.26. Sivas Buruciye Medresesi Planı (Gabriel Arşivi)

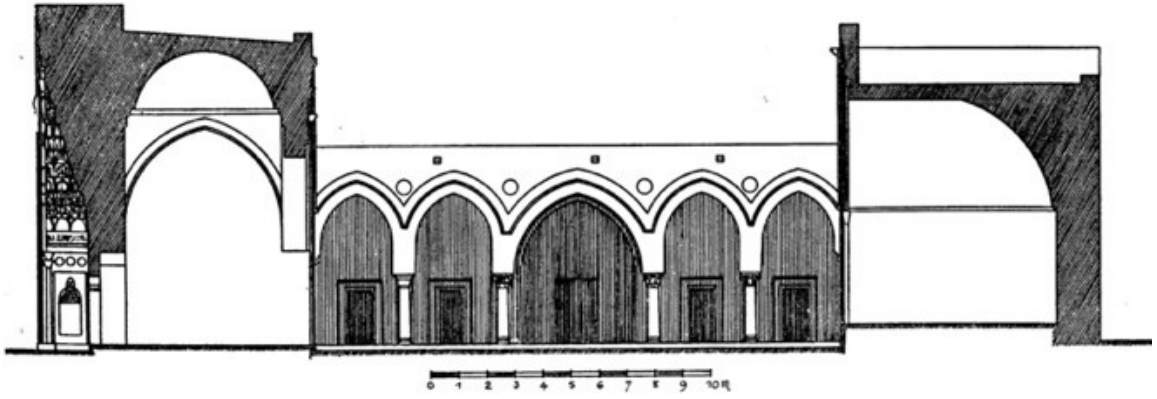

FIG. 97. — MÉDRESSÉ DE MUZAFFER BARUDJIRI : Coupe longitudinale.

Şekil 3.27. Sivas Buruciye Medresesi Kesiti (Gabriel Arşivi)

Şekil 3.28. Buruciye Medresesi Revak ve Taç Kapı Mukarnası (Karatepe Arşivi)

Şekil 3.29. Buruciye Medresesi İç Avludan Fotoğrafı (Karatepe Arşivi)

3.1.5. Gök Medrese (1271)

Gök Medrese; Çifte Minareli Medrese, Şifaiye Medresesi ve Buruciye Medresesi'nden farklı olarak Aşağı Kale'nin sınırları içinde olmayıp dışına inşa edilmiştir (Şekil 3.30.).

Medrese vakfiyesinde “Medrese-i Sâhibiyye-i Fahriyye” olarak kayıt edilmiş olup ve Osmanlı zamanında 17. yüzyılda Gök Mavi çinilerinden dolayı Gök Medrese adını almıştır (Şekil 3.31.). Vakfiyesine göre Sâhibiye Medresesi'nin yazlık ve kışlık odaları, abdest alma yeri, iki minaresi, giriş kısmında bir mescidi, büyük bir avlusu, çeşmesi ve dışarıda da bir ziyafet alanı olmak üzere külliye şeklinde yaptırılmıştır. 1271 yılında ağustos ayında Sâhib Ata Fahreddin Ali tarafından inşa edilmiştir. Taç kapı üzerinde çift minare yapılmasının Anadolu'daki ilk örneğidir. Medresenin mimarının Kalüyanü'l Konevi olduğu düşünülmektedir fakat mimarının adı vakfiyesinde geçmemektedir (Küsgün, 2020).

Gök Medrese iki katlı, açık avlulu ve dört eyvan plan şemasına sahiptir (Şekil 3.32.). 14,50 × 24,25 metre boyutundaki havuzlu avlunun iki tarafında, çeşitli başlıkların kullanıldığı başka türden sütunlara oturan iki revak bulunmaktadır (Şekil 3.33.). Yedi açıklıklı revakların orta kısmındaki açıklıklar daha geniştir ve geniş olan açıklığın gerisinde yan eyvanlar bulunmaktadır. Her iki yan eyvanın iki tarafında da 3'er adet olmak üzere toplam 12 adet oda bulunmaktadır.

Yapının taçkapısı batı cephesinde yer almakta olup yapının en gösterişli yeridir (Şekil 3.34.). Medreseye âbidevî duruşunu veren taçkapının ekseriyetle mukarnaslı olan nişi, yazı kuşağından oluşan bir sivri kemer ile sonrasında dikdörtgen taş işçiliği olan bir bordürle sınırlandırılmıştır. Basık kemerli kapı boşluğunun iki tarafındaki nişler taç kapının küçük benzerleri şeklindedir.

Cephede taçkapı üzerine yapılan iki minare ve taçkapı ile bütünleşip tabana kadar inen süslemeli kaideleriyle simetrik bir uyumda olup yivli olan minareler firûze renkli sırlı tuğlalarla süslenmiştir. Taçkapıdan girildiğinde karşılaşılan giriş eyvanı yıldız tonoz örtülü olup iki tarafında yer alan kapılardan sağdaki mescide, soldaki dârülkurrâya açılmaktadır, bu iki alan da kubbeli ve pencerelidir. Mescid dârülkurrâdan daha büyük olup kubbe Türk üçgenleri kullanılmıştır. Minarelere ulaşan merdivenler bu odalarda

bulunmaktadır. Bu alanların yanlarına denk gelen cephenin iki köşesinde dikdörtgen iki mekân bulunmaktadır. Girişin karşısında bulunan büyük eyvan yazlık dersane olarak kullanılmaktadır. İki yanında ise avluya açılan ve yapının en büyük kapalı alanlarını oluşturan iki mekân kışlık dersaneler olarak kullanılmaktadır ve sağ taraftaki daha büyüktür (Ertugrul, 1996).

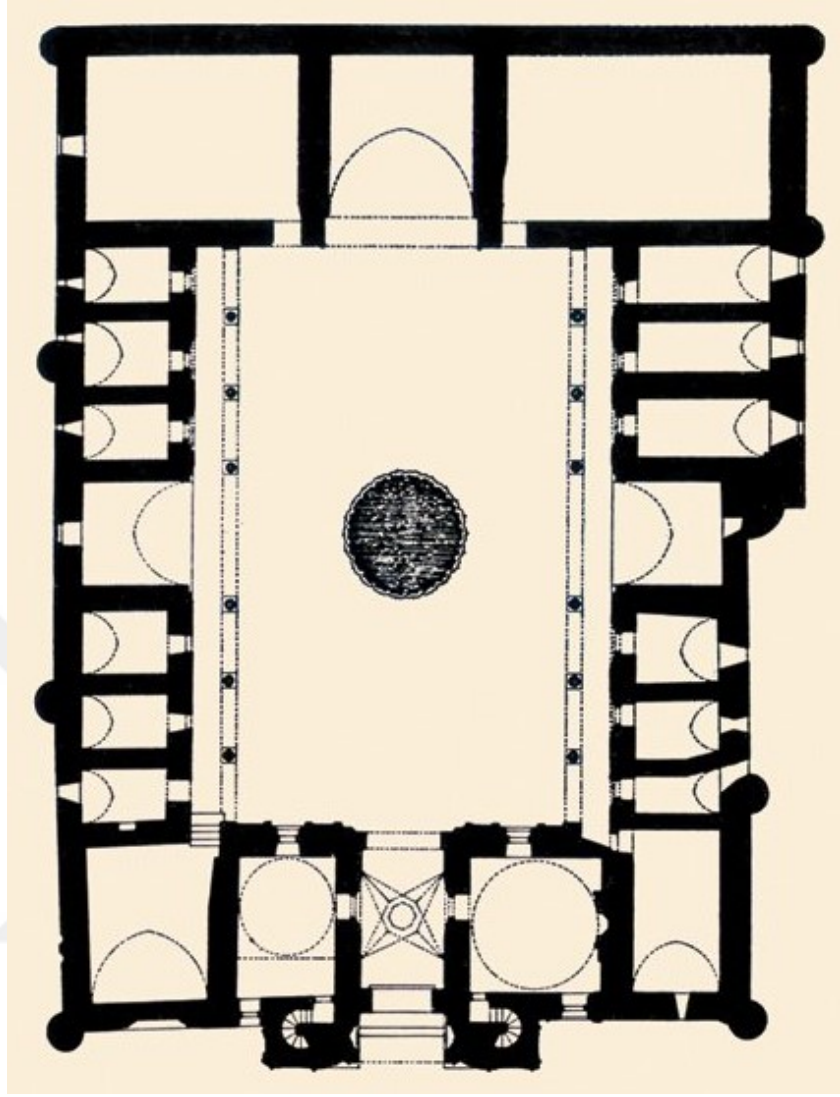
1824 yılında bir onarım kitabesi bulunmuştur ve eski kaynaklarda avlu çevresinde iki kat üzerine yirmi dört molla odasının var olduğu tespit edilen bina 1934-1967 seneleri arasında müze olarak kullanılmıştır (Ertugrul, 1996). Yapı 1939, 1962 ve 2008-2011 yıllarında onarım görmüştür. Medrese 08.07.1977 tarihinde A-646 tescil kararı ile tescillenmiştir. (KVMGM Env. No:58-01-01/4)

Şekil 3.30. Sivas Gök Medrese Kaleden Geçmişe Ait Görünüş (Tarih Bilinmiyor) (Salt Araştırma, Ülgen Arşivi) ve Güncel Görünüş (Yoldaş, 2019)

Şekil 3.31. Gök Medrese Taç Kapısı ve Minareleri (Kültürenvanteri, Yoldaş Arşivi)

Şekil 3.32. Gök Medrese Planı (Ertuğrul, 1996)

Şekil 3.33. Gök Medrese İç Avlusu 1908-1934 Yıllarına Ait Fotoğraflar (Gabriel Arşivi)

Şekil 3.34. Gök Medrese Ön Cephesi 1908-1934 Yıllarına Ait Görsel (Gabriel Arşivi)

4. 19. YÜZYILA KADAR OSMANLI DÖNEMİ'NİN SİVAS KENTİNE ETKİLERİ VE KENT MERKEZİNDE GÜNÜMÜZE KADAR GELEBİLEN YAPILAR

Sivas kentinin, geçmişten bu yana bir sentez kent olduğu söylenebilir. Türk ve İslam kenti özelliklerinden birçoğuna menşei itibarıyla sahiptir. Kentin ana öğeleri olan yönetim binaları, dini yapılar, ticari birimler ve sanayi yapılarına ek olarak savunma ile ilgili sur ve kale bu öğeleri tamamlamıştır. Selçuklu zamanında biçimlenen fiziki yapısı, Osmanlı döneminde önemli ilavelerle ve yeniliklerle bütünleşmiştir (Demirel, 2006).

Osmanlı Devleti'nden önce Sivas, Kadı Burhaneddin hükümdarlığında bulunmaktaydı. Kadı Burhaneddin, başkent olan Sivas kentinde merkezi otoriteyi güçlendirip Osmanlı Devleti ile iyi ilişkiler kurmuştur. Fakat 1389 tarihinde yapılan Kosova Savaşı'ndan sonra Osmanlı Devleti ile çatışmıştır. Kadı Burhaneddin'den sonra Sivas eşrafi, 1. Beyazıd'dan Türkmen ve Timur istilasına karşı yardım isteyeceklerdir. 1. Beyazıd ise oğlu Süleyman Çelebi'yi Sivas'a göndermiştir. Böylece Sivas ile beraber Tokat ve Kayseri de Osmanlı topraklarına katılmıştır (Kartal, 2019).

Sivas, 1. Beyazıd döneminde Osmanlı hâkimiyetine girdikten kısa bir süre sonra 1400 yılında Anadolu'ya gelen Timur tarafından kuşatılmıştır. Dönemin Sivas valisi 1. Beyazıd'ın büyük oğlu Süleyman Çelebi, bir müddet önce kentten ayrılmış, yerine de Malkoçoğlu Mustafa Bey'i görevlendirmiştir. Sivas kenti, Timur'un işgali esnasında fizikî, demografik ve ekonomik olarak büyük zarar görmüştür. Kentin surları da dahil olmak üzere birçok önemli eserler büyük oranda hasar görüp yıkılmıştır (Demirel, 2009).

Şehirde sayıları az bulunan Osmanlı askerleri Timur'un kuşatmasına direnemeyen Malkoçoğlu Mustafa Bey, kimseye zarar vermemesi koşuluyla Sivas'ı Timur'a teslim etmiştir. Ancak Timur'un vaadini gerçekleştirmeyp, halkı kılıçtan geçirdiği kaynaklarda yer almaktadır. Anadolu kentleri içinde Sivas, Timur'un ele geçirip en fazla zarar verdiği il olmuştur. 1402 tarihinde Timur ile yapılan Ankara Savaşı sonucunda mağlup olan Yıldırım Bayezid'tan sonra Osmanlı Devleti fetret dönemine girmiştir. Daha sonra Çelebi Mehmed 1413 yılında Osmanlı tahtına çıktıktan sonra 1418 yılında Sivas kale surlarını onartmıştır. Bu da bize Sivas'ın 1418 tarihli Osmanlı Devleti sınırları içinde olduğunu göstermektedir (Kartal, 2019).

Osmanlı Devleti yönetim bakımından merkez ve taşra olmak üzere iki yapıdan oluşmaktadır. Taşra teşkilatında; askeri, mülki iktisadi ve sosyal hayatı meydana getiren en üst sistem eyalet ve eyaletlere bağlı sancaklar bulunmaktadır. Sancaklara da kaza ve nahiye gibi alt idari birimler bağlıdır. Bu eyaletlerde Türk İslam Devletleri'nden bu yana Osmanlı Devleti'nde de hem askeri hem idari olarak padişahın merkez dışındaki temsilcisi sayılan beylerbeylik sistemi bulunmaktadır. Daha önceleri var olan Rumeli ve Anadolu Beylerbeylikleri'ne 1413 yılında Sivas, Amasya ve Tokat'ın Osmanlı topraklarına katılmasıyla Eyaleti Rum adıyla üçüncü bir beylerbeyliği kurulması, Osmanlı'da eyalet sistemine bölgesel bir mana kazandırmıştır (Gürbüz, 1997).

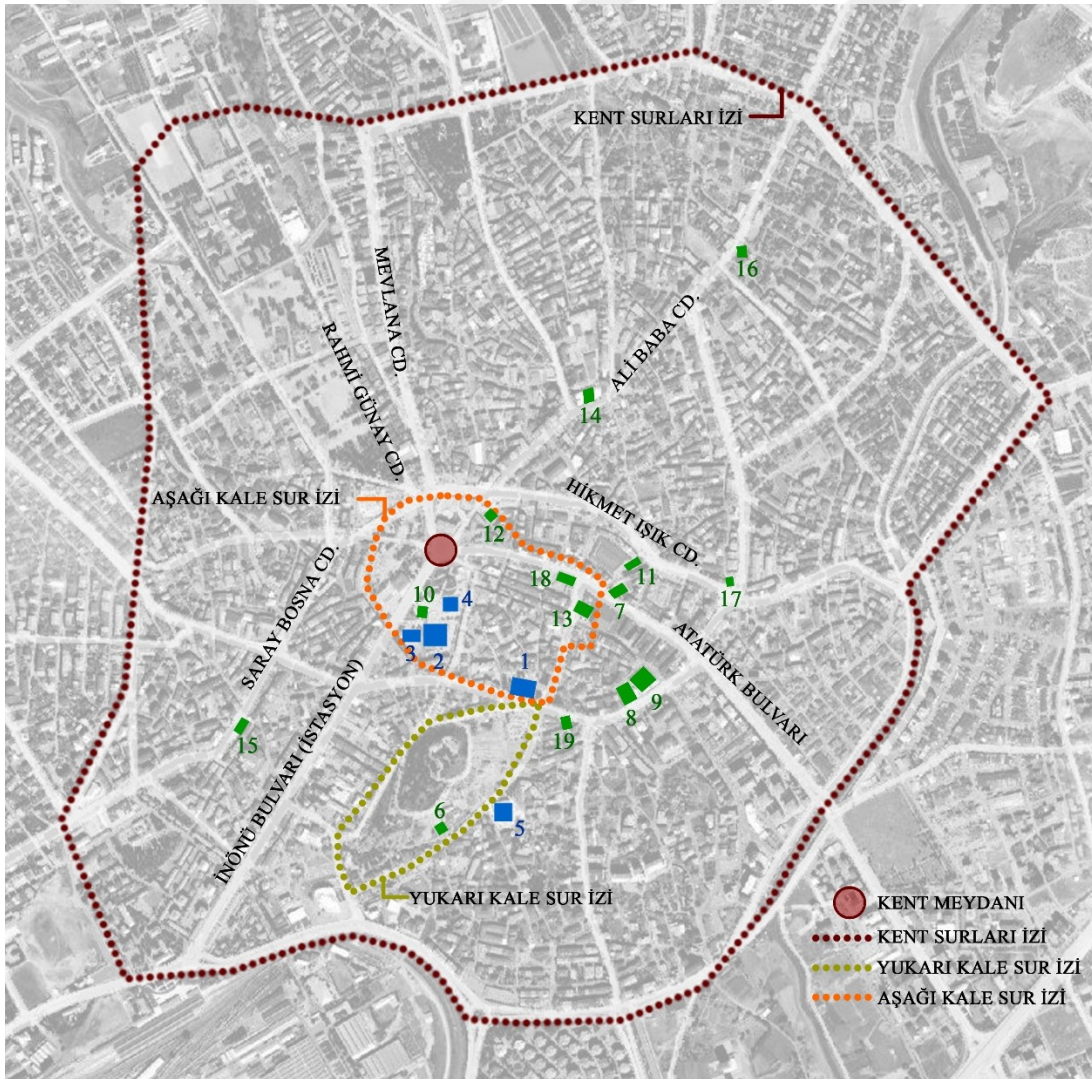
Osmanlı; hüküm sürdüğü topraklar artıkça toplum düzeni, emniyeti sağlamak, devam ettirmek ve ekonomiyi desteklemek için bilhassa merkeze yakın alanlarda tımar sistemini uygulamıştır. Sivas'ı da kapsayan Rum Eyaleti tımar sisteminin geçerli olduğu eyaletlerdendir. Daha sonra 16. yüzyılda devletin yalnızca askerî sistemi değil idarî düzeni ve iç emniyeti tımarlı sipahilik sistemi üzerinden yürütülmüştür. Böylece tımar sistemi askerî, idarî ve malî yönleri olan çok işlevli bir sistem olarak görülmüştür. Yani tımar sistemini şu şekilde özetlemek mümkündür; devlet için çalışanlara, nakit maaş ödemek yerine bir takım gelir kaynaklarını yaptıkları hizmet karşılığı onlara tahsis etmek olarak ifade edilebilir (Sönmez, 2015).

Eyalette en üst yönetici beylerbeyidir ve devlet otoritesini temsil etmektedir. Eyaletin alt birimleri olan her bir sancağa direkt merkezden bir sancakbeyi atanmaktadır. Sancaklardan birinin idaresi ise doğrudan Beylerbeyi tarafından yapılır ve Paşa Sancağı olarak anılan bu sancak aynı zamanda yönetim birimidir. Beylerbeyi, öncelikli olarak eyaletinde olan tımarlı sipahi ordusundan mesuldür. Emrinde bulunan eyalet kuvveti, devletin askeri gücünün en büyük bölümünü oluşturmaktadır. Bu nedenle beylerbeyinin en önemli görevi, en iyi şekilde kuvvetleri hazırlayıp orduya katılmaktır (Pekdoğan, 2022).

1513 yılında Rum Beylerbeyliği'nin paşa sancağı Amasya kentidir. Hemen sonrasında Eyalet-i Rum'un, 1520 tarihli muhasebe icmal defterinde paşa sancağının Sivas olduğu görülmektedir. 16. yüzyılda Eyalet-i Rum'un paşa sancağı daimi olarak Sivas kalmıştır (Gürbüz, 1997).

Kentin Rum eyaletinin merkezi olarak Paşa sancağı yapılmasıyla Sivas'ın siyasal, kültürel, ekonomik ve demografik olarak büyümesine de sebep olmuştur. Sivas, 16. ve 17. asırlarda Safevîler ile olan mücadele süresince ve sonraları bilhassa kırsal yerlerde oluşan isyanlar nedeniyle zorluklar yaşamıştır. 16. Yüzyılın ilk yıllarında Şah İsmâil ile olan mücadelede Osmanlı yöneticileri kentin önemli olduğunu Osmanlı topraklarında kalması gerektiği düşünmüştür. Bu dönemde imar faaliyetleri hız kazanmıştır ve Sivas kentinde kültürel ve ekonomik olarak günümüze kadar gelebilen önemli yapıtlar bu asırda yapılmıştır (Demirel, 2009).

Tezin bu bölümünde incelenen ve günümüze kadar gelebilen yapıların çoğunluğunda 16. ve 18. yüzyıllara ait olduğu aşağıda yer alan harita üzerinden görülmektedir (Şekil 4.1.).

Şekil 4.1. Güncel Harita Üzerinde Günümüzde Var Olan 19. Yüzyıl Öncesi Osmanlı Yapılarının Konumu

■ Selçuklu ve İlhanlı Dönemi'nin Günümüze Kadar Gelebilen Yapılar

1. Ulu Camii 1197
2. Şifaiye Medresesi (Darüşşifa) 1217
3. Çifte Minareli Medrese 1271
4. Buruciye Medresesi 1271
5. Gök Medrese 1271

■ 19. Yüzyıla Kadar Osmanlı Dönemi'nin Günümüze Kadar Gelebilen Yapılar

6. Kerim Çavuş (Kaleardı) Cami 1295
7. Şems-i Sivasî Meydan Cami 1564
8. Kurşunlu Hamamı (Behram Paşa) 1576
9. Behram Paşa Hanı 1576
10. Kale Cami 1580
11. Meydan Hamamı 1584
12. Ali Ağa Cami 1590
13. Subaşı Hanı 16.yy
14. Mehmet Ali Bey Hamamı 16.yy
15. Hamamcıoğlu Hamamı 17.yy
16. Ali Baba Cami 1714
17. Zincirli Minare Camisi 1742
18. Taşhan 18. Yy
19. Örtmeli Cami 18. Yy

Osmanlı idarecilerince gerçekleştirilen imar faaliyetlerine karşın 17. yüzyılda süre gelen Celâlî isyanları kenti negatif olarak etkilemiştir. İsyanlar ekonomik ve demografik açıdan kentin ilerlemesine engel olduğu gibi imar faaliyetlerini de geçen zamana oranla azaltmıştır. 18. yüzyılda ise devlet genelinde meydana gelen âyanlardan Sivas kenti de etkilenmiştir. Kent, Zaralızâdeler ile Çaparzâdeler arasında gerçekleşen birçok mücadeleye sahne olmuştur. Ayrıca 18. yüzyılın sonlarında ve 19. yüzyılın başlarında mütesellim ve valilerin büyük oranda vergi isteklerine karşı kentteki insanlar isyan etmiştir (Demirel, 2009).

4.1. Günümüze Gelebilen Camilerin Kentle İlişkisi ve Tipolojik Bağlamda Değerlendirilmesi

Kent merkezinde yer alan genellikle çok kubbeli camilerin, diğer bir deyişle Ulucamilerin yanında kentte, toplumun günlük ibadet işlevlerine yanıt veren genellikle tek kubbeli mahalle camileri bulunmaktadır. Bu camiler, Türk kentinin mahalle üzerine kurulu yapısına paralel, Müslüman toplumun güncel gereksinimine yanıt veren mahallelerin çekirdekleri olan yapılardır. Yani camilerin, mahallelerin merkezi olduğu söylenebilmektedir (Kuban, 2021).

Sivas kent merkezindeki camilerin konumları üst başlıkta yer alan haritada da görüldüğü üzere genellikle erişimi kolay ana akslar üzerinde bulunmaktadır. Örneğin, Atatürk Bulvarı üzerinde yer alan Şems-i Sivasî Meydan Cami (1564), İnönü Bulvarı'nda bulunan Kale Cami (1580), Ali Baba Caddesi'ndeki Ali Baba Cami (1714), Hikmet Işık Caddesi'ndeki Zincirli Minare Camisi (1742) kentli için kolay ulaşılabilir. Camilerin erişebilir merkezi konumda olmaları, Doğan Kuban'ın "Osmanlı Mimarisi" kitabında yer alan camilerin kentlinin gündelik yaşamında gereksinimlere cevap veren mahallelerin çekirdekleri, merkezleri olduğunu kanıtlar niteliktedir.

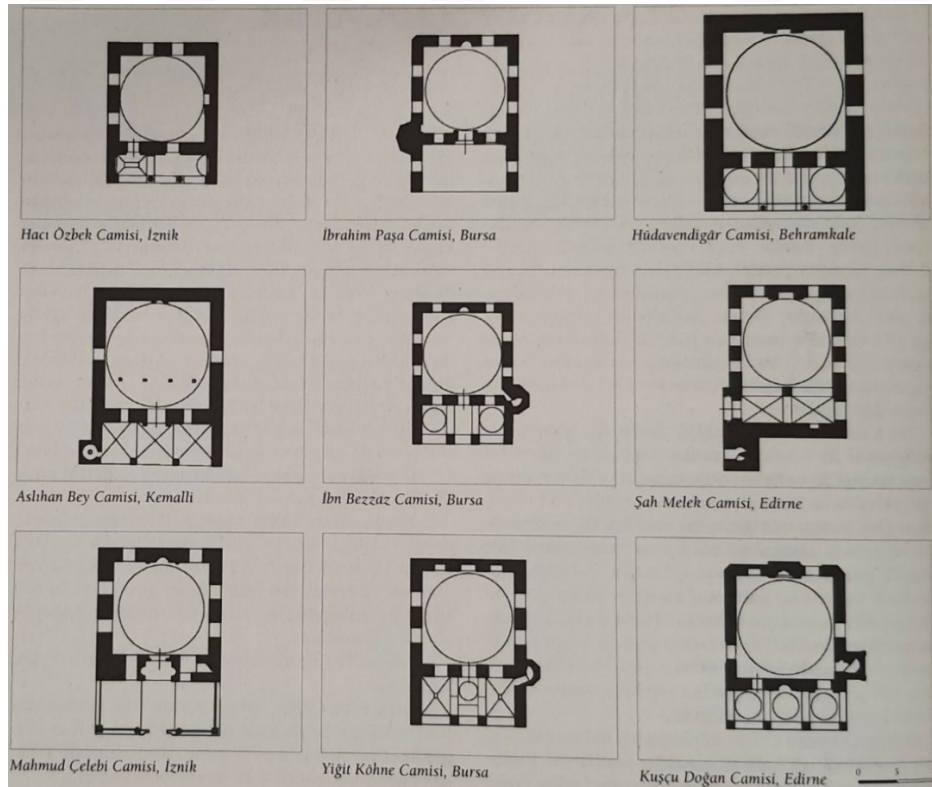
Dini yapılar olan camiler tipolojik bir homojenlik sergilememektedir. Osmanlı cami geleneğinde ideal bir şema bulunmamaktadır. Kubbeli, düz tavanlı basit hacimlerden değişik nitelikli ulucamilere, tabhaneli tiplerden avlulu, avlusuz birçok çeşitli örneklerle karşılaşılmaktadır. Kısaca Osmanlı'da cami tipolojisi gelişmeye açık, geniş sınırlar içinde algılanmıştır (Kuban, 2021).

Sivas kent merkezinde bulunan camiler ise, Mustafa Ünsal'ın "Sivas İl Merkezindeki Osmanlı Camileri" adlı tezinde mimari tipoloji olarak; kare mekânlı tek kubbeli, ahşap direkli, tek mekân düz tavanlı ve münferit tip camiler şeklinde incelenmiştir. İlk olarak Kare Mekânlı Tek Kubbeli Camilerin harimi kare olup mekânın üzeri tek kubbeyle örtülmüştür. Sivas il merkezindeki Kale ve Ali Ağa Camileri'nin harimi, trompların taşıdığı kasnağa oturan tek kubbeyle kapatılmıştır (Ünsal, 2006).

Tek kubbeli camilerin tipoloji olarak, 13. yüzyıla ait ilk örnekleri Konya bölgesinde yer almaktadır. Osmanlı çağında Orhan döneminden başlayarak benzer özelliklerde yapılan

tek kubbeli camilerin ortak özellikleri bulunmaktadır (Şekil 4.2.). Bu ortak özelliklerden ilki; birçok erken dönem camisinde harimin yan duvarları uzatılarak giriş revakının yanlardan kapalı olması sağlanmıştır. İkincisi, tek kubbeye geçiş Türk üçgeni ile sağlanmıştır. Üçüncüsü, bütün camilerde pencere açıklığı oldukça azdır (Kuban, 2021).

Tek kubbeli inşa edilmiş erken dönem örnekleri arasında; Konya Besarebey Mescidi (1213), Akşehir Taş Medrese Mescidi (1250), İznik Hacı Özbek Cami (1333), İznik Hacı Hamza Cami (1345), Bolu-Mudurnu Yıldırım Cami (1388), Balat İlyas Bey Cami (1404), Edirne Şehabettin Paşa (Kirazlı) Mescidi (1436), Bursa Hoca Ali Cami (1439) yer almaktadır. Klasik dönem örnekleri arasında, Sakarya- Taraklı Yunus Paşa Cami (1511), Kilis Canbolad Paşa (Tekke) Cami (1553), Tekirdağ Rüstem Paşa Cami (1553), Ankara Cenabi Ahmet Paşa Cami (1566), Kütahya Lala Hüseyin Paşa Cami (1566), Van Hüsrev Paşa Cami (1567), Manisa Lala (Mehmet) Paşa Cami (1569), İzmit Pertev Paşa (Yeni Cuma) Cami (1579), Karaman Nuh Paşa Cami (1596), Üsküdar Çinili Cami (1640), Ankara-Beypazarı Kurşunlu (Evsat Hoca Nazır) Cami (1685) bulunmaktadır. Geç dönem olarak da İstanbul Cihangir Cami (1889) ve İstanbul Bebek Cami (1912) örnekleri verilebilir (Ünsal, 2006).

Şekil 4.2. Tek Kubbeli Cami Yapılarından Bazılarının Planları (Kuban, 2021)

Sivas'ta bulunan camilerin bazıları da ahşap direkli ve ahşap kiriş tavanlı inşa edilmiştir. Ahşap direkli camiler, mihraba dik ve mihraba paralel sahnınlılar olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Mihraba dik sahnınlı olan camiler de, kendi içerisinde üç sahnınlı ve dört sahnınlı olarak ayrılmaktadır. Üç sahnınlı camiler, ahşap direkler üzerine kuzey-güney yönünde atılan kirişlerle mihraba dik üç sahına ayrılmışlardır. Üç sahnınlı camilere, Sivas kent merkezindeki Örtmeli Cami (18. yüzyıl), Zincirli Minare Camisi (1742) ve Sarızade Mehmet Paşa (1802) Cami örnek olarak verilebilir. Anadolu'da ise bu plan tipine sahip, Tokat Ulu (17. yüzyıl), Konya-Doğanhisar Ulu (1548), Sivas-Divriği Ahmet Paşa (1761), Konya-Sarayönü Küçük Ali Oğlu (1861), Konya-Çumra Tahtalıköyü (1865), Kayseri-Develi Tirem (1894) ve Kayseri-Develi Sıhlı Kasabası Yusuf Ağa (1916) Camileri örnek olarak verilebilmektedir. Dört sahnınlı cami plan tiplerine ise Kaleardı Cami (1295) örnek olarak verilebilir. Sivas'ın Divriği ilçesinde bulunan Tuğut Köyü Cami (1749) de bu plan sistemindedir (Ünsal, 2006).

Sivas Kent merkezindeki camiler, mimari tipolojilerine göre incelendiğinde Ali Baba Cami'nin (1714) belli bir plan tipine bağlı olarak inşa edilmediği görülmektedir. Mustafa Ünsal'ın "Sivas İl Merkezindeki Osmanlı Camileri" adlı tezinde de Ali Baba Cami münferit tip cami olarak incelenmiştir. Ali Baba Cami, art arda sıralanan ve üzerleri kubbe ile kapatılmış ön mekân ile harimden oluşan plan sistemine sahiptir. Kaynaklarda bu plan tipine ait başka bir örnek saptanamamış ama Ali Baba Cami'nin bu plan özelliği Zaviyeli Cami planları ile karşılaştırılmıştır. Ali Baba Cami'nin planı, aynı aks üzerinde birbirini takip eden, her biri bir kubbe ile örtülü iki farklı mekândan ve bunlardan cümle kapısı tarafında bulunanın iki yanına bitişik yine üzerleri kubbe ya da tonozla örtüldüğü hücrelerden meydana gelen Zaviyeli Cami plan tipini hatırlatmaktadır. Ancak Ali Baba Cami, yan hücrelerinin bulunmaması ile Zaviyeli Camilerin planlarından da farklıdır (Ünsal, 2006).

4.1.1. Kerim Çavuş (Kaleardı) Cami (1295)

Kaleardı Mahallesi'nde bulunan, eğimli bir arazide yer alan caminin kuzey ve güney cepheleri arasında kot farkı bulunmaktadır. Dikdörtgen biçiminde olan planının uzun ile kısa kenarı arasında pek fark olmayıp az da olsa kıble cephesi daha uzundur. Planda ortada bulunan taşıyıcıları ahşaptır. Caminin son cemaat mahalli ve tek şerefeli taş

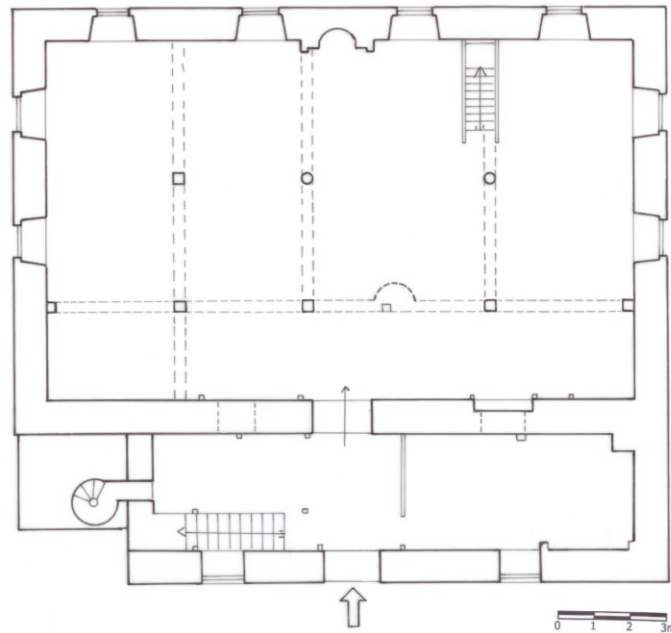
minaresi bulunmaktadır. Minaresi kuzeydoğu köşesinde plandan çıkıntı olmayacak şekilde konumlanmıştır (Şekil 4.3.).

Yapının taş kitabesi 0.36 x 0.60 metre boyutunda olup doğu yönünde minare kaidesinin yukarı kısmında yer almaktadır (Demirel, 2000).

Caminin planından okunduğu üzere, cami kible cephesine paralel olacak şekilde üç ahşap taşıyıcı ile dörde ayrılmıştır. Bu aralıklar birbirine eşit değildir, batı tarafındakiler daha geniştir. Taşıyıcıların farklı yerlerde konumlanması cami için simetrik düzenden uzaklaşmasına neden olmuştur.

Kuzey cephede bulunan giriş kapısından sonra iki alana bölünmüş bir mekân bulunmaktadır (Şekil 4.4.). Bu alan iki katlı olarak inşa edilmiştir. Girişin solunda batı tarafında bulunan merdiven ile ikinci kata ulaşılmaktadır. Kadınlar mahfili de burada yer almaktadır.

1990 yılında minaresi onarılmış ve çeşitli zamanlarda eklentiler yapılarak genişletilmeye çalışılmıştır. 2008 tarihinde yapılan tadilatla duvarlar güçlendirilmiştir. Ayrıca özgün taş duvarlar gün yüzüne çıkarılmış, yapının çatısı ve ahşap tavanı onarılmıştır. Caminin mülkiyeti Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne aittir. 24.05.2007 tarihinde 474 tescil kararı ile tescillenmiştir (KVMGM, Envanter No: 58.00.1.0).

Şekil 4.3. Kerim Çavuş Cami Planı (Ünsal, 2006)

Şekil 4.4. Kerim Çavuş Cami (Yoldaş, 2020)

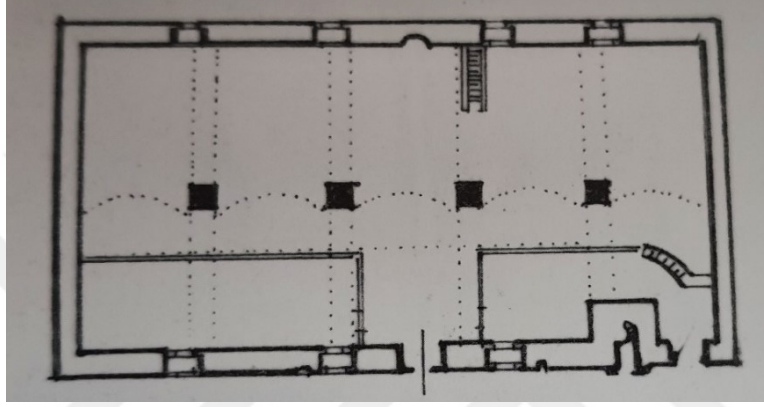
4.1.2. Şems-i Sivasi Meydan Cami (1564)

Yapının kitabesinde yer alan bilgiye göre, Kanuni Sultan Süleyman'ın vezirlerinden olan Hasan Paşa tarafından H. 972/ M. 1564 tarihinde inşa ettirilmiştir. Caminin mimarının kim olduğu bilinmemektedir.

Dikdörtgen plana sahip caminin kible cephesi daha uzundur. Yapının kuzey tarafında son cemaat alanı ve caminin kuzeybatısında plandan çıkıntı yapmayacak şekilde tek şerefeli minaresi bulunmaktadır (Şekil 4.5.). Cami avlusunda yaklaşık olarak girişin karşısında ünlü mutasavvıf Şemseddin Sivasî'nin türbesi yer almaktadır (Şekil 4.6.). Zamanla etrafının yükselmesiyle cami hali hazırda yol seviyesinden oldukça aşağıda kalmıştır (Şekil 4.7.). Bulunduğu konum nedeniyle halk tarafından Meydan Cami olarak adlandırılmıştır.

Ana alana girerken, doğu ve batıdaki sivri kemerli ve demir şebekeli pencerelerin yanında iki ufak mihrap nişi bulunmaktadır. Harimde göze çarpan büyük özellik ahşap kaplı olan dört büyük payedir. Dışarıdan sivri kemerli ve demir şebekeli olan pencereler içerden kemersizdir. Girişin karşısında yer alan duvara yerleştirilmiş mukarnaslı küçük mihrap nişi vardır. Mihrabın sağında mermerden meydana getirilmiş sade bir minber vardır.

Yapının kuzey cephesi boyunca devam eden ve son cemaat mahalli olarak düzenlenmiş mekanlar, camide yapılan tadilat çalışmaları sırasında, 1999-2002 tarihleri arasında eklenmiştir (Kılınç, 2002). 1968 ve 2000 yıllarında tadilat görmüştür. 2000 yılında yapılan tadilatı çatı örtüsü yenilenmiştir. Son cemaat mahali ise kesme taşla yeniden yapılmıştır ve camiye uygun hale getirilmeye çalışılmıştır. Caminin mülkiyeti Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne aittir. 08.07.1977 tarihinde A-646 tescil kararı ile tescillenmiştir (KVMGM, Env.No:58-01-01-/12).

Şekil 4.5. Meydan Cami Planı (Denizli, 1998)

Şekil 4.6. Sivas Meydan Cami (Tarih Bilinmiyor) (Salt Araştırma, Ülgen Arşivi)

Şekil 4.7. Meydan Cami (Koç, 2019)

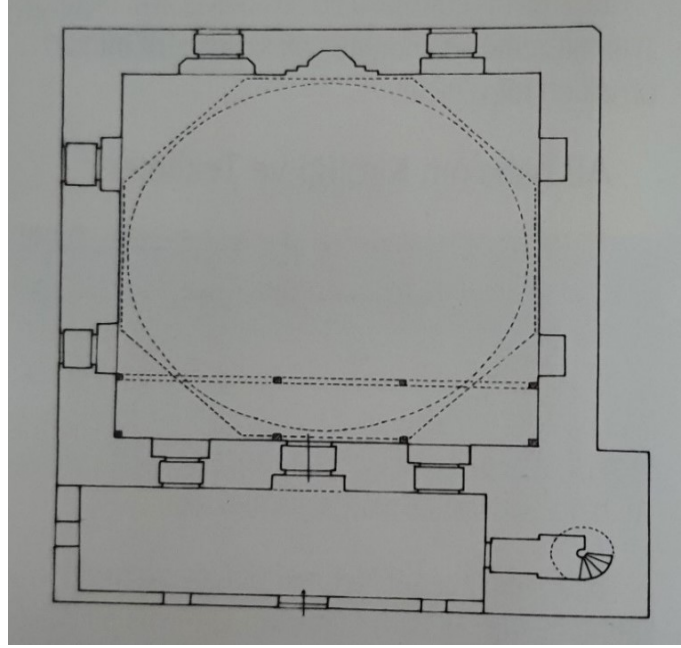
4.1.3. Kale Cami (1580)

Eskikale Mahallesi'nde bulunmaktadır. 13. yüzyıl dönemi yapıları olan Şifaiye Medresesi, Çifte Minareli Medrese ve Buruciye Medresesi ile aynı alanda bulunmaktadır ve birbirlerine çok yakındır. 1580 tarihinde III. Murad vezirlerinden olan Sivas Beylerbeyi Murad Paşa tarafından inşa edilmiştir. Caminin doğusunda yer alan hamam ile beraber külliye'nin bir birimi olarak planlanmıştır (Uzunçarşılı ve Edgüer, 2020). Cami dikdörtgen plana sahip olup kareye yakındır ve tamamen kesme taştan inşa edilmiştir (Şekil 4.8.). Planın kuzeybatısında yer alan tuğla minare bulunmaktadır. Minarenin alt kısmı mukarnalıdır.

Girişin sağında kalan merdiven ile üst kata kadınlar mahfiline ulaşılmaktadır. Kubbenin oturtulması için kare alandan sekizgen kasağa geçilmiştir. Böylece ana mekânın üzeri kubbe ile kapatılmıştır. Mermer mihrap nişi dikdörtgen bir alanın içerisine yerleştirilmiştir ve üst kısmı mukarnalıdır.

1989 ve 2000 tarihlerinde yapının çatısı kurşun kaplanmış, sıvası ve boyası yenilenmiştir. 2007 tarihinde hasarlı taşları değiştirilip eksik kısımları tamamlanmış ve taş yüzeyleri

temizlenmiştir. Yapının duvarları güçlendirilmiş ve üst örtüsü bakır ile kaplanmıştır. 2010 yılında ise yapı yeniden tadilat geçirmiştir (Şekil 4.9. ve Şekil 4.10.). Caminin mülkiyeti Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne aittir. 08.07.1977 tarihinde A-646 tescil kararı ile tescillenmiştir (KVMGM, Env. No: 58-01-01/6).

Şekil 4.8. Sivas Kale Cami Planı (Denizli,1998)

Şekil 4.9. Kale Cami (Tarih Bilinmiyor) (Salt Araştırma, Ülgen Ailesi Arşivi)

Şekil 4.10. Sivas Kale Cami (Karatepe, 2020)

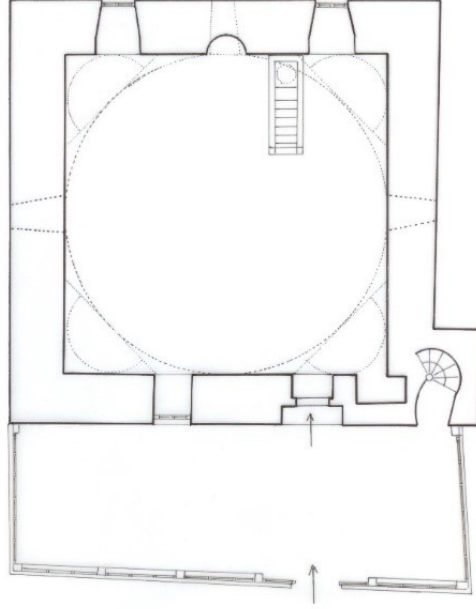
4.1.4. Ali Ağa Cami (1590)

Caminin var olan kitabesine göre, Behram Paşa'nın oğlu Mustafa Bey tarafından H. 998/ M.1589 tarihinde inşa edilmiştir ve caminin mimarı belli değildir. Yapının, Behrampaşazade Mustafa Bey tarafından yaptırılmış olmasına rağmen insanlar arasında Ali Ağa Camisi olarak adlandırılmıştır (Uzunçarşılı ve Edgüer, 2020; Erdil, 1953).

Cami kare planlıdır ve üstü kubbe ile kapatılmıştır (Şekil 4.11.). Yapının duvarlarında kesme taş kullanılmış olup kubbesi de ise tuğla ile yapılmıştır (Şekil 4.12. ve Şekil 4.13.). Caminin kuzeybatısında yer alan minaresi tek şerefelidir ve tamamen kesme taştan yapılmıştır. Caminin güney cephesine üç tane; kuzey, doğu ve batı cephelerinde ise birer tane toplamda altı tane penceresi bulunmaktadır. Güney cephesinde yer alan üç pencereden iki tanesi alt seviyede bulunmaktadır. Altta yer alan pencereler yuvarlak kemer şeklinde, üstteki pencereler ise sivri kemer şeklindedir. Üstteki pencerelerin kemer yüzeyleri girinti yapılarak daha belirgin hale getirilmiştir (Ünsal, 2006).

Cami 1989 ve 2005 yıllarında onarılmıştır. Bu restorasyonlarda kubbe çatlaklıkları onarılmış ve kurşun örtüsü yenilenmiştir. Yapının mülkiyeti Vakıflar Genel

Müdürlüğü'ne aittir. 08.07.1977 tarihinde 646 tescil kararı ile tescillenmiştir (KVMGM, Env. No:58.01.01/8)

Şekil 4.11. Sivas Ali Ağa Cami Planı (Ünsal, 2006)

Şekil 4.12. Sivas Ali Ağa Cami, 1939 Yılına Ait Fotoğraf (Sabahattin Ali Arşivi)

Şekil 4.13. Aliğa Cami (Yoldaş, 2019)

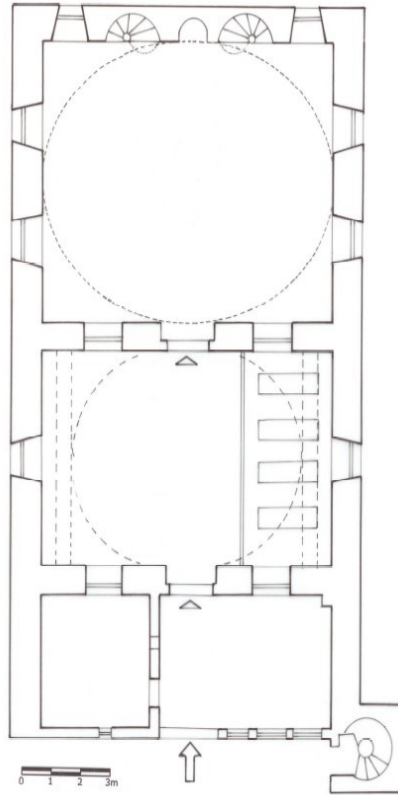
4.1.5. Ali Baba Cami (1714)

Ali Baba Cami kendi adıyla ile anılan mahallede yer almaktadır. Caminin planı üzerinden okunduğu üzere art arda sıralanan ön mekân ile harimden oluşan plan sistemine sahiptir (Şekil 4.4.). Ön mekânın üzeri, doğu ve batı duvarlarına yakın olacak biçimde kuzey-güney yönde atılan kemerler ile diğer yönlerden de beden duvarlarına oturan pandantifler ile geçişi sağlanan tek kubbeye kapatılmıştır. Harimin üzeri de pandantiflerle geçişi sağlanan tek kubbeye örtülmüştür (Ünsal, 2006). Bu iki kare mahalin birleşmesiyle dikdörtgen bir alan oluşmaktadır. Ana mahalde her cephede ikişer pencere bulunmaktadır. Mihrap nişinin üstteki alanı mukarnaslıdır. Planın kuzeybatısında plandan çıkıntı yapan minaresi taş olup tek şerefesi bulunmaktadır.

Son cemaat mahallinin doğuda kalan kısmı ahşap doğramalarla ayrılp bir mekân oluşturulmuştur. Bu bölümde toplam dört adet ahşap sanduka bulunmaktadır. Sandukaların kimliğini belirten bir yazı bulunmamasına rağmen bu sandukaların Büyük Ali Baba, Ahi Mehmed Beg ibn Büyük Ali Baba, Küçük Ali Baba ve Fatma binti Küçük Ali Baba'ya ait oldukları düşünülmektedir. Çünkü H. 1301 (M. 1884) tarihli Sivas

Salnamesi’inde ve H. 1302 (M. 1885) tarihli Sivas Salnamesi’nde, Büyük Ali Baba ve Küçük Ali Baba’nın şehrin kuzeyindeki camilerinin hariminde mezarları olduğuna dair bilgiler bulunmaktadır. Bu bilgiler ışığında bu sandukaların Ali Baba ve ailesine mensup kişilere ait oldukları söylemek mümkündür (Ünsal, 2006).

1962-1963 tarihlerinde tamiratı yapılan cami en son olarak 2005 yılında Sivas Vakıflar Bölge Müdürlüğü’nce onarılmıştır. Bu onarımda camiye sonradan eklenmiş olan son cemaat alanı kaldırılmıştır. Ayrıca caminin duvarları onarılmış, etrafı ve kuzey haziresi düzenlenmiştir (Şekil 4.15.). Caminin son cemaat kısmı altındaki alanda bilinmeyen mezarlar bulunmuştur. Mezarlık ıslahı yapılmış ve mezarların üstü temsili sandukalarla örtülmüştür. Ek olarak minarenin bozulan taşları onarılmış ve caminin ahşap kısmına tadilat yapılmıştır. Drenaj sistemi yapılan eserin çatı örtüsü de alaturka kiremitle yenilenmiş ve çevre düzenlemesi yapılarak onarım tamamlanmıştır. Yapının mülkiyeti Vakıflar Genel Müdürlüğü’ne aittir. 08.07.1977 tarihinde 464 tescil kararı ile tescillenmiştir (KVMGM Env No:58-01-01/19).

Şekil 4.14. Sivas Ali Baba Cami Planı (Ünsal, 2006)

Şekil 4.15. Sivas Ali Baba Cami (Cangül Arşivi)

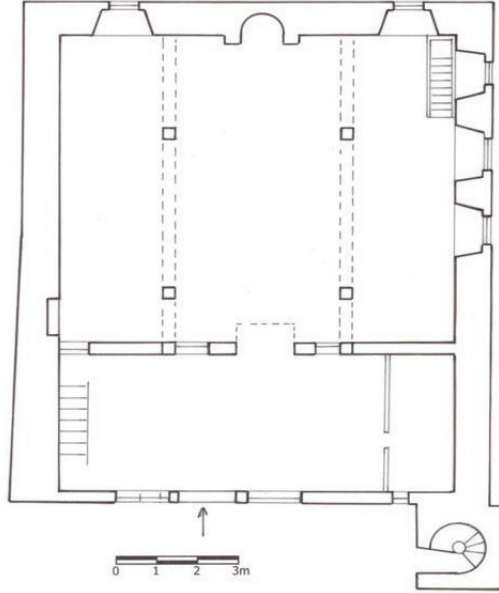
4.1.6. Zincirli Minare Camisi (1742)

Şeyh Hacı Muhammed Sadi tarafından Hicri 1155 / Miladi 1742 tarihinde yaptırılmıştır. Caminin güney duvarının bitişiğinde iki mezar bulunmaktadır. Mezarlardan birisi camiye yaptırana ait olup etrafı demir setlerle çevrilmiştir (KVMGM).

Beşik çatı ile beden duvarlarının üzeri kapatılmıştır. Caminin kuzeybatı köşesine bitişik olarak inşa edilen güdük (kısa) ve kesme taştan yapılmış bir de minaresi bulunmaktadır. Yapının temeli kesme taştan yapılmıştır. Batı ve güney cephesinde üç adet üst sıra pencere bulunmaktadır. Bu pencereler dikdörtgen çerçeveli olup içeride geniş dışarıya doğru dardır. Kuzeyde son cemaat mahaline açılan iki adet alt sıra pencere yer almaktadır. (Ünsal, 2006)

Cami planında kuzeybatısında yer alan plandan çıkıntı şeklinde dışarı taşan kesme taştan inşa edilmiş minaresi bulunmaktadır (Şekil 4.16.). Minare kare kaide üzerinde yer almakta olup silindirik kalın gövdelidir. Minare gövdesinde yer alan yarım taş bilezikten sonra düz, dışarıya doğru büyüyen şerefe altı yer almaktadır. Bu bilezikten gövdesine doğru sarkan demir zincirleri var olduğu için camiye ve minaresine Zincirli adı verilmiştir. Vakıflar Bölge Müdürlüğü'nce 2007 yılında onarılmıştır. Yapılan bu tadilatla çevre düzenlemesi yapılmıştır. Cami duvarlarına güçlendirme çalışması yapılmış, çatı ve ahşap elemanları yenilenmiştir (Şekil 4.17.). Yapının mülkiyeti Vakıflar Genel

Müdürlüğü'ne aittir. 12.03.1983 tarihinde A-4190 tescil kararı ile tescillenmiştir (KVMGM Env. No:).

Şekil 4.16. Zincirli Minare Cami Planı (Ünsal, 2006)

Şekil 4.17. Zincirli Minare Cami (Google Maps, 2022)

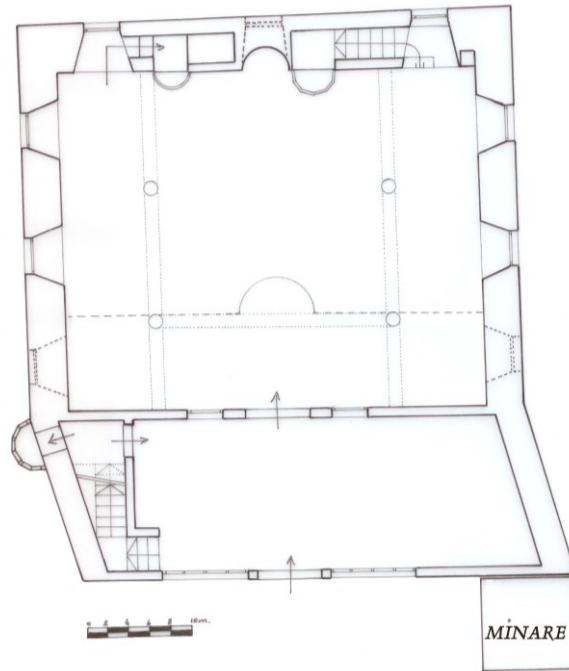
4.1.7. Örtmeli Cami (18. Yy)

Caminin var olan kitabesinden edinilen bilgiye göre 1836 tarihinde Binbaşı Osman Ağa tarafından onarılmıştır. Cami dış duvarları yığma kerpiçlerden yapılmıştır. Tavanı ahşap

olup çatı üstü kiremitle kaplanmıştır. Kuzey tarafında bulunan küçük avlu içerisinde tuvalet ve sonradan eklenen ufak bir şadırvanı yer almaktadır. Kuzey cephesinde doğu ve batı tarafları kapalı olan camekânlı bir son cemaat alanı bulunmaktadır. Doğu cephesinde yer alan duvara bitişik merdivenler bulunmaktadır. Kapı ile mihrap aynı doğrultudadır (Şekil 4.18.). Giriş kısmının üzerinde iki ahşap taşıyıcı bulunan bu alanın üst kısmı kadınlar mahfilidir.

Yapının alt sırada toplam sekiz adet, üst sırada ise beş pencere ile iç mekânı aydınlatılmıştır. Doğu, güney ve batı cephelerindeki alt sırada yer alan pencereler içten dışarıya doğru daralmaktadır. Güney cephede yer alan mihrabın üzerindeki daire formunda olan tek pencere, diğer taraftaki pencerelerden farklıdır. Doğu ve batı cephesindeki alt sıra ile üst sıra pencereler aynı hizada olup dikdörtgen şeklindedir. Minberin sağında bulunan ahşap vaaz kürsüsüne, alt sıra penceresinden gizli bir merdiven ile ulaşılmaktadır.

Camiye 1992 ve 2005 tarihlerinde tadilat yapılmıştır. Yapılan tadilatla çatı örtüsü yenilenmiş, duvarlara güçlendirilme yapılmış ve çevresi düzenlenmiştir (Şekil 4.19.). Yapının mülkiyeti Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne aittir. 21.01.1983 tarihinde A-4053 tescil kararı ile tescillenmiştir (KVMGM Env. No:)

Şekil 4.18. Sivas Örtmeli Cami Planı (Ünsal, 2006)

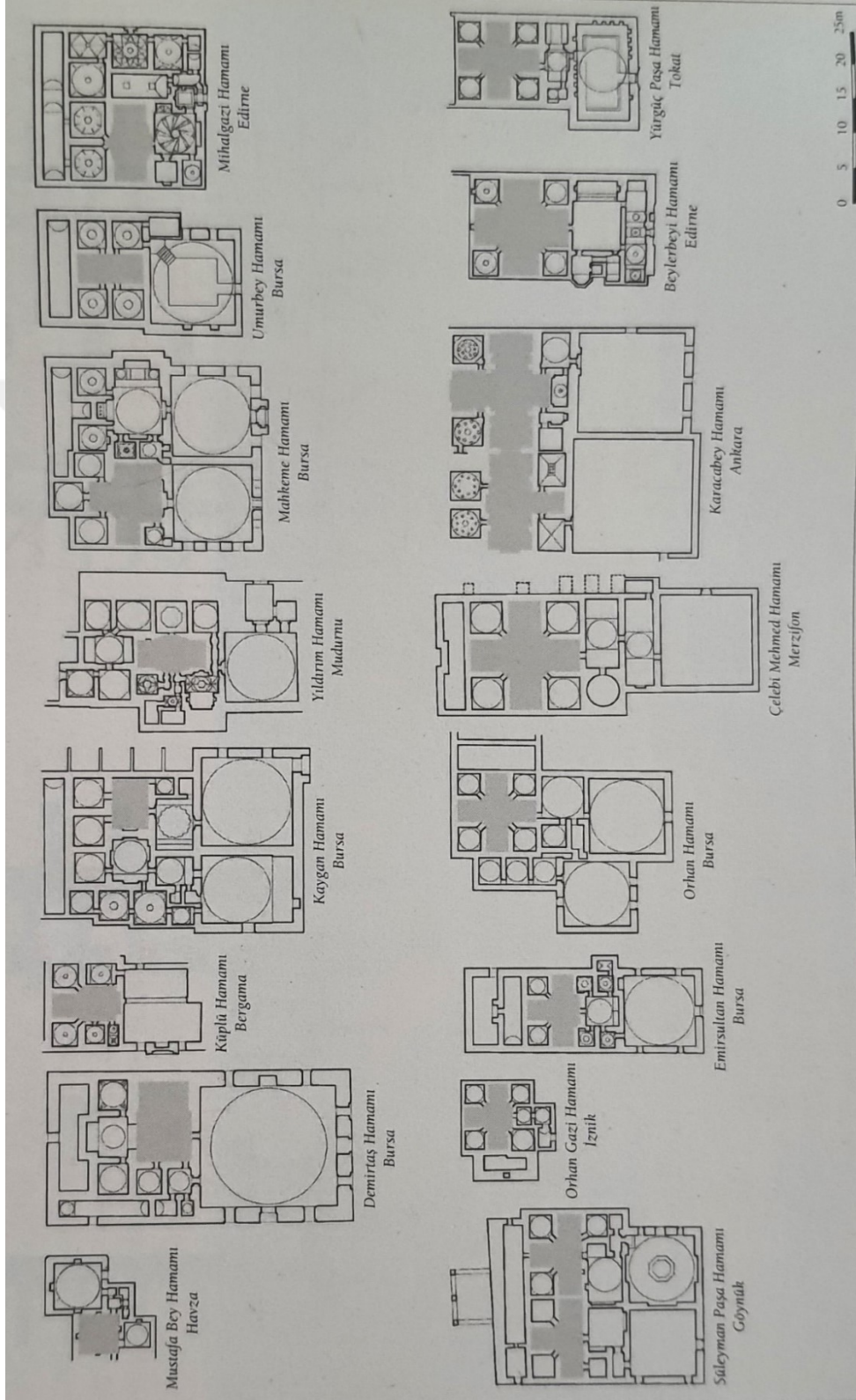
Şekil 4.19. Sivas Örtmeli Cami (Sivas İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Arşivi)

4.2. Günümüze Gelebilen Hamamların Kentle İlişkisi ve Tipolojik Bağlamda Değerlendirilmesi

İslam kentini tamamlayan yapılardan biri hamamlardır. Hamam yapılarının dış görünüşleri gösterişli değildir. Örneğin, İstanbul’da inşa edilen çifte hamamların camekân kubbeleri Bayezid Cami’sinin kubbesi kadar büyük ve yüksektir. Fakat bu yapılara dışarıdan bakıldığında gösterişsiz bir taçkapı ile bir iki pencere açılmış masif duvarlardan başka bir şey algılanmaz. Oysa tamamı kamuya tahsis edilmiş ve vakıflara gelir getirmek için inşa edilmiş bu yapıların, Doğan Kuban’ın söylemiyle “Avrupalı bir kent anlayışı” içinde daha çekici bir dış tasarımı olması beklenebilirdi. Buna karşın hamamların iç mimarisi çok iyi tasarlanmış özellikle erken dönemlerde itinayla bezenmiştir (Kuban, 2021).

Erken dönem hamamlarının, büyük kubbesi, görkemli soğuklukların (ya da camekânların) mermer döşemeleri, fiskiyeli havuzları, mukarnaslarla süslü kubbe trompları bulunmaktadır. Ilıklıkları, sıcaklıkları halvetleri zengin mukarnas bezeme ile süslenmiştir. Osmanlı mimarisinde merkezi planlı mekânın en iyi örnekleri hamamların sıcaklıklarında uygulanmıştır. Camekân (ya da soyunmalık bazen soğukluk), ılıklik ve sıcaklık olarak anılan işlevsel hacimlerin birbirini izleyerek oluşturdukları sistem, bütün hamam planlarının ana işleyiş şemasıdır. Hamamlarda bu işleyiş şeması, büyük boyutlu olanlarda lineer ve aksiyal, küçük boyutlularda ise arsaya bağlı olarak değişmektedir. Bu

işlevsel bölümlerden biri olan sıcaklık bölümü, hamam tipolojisinin farkını saptayan başlıca plan öğesidir (Şekil 4.20.) (Kuban, 2021).

Şekil 4.20. Sıcaklık Planına Göre Fetih Öncesi Hamam Tipolojisi (Kuban, 2021)

Camekân (soyunmalık) genelde yapının en büyük bölümüdür. Hamamın girişi doğrudan bu büyük kubbeli soyunmalığa olmaktadır. Soyunmalık bölümünün genelde bir feneri vardır. Kubbe tromplarının mukarnasları ya da Türk üçgenli geçit alanları ve boyalı bezemeleri bulunmaktadır. Sonrasında geçilen ılıklik bölümüne erken dönemde bir geçit alanı olarak bakılmış, plan açısından önem verilmemiştir. Fakat 15. yüzyıldan sonra mimari mekan olarak daha itinalı tasarlanmış, “hela” ve “tırışhane” birimleri eklenmiştir (Kuban, 2021). Bahsedilen bu birimler, Sivas kent merkezindeki Kurşunlu Hamamı (1576) ve Şirinoğlu Hamamı’nın (1904) ılıklik bölümünde görülmektedir.

Sivas’ta bulunan hamam yapılarından Kurşunlu Hamamı (1576), Meydan Hamamı (1584) ve Mehmet Ali Bey Hamamı’nın (16. yüzyıl) işlevsel hacimleri olan soğukluk, ılıklik ve sıcaklik bölümlerinin birbirini izleyerek lineer bir sistem oluşturduğu görülmektedir. Ayrıca geç dönem hamamları olan ve bir sonraki bölümde incelenen Eski Paşa Hamamı (19. yüzyıl sonu) ve Şirinoğlu Hamamı’nda (1904) aynı plan şeması olan lineer sistem görülmektedir. Ek olarak kent merkezinde incelen hamamların hepsinde dört eyvanlı plan şeması olduğu ve köşe halvetleri bulunduğu görülmektedir.

Sivas dışında ise dört eyvanlı plan sistemine sahip, Anadolu’nun en eski tarihli hamamlarından olan 13. yüzyılda yapılan Divriği Bekir Çavuş Hamamı, 14. yüzyılda inşa edilen Mardin Ulu Cami Hamamı, Bursa Orhan Gazi Hamamı erkekler kısmı, Karaman Emir Süleyman Hamamı, Edirne Tahtakale Hamamı erkekler kısmı, 17.yüzyıl yapısı olan Yeşildirek Hamamı, Tokat Sultan Hamamı, Zile’de Yeni Hamam Anadolu’daki diğer örneklerdir (Önder, 2007)

Eski Pasa Hamamı, halvetlerindeki kubbeye geçiş elemanları olan, Türk üçgenleriyle Sivas’taki diğer hamamlardan ayrılmaktadır. Konya Meram Hasbeyoğlu Hamamı, Karaman Emir Süleyman Hamamı, Karaman Sekizçeşme Hamamı, Beyşehir Süleyman Bey Hamamı, Anamur Mamuriye Kalesi yanındaki hamam, Sivrihisar Seydiler Hamamı, Eğirdir Dünder Bey Hamamı, Manisa Dere Hamamı, Antalya Elmalı Bey Hamamı, Antalya Çifte Hamamı erkekler kısmı, Tire Yeniceköy Hamamı ile Karagazi Hamamı gibi yapıların cesitli mekanlarında kubbe geçişi olarak, Türk üçgeninin kullanıldığı görülmektedir (Önder, 2007).

Halvet kapılarının merkezi mahale bakan üst kısımlarında yer alan nişler, Şirinoğlu Hamamı, Kurşunlu Hamamı (kadınlar kısmı) ve Mehmet Ali Bey Hamamı'nda bulunmaktadır. Şirinoğlu Hamamı'nda ise kubbe çeperinin dört aksına açılmış aydınlatma pencereleri yer almaktadır (Önder, 2007).

4.2.1. Kurşunlu Hamamı (Behram Paşa) (1576)

Eğimsiz bir arazi üzerinde yer alan bina kuzey güney ekseninde yerleşmiştir. Dikdörtgen planlı olup çifte hamam olarak düzenlenmiştir. Var olan kitabesine göre, Behram Paşa'nın 1576 yılında yaptırdığı anlaşılmaktadır. Sivas ilindeki Osmanlı Dönemi'nin klasik hamam özelliklerini göstermektedir. Dikdörtgen plana sahip yapının duvarları tamamen kesme taştan oluşmaktadır ve kubbeleri tuğladan yapılmıştır (Uzunçarşılı ve Edgüer, 2020).

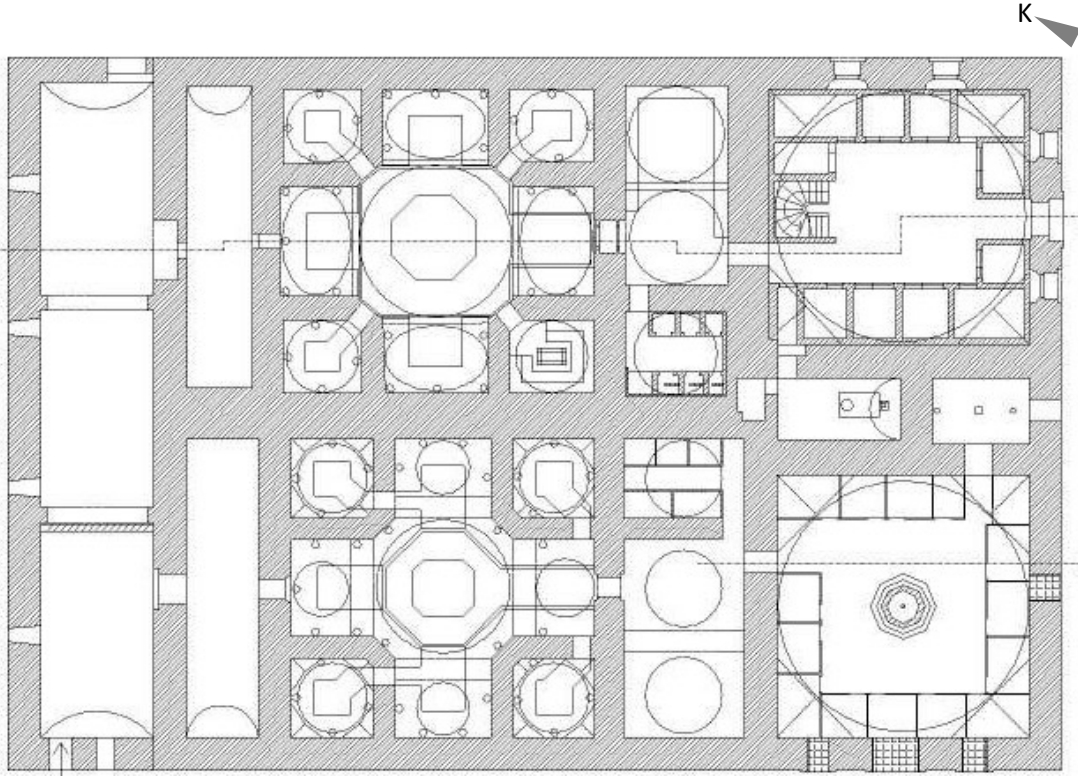
Yapının doğusunda erkekler bölümü, batısında da kadınlar bölümü bulunmaktadır (Şekil 4.21.). Erkekler bölümüne yapının güney cephesinde yer alan sivri kemerli kapıdan giriş yapılmaktadır. Giriş kapısının iki yanında bulunan pencereler, sivri kemer alınlıklıdır ve soyunmalık alanını aydınlatmaktadır. Kare planlı soyunmalık bölümü kubbe ile örtülmüştür. Soyunmalık bölümleri erkek ve kadınlar kısmında aynıdır.

Erkekler bölümünün ılıklik alanı dikdörtgen planlı olup üzeri eşit üç kubbe ile örtülüdür. Sıcaklık bölümü dört eyvanlı kare planlıdır ve üzeri tek kubbe ile geçilmiştir. Eyvan kubbeleri elips biçimindedir. Köşelerinde yer alan dört hücrenin yani halvetlerin üzerleri kubbe ile örtülüdür.

Kadınlar ve erkekler bölümünden oluşan bu çifte hamam, kesme taş örgülü beden duvarlarındaki demir bağlantılarla kurşun dökülerek inşa edildiği için halk arasında Kurşunlu Hamam olarak bilinmektedir. 1928 yılında harabe durumda olan yapının Düyûn-ı Umûmiyye İdaresi tarafından bir dönem tuz deposu olarak kullanılmıştır. (Denizli, 1998). Günümüzde oldukça iyi durumda olan hamam erkek ve kadın bölümleriyle hizmet vermektedir (Şekil 4.22. ve Şekil 4.23.).

1950 tarihinde tadilat geçiren yapı vakıflarca kiraya verilerek işler duruma getirilmiştir. 2005 tarihinde ise yeniden tadilat geçiren hamamın dökülen kurşun kısımları yeniden yapılmıştır, iç mekânın sıva raspa yapılarak iç dekorasyonu onarılmıştır. Yapının

mülkiyeti Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne aittir. 08.07.1977 tarihinde A-646 tescil kararı ile tescillenmiştir (KVMGM Env. No: 58.00.(1.0)53)

Şekil 4.21. Kurşunlu Hamamı Planı (Önder, 2007)

Şekil 4.22. Kurşunlu Hamamı (Tarih Bilinmiyor) (Salt Araştırma, Ülgen Ailesi Arşivi)

Şekil 4.23. Sivas Kurşunlu Hamamı (Cangül Arşivi)

4.2.2. Meydan Hamamı 1584

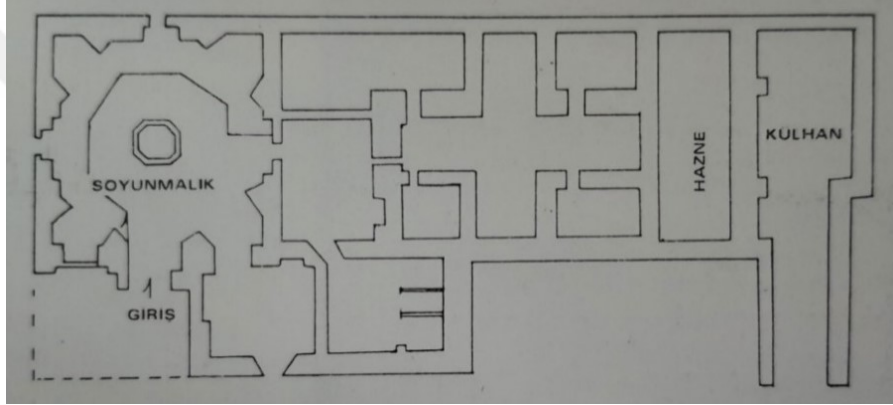
Meydan Cami ile beraber veya camiden daha önce yapıldığı düşünülmektedir. Yapı tamamen kesme taştan inşa edilmiştir. Kare planlı soyunma mahallinin eyvan şeklindeki girişi ve yanında kemerli penceresi bulunmaktadır. Hamamın ortasında sekizgen şeklinde havuzu bulunmaktadır. Soyunmalık kısmın girişi planda girinti yapılarak içeri çekilmiştir. Soyunmalık bölümden kubbe aksına denk gelen ufak bir kapı ile ılıklik kısmına geçilmektedir (Şekil 4.24.).

Planda görülen sıcaklık bölümü dört tarafı eyvanlı olup köşelerinde halvetler bulunmaktadır. Köşe halvetlerin yani hücrelerin üzeri kubbe ile örtülmüştür ve kapıları sıcaklık kısmının giriş aksının olduğu doğrultuya açılmaktadır.

Sıcaklık bölümünün bitiminde yapının kuzeybatısında tonozlu su haznesi bulunmakta altında da külhan yer almaktadır. Soyunma mahallinin kubbesi sekizgen kasnak üzerinde oturmaktadır. Duvarlarının üst tarafında ve kasnak üzeri hizasından silme geçmektedir. Hamamın etrafının zamanla toprakla yükselmesiyle hamam şu an zemin kotundan

aşağıda kalmaktadır (Şekil 4.25. ve Şekil 4.26.). 1962-63 yılında hamamın cephelerine yapılan niteliksiz yapılardan temizlenmiştir (Denizli, 1998).

Yapıyı ortaya çıkaran bu onarımla beraber aynı yıllarda soyunma alanının kubbesine iki tane tepe penceresi ve iki tane zemin penceresi eklenmiştir. 1991 yılında hamamda gerçekleşen patlama ile soyunmalık mahalinin kubbesi yıkılmıştır ve sonrasında yapılan tadilat neticesinde kubbe çinko ile kaplanmıştır. 2008 tarihinde yapılan tadilatta da duvarların derzleri tamir edilmiş, iç dekorasyonu yenilenmiş ve çevre düzenlenmiştir. Yapının mülkiyeti Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne aittir. 08.07.1977 tarihinde A-646 tescil kararı ile tescillenmiştir (KVMGM, Env. No: 58.01.01/17).

Şekil 4.24. Sivas Meydan Hamamı Planı (Bilget- Denizli 1998)

Şekil 4.25. Sivas Meydan Hamamı, 1950 Yılına Ait Fotoğraf (URL-7)

Şekil 4.26. Meydan Hamamı (Sivas İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Arşivi)

4.2.3. Mehmet Ali Bey Hamamı (16.yy)

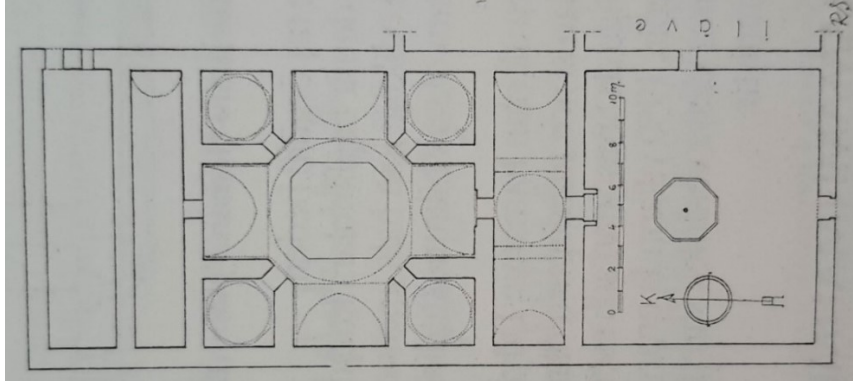
Sivas Akdeğirmen Mahallesi'nde bulunmaktadır. Hamamın yapım kitabesi yoktur. Dikdörtgen planlı olması kesme taştan inşa edilmesi ve mimari özelliklerine göre 16. Yüzyılda inşa edildiği düşünülmektedir. Soyunmalık bölümü, ılıkılık ve sıcaklık kısımları ile klasik Osmanlı hamamı temel özelliklerini barındırmaktadır. (KVMGM Env. No:58-01-01/18)

Soyunmalık kısmına güney cephede yer alan basık kemerli bir kapıdan girilmektedir. Soyunmalık bölümünün üzeri kırma çatı ile örtülüdür. Orta kısımda sekiz köşeli havuz yer almaktadır. Ilıklık alanının ortası kubbe, yanları ise beşik tonoz ile örtülmüştür. Sıcaklık kısmı ise klasik olarak dört tarafında eyvanı olan plan şemalıdır (Şekil 4.27.). Köşelerde ise kare planlı olan halvetler yani kapalı hücreler yer almaktadır. Eyvanların üzeri beşik tonoz ile örtülü iken hücreler kubbelerle kapatılmıştır. Su deposu ile külhan kısımları dikdörtgen planlıdır. Yapı, günümüzde de hala hamam olarak kullanılmaktadır (Şekil 4.28).

Mehmet Ali Hamamı'nın vakfiye sureti, Sivas Vakıflar Bölge Müdürlüğü'nde bulunuyor olup H. 1305 / M. 1887 tarihinde yapılmıştır. 1589 yılında Behram Paşa oğlu Mustafa

Bey tarafından inşa edilen Ali Ağa Cami'ne Mehmet Ali Efendi İbni İbrahim tarafından vakfedilmiştir. Vakıf suretinde yer alan bilgilere göre, hamam kirasından elde edilen gelirden öncelikle hamamın onarımı sonra Köhne Bud Bahçesi'nin (Erik Bahçesi) bakımı yapılacaktır. Sonrasında geriye kalan para ile cami etrafındaki mezarların ve yakındaki caminin onarımı yapılacaktır. Geriye kalan paranın da Ali Ağa Cami etrafında bulunan kütüphane için harcanması, bunlardan da geriye kalan paranın ise hazineye bağışlanması kararı verilmiştir.” (Denizli, 1998).

2003–2004 tarihlerinde duvarlarda derzler onarılmış ve üst örtü yenilenmiştir. Yapının mülkiyeti Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne aittir. 08.07.1977 tarihinde 646 tescil kararı ile tescillenmiştir (KVMGM Env. No:58-01-01/18)

Şekil 4.27. Mehmet Ali Hamamı Planı (Bilget- Denizli, 1998)

Şekil 4.28. Mehmet Ali Hamamı (Sivas İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Arşivi)

4.2.4. Hamamcıoğlu Hamamı (17.yy)

Hamamcıoğlu Hamamı da diğer hamamlar gibi giriş soyunma bölümü, soğukluk kısmı, sıcaklık alanı ve külhan birimlerinden oluşmaktadır.

Giriş kısmı 1959 yılında yapılmıştır, diğer soyunma birimleri camekânlı olup dört tarafta bulunmaktadır. Orta kısımda bir havuz yer almaktadır. Soğukluk bölümü dikdörtgen planlıdır ve kemerle taşınan üç kubbe ile kapatılmıştır. Mahalin aydınlatılması kubbelerden sağlanmaktadır. Sıcaklık bölümünün diğer hamamlarda olduğu gibi dört tarafı eyvanlıdır ve köşelerde halvetler yani kapalı hücreler bulunmaktadır. Hücreler kubbeler ile örtülmüş olup eyvanlar ise beşik tonozla geçilmiştir. Orta mahalin üzeri de bir kubbe ile kapatılmıştır (Ünsal, 2007).

Dış duvarların orijinal kısımları kesme taştır. Genel olarak Osmanlı Dönemi mimari özelliklerini yansıtan bir hamam yapısıdır. Yapının mülkiyeti şahısa aittir. 22.06.1990 tarihinde 770 tescil kararı ile tescillenmiştir (KVMGM Env. No:58)

Google haritalardan farklı iki zamanda alınan görselde görüleceği üzere, tescilli yapı olmasına rağmen batı cephesine bitişik nizam taksi durağı birimi eklenmiştir (Şekil 4.29. ve Şekil 4.30.).

Şekil 4.29. Sivas Hamamcıoğlu Hamamı Restorasyon Öncesi (Google Maps, 2015)

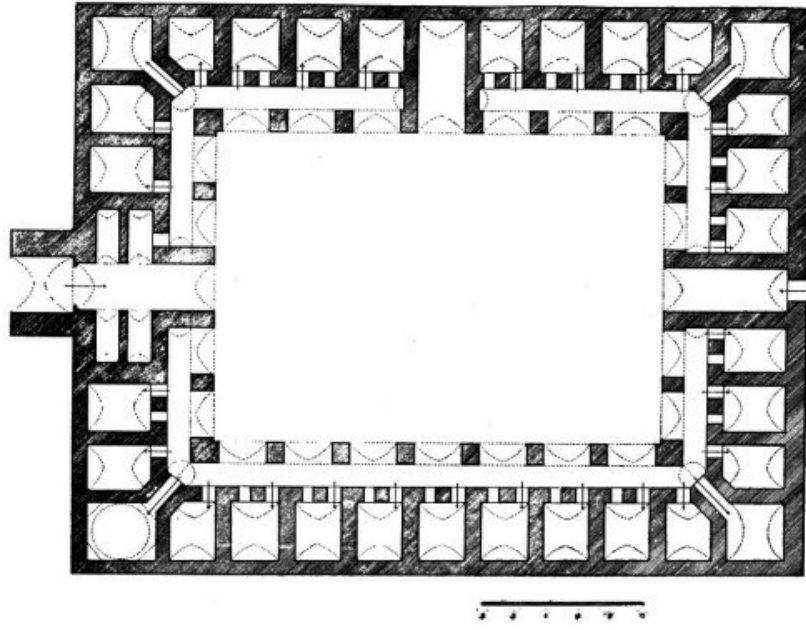
Şekil 4.30. Sivas Hamamcıoğlu Hamamı Restorasyon Sonrası (Google Maps, 2019)

4.3. Günümüze Gelebilen Hanların Kentle İlişkisi ve Tipolojik Bağlamda Değerlendirilmesi

Osmanlı dönemi boyunca bir iç avluyu çevreleyen iki katlı konaklama ve depolama yapısı olan kent içi hanlarının tipolojisi değişmemiştir. Hanlarda üç kat nadirdir, sadece kot farkı bulunan arazilere yerleşmiş hanlarda (İstanbul Yeni Han) üçüncü kat görülmektedir. Genel olarak hanların zemin katları depo ve ahır olarak kullanılırken üst katları ise tüccarların ve diğer gezginlerin konaklaması için ayrılmıştır. Büyük hanlarda revaklar her iki katta da devam etmektedir. Fakat küçük kentlerde revaklar sadece üst katta bulunmaktadır (Kuban, 2021). Örneğin Sivas kent merkezindeki Behram Paşa Hanı'nda revaklar her iki katta da devam etmektedir.

Klasik han tipolojisinde hanların girişleri üzerinde girişi vurgulayan bir çıkma bulunabilir. Safranbolu Cinci Hanı, İstanbul Hasan Paşa Hanı, İzmir Kızlarağası Hanı örnek olarak verilebilir (Kuban, 2021). Ayıca Sivas'taki Behram Paşa Hanı da girişindeki çıkma ile bu duruma örnek olarak gösterilebilir.

Osmanlı dönemi 16. yüzyıl han yapıları, benzer plan şemalarıyla inşa edilmiştir. Diyarbakır Hüsrev Paşa Hanı (1527), Erzurum Taşhan (1561), Diyarbakır Hasan Paşa Hanı (1571) ve Sivas Behram Paşa Hanı (1576) yapıları benzer plan sistemindedir (Şekil 4.31.). Plan şeması, her dört yapıda kare veya dikdörtgen bir alanda iki katlı, üstü açık avlulu ve revak sonrasında odalar sıralanmış biçimindedir (Şener, 2019).

Şekil 4.31. 16. Yüzyıl Hanlarına Örnek, Erzurum Taşhan (Rüstem Paşa Hanı) Planı (Köşklü, 2010)

Han denildiği zaman, taşla örülmüş güçlü duvarlar ve kale gibi az delikli bedenleriyle anımsanan yapıların ötesinde, kentlerde üst katları genellikle ahşap olan örnekleri mevcuttur (Kuban, 2021). Sivas kent merkezindeki Subaşı Hanı (16. yüzyıl) ahşap yapısı ile bu duruma örnek olarak verilmektedir. Revakları taşıyan destek ayakları da ahşap taşıyıcılardan oluşmaktadır.

Sivas merkezde günümüze kadar ulaşmış olan Taşhan 19. yüzyıl yapısı olup geç dönem özelliklerini taşımaktadır. Ancak Taşhan ile 16. yüzyıl yapısı olan Behram Paşa Hanı'nın, dikdörtgen planlı, iki katlı, açık avlulu ve revak ardı sıralı odalı olması gibi ortak özellikleri bulunmaktadır

4.3.1. Behram Paşa Hanı (1576)

Şehir merkezinde, Ahi Emir Caddesi üzerindedir. Batı yönünde, yaklaşık 30 m uzaklıkta Behram Paşa'nın yaptırdığı Kurşunlu Hamam'ı bulunmaktadır. Yapının kitabesi bulunmamaktadır. Çeşitli kaynaklarda, Behram Paşa tarafından 1576 tarihinde Kurşunlu Hamam ile aynı dönem inşa edildiği bildirilmektedir. (Denizli, 1998).

Dikdörtgen planlı ve iki katlı olan yapı, açık avlulu ve revaklı plan sistemine sahiptir (Şekil 4.32.). Plan izinden dışa taşan yüksek taç kapı bulunmaktadır. Yapının giriş

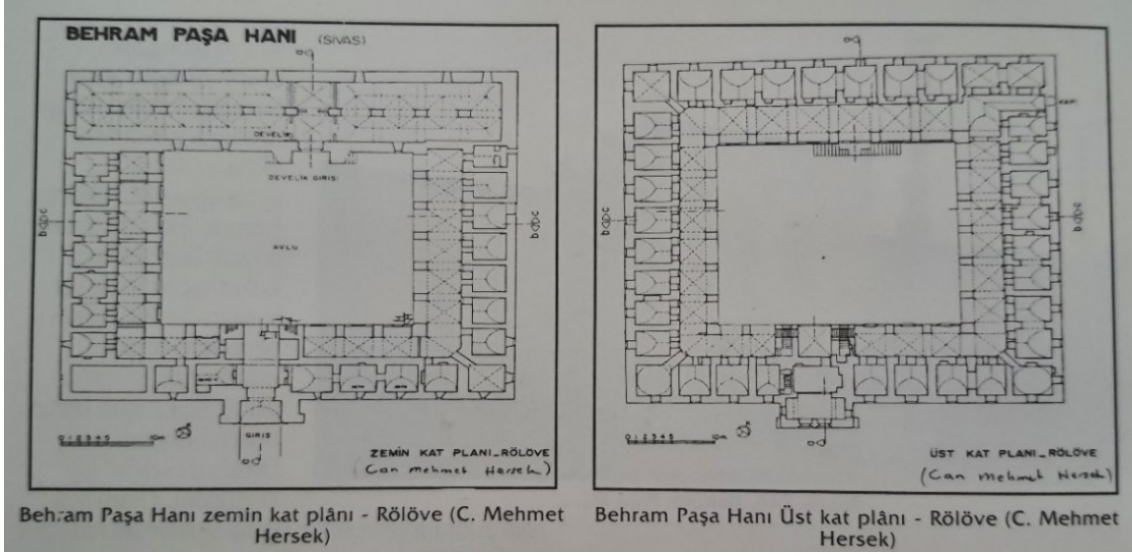
kısımında basık kemerli ve çift kanatlı büyük bir kapı yer almaktadır. Kapının kemeri yeşil renkli mermerden oluşmaktadır.

Kemer üzerinde yapının bir dönem askeri süvari kışlası olarak kullanıldığını belirten dört satırlık bir kitabe bulunmaktadır. Kitabenin üstünde ise eliptik biçimde tuğra yer almaktadır.

Han olarak inşa edilen yapı, ticaret faaliyetini kaybetmesiyle, 19. yüzyıl sonlarında süvari kışlası olarak kullanılmıştır. I. Dünya Savaşı zamanında kışlaya dönüşen yapı, Milli Savunma Bakanlığı tarafından atlı araç geçiş yapım ve onarım merkezi ve ordunun kullandığı atlarının bakım hizmetlerinin görüldüğü Askeriye ve Hayvan Hastanesi olarak hizmet vermiştir. 1934 tarihli tapu kaydında Milli Savunma Bakanlığı'na tahsisli olan yapı, 1967 yılında Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne devredilmiştir. 1968–1976 tarihleri arasında Milli Savunma Bakanlığı tarafından kiralanarak ecza deposu olarak kullanılmıştır. 1976 yılında ise yapı, Talebeleri Koruma Derneği tarafından talebe yurdu olarak kullanmak üzere kiralanmıştır (Şekil 4.33. ve Şekil 4.34.). Bakımsız durumda olan han, 1984 yılında restorasyon geçirmiştir. Hemen ardından çay bahçesi ve otopark işlevi yüklenmiş ve 1985 yılından itibaren ise depo ve ticarethane fonksiyonu üstlenmiştir. Sonrasında 1989 yılında mermer atölyesi olarak kullanılmak üzere yeniden kiralanen yapı, 2008 yılında usulsüz kullanılması gerekçesiyle mahkeme kararıyla boşaltılmıştır (Arslan, 2016). Günümüzde Tarihi Behrampaşa Sivas Oteli olarak kullanılmaktadır (Şekil 4.35. ve Şekil 4.36.).

Ortası açık olan avlunun çevresinde yığma ayaklardan oluşan revaklar ve gerisinde çapraz tonozlu mahaller bulunmaktadır. Revaklar altlı üstlü olarak devam etmektedir. Ana giriş ekseninin tam karşısında, çift taraflı taş basamaklarla üst kata çıkılmaktadır. Merdiven altından ise ahır bölümüne geçilmektedir. 16. yüzyıla ait bu yapının çevresinde dükkânların bulunmayışı, kesme taş örgülü beden duvarları ve sağlamlığının yanı sıra cephedeki dekoratif elemanları ile Selçuklu hanlarına benzerlik göstermektedir (Denizli, 1998).

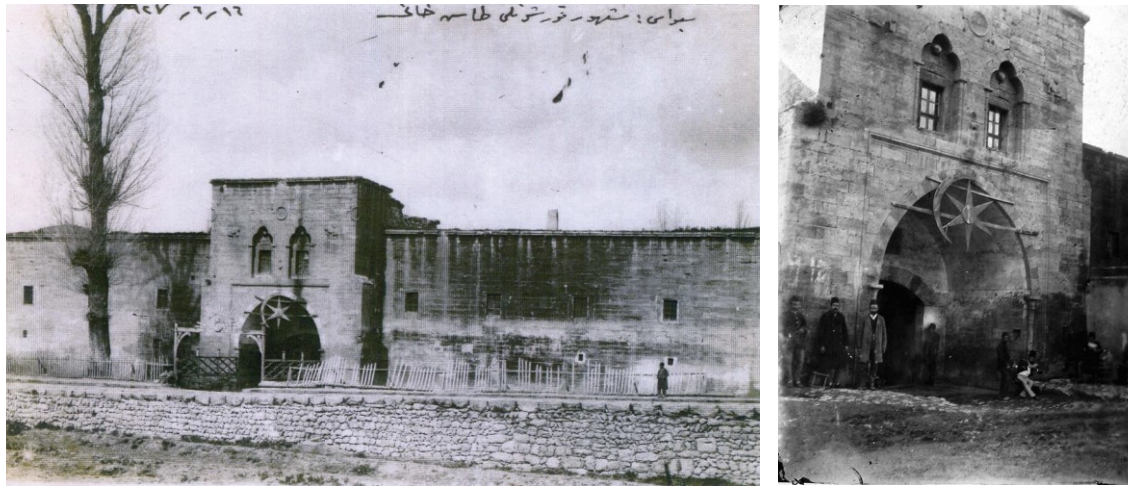
1978–81 yıllarında onarımı yapılmıştır. Yapının mülkiyeti Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne aittir. 08.07.1977 tarihinde A-646 tescil kararı ile tescillenmiştir (KVMGM, Env. No: 58-01-01/03).

Şekil 4.32. Behram Paşa Hanı Planı (Hersek- Denizli, 1998)

Şekil 4.33. Behram Paşa Hanı, Solda Kışla Olarak Kullanıldığı Döneme Ait Görsel Sağda 2008 Yılına Ait Görsel (Arslan, 2016)

Şekil 4.34. Sivas Behram Paşa Hanı (Tarih Bilinmiyor) (Arslan, 2016)

Şekil 4.35. Sivas Behram Paşa Hanı (Yoldaş, 2019)

Şekil 4.36. Behram Paşa Hanı'nın Günümüzde Tarihi Behrampaşa Sivas Oteli Olarak Kullanımı (URL-8)

4.3.2. Subaşı Hanı (16.yy)

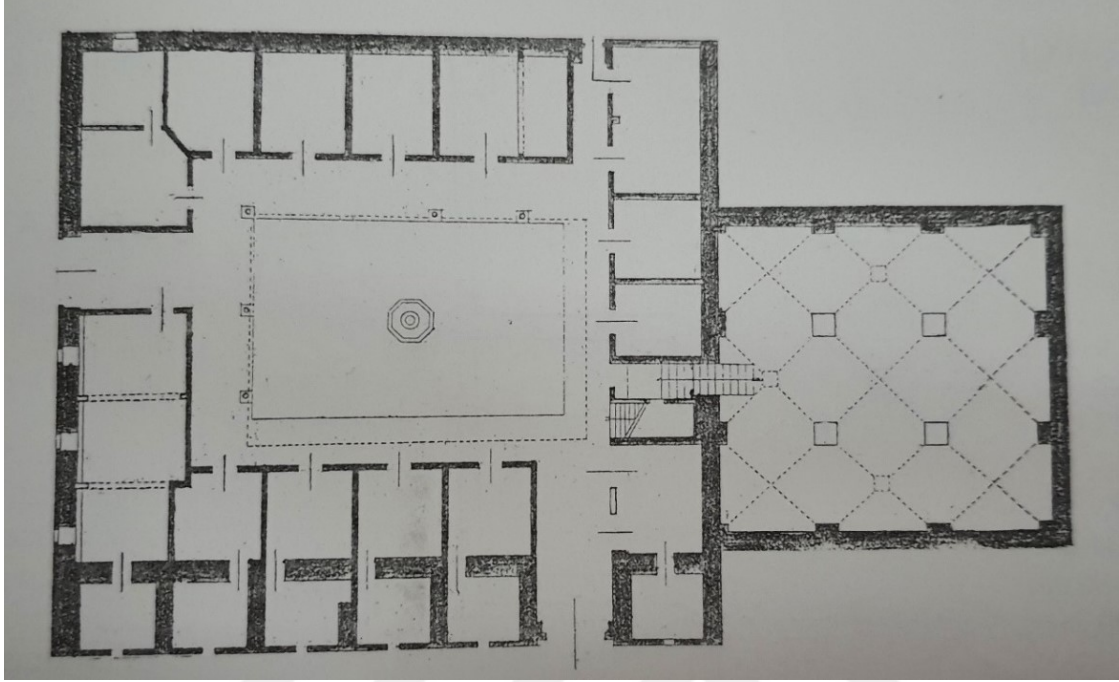
Subaşı Hanı, Osmanlı Dönemi'nde inşa edilen ahşap hanlar arasında yer almaktadır. İki katlı olarak inşa edilen hanın kitabesi bulunmamaktadır. yapının ortasında açık avlusu bulunan dikdörtgen bir plan sistemi vardır. Subaşı Hanı yapısı, önceden var olan kesme taş duvarlara sahip bir bina üzerine sonradan yapılan ilavelerle ahşap bölümlerle meydana getirilmiştir. Bu nedenle Subaşı Hanı yapısını iki kısımda incelemek gerekmektedir (Denizli, 1998).

Develik olarak isimlendirilen kısım 16.yüzyılda yapılmıştır. Dikdörtgen plana sahip mahal, ortadaki tuğla örgülü yığma ayaklarla üç sahına bölünmüştür. Duvardaki çıkmalar ve ayaklar birbirlerine kemerler ile entegre edilmiş ve üstü çapraz tonozlarla örtülmüştür. Tek katlı olan develik bölümünün aydınlatılması üstten tepe pencereleri ile sağlanmaktadır ve dışarıdan düz dam şeklinde görülmektedir. İki katlı ve ahşap olan kargir kısım da dikdörtgen planlı olup açık avlulu ve ortada şadırvan bulunmaktadır (Şekil 4.37.). Güney cephesi haricinde üç tarafı revaklarla çevrilmiştir. Revakların gerisindeki alanda ise dükkânlar yer almaktadır ve üst katları işyerleri olarak kullanılmaktadır. Bu kısım batı ve güney cephelerindeki büyük kapılardan giriş yapılmaktadır. Alt katta revakların gerisinde dışa dönük dükkânlar, beşik tonozlu ve sivri kemerli olup kargir olarak yapılmıştır. Doğu yönünde yer alan merdivenlerle üst kata ve develik kısmına ulaşım sağlanmaktadır (Denizli, 1998).

Subaşı Hanı ahşap yapısı ile Behram Paşa Hanı'ndan farklılık göstermektedir. Plan sistemi benzerlik göstermesinin yanında, Subaşı Han'ın farklı olarak planda görülen ortasında bir küçük havuz bulunmaktadır. İki girişli yapının kuzey yönündeki ana girişi, Behram Paşa Hanı girişi gibi dışarıya çıkma yapmayıp, yapının 1. katından girişin üzerine gelen mahal dışarıya taşmıştır. Böylece hem saçak oluşturulmuş hem de giriş tanımlanmıştır. Tüm cephede olduğu gibi giriş cephesi de sade bırakılmıştır (Şekil 4.38. ve Şekil 4.39.).

1984 tarihinde Sivas Vakıflar Bölge Müdürlüğü tarafından, orijinal haline sadık kalınarak, tamamıyla yeniden onarılmıştır. Yapı 1987, 1996 ve 2007 yıllarında da tamirat geçirmiştir. 2007 tarihinde yapılan tamiratta kapı ve pencere doğramaları, sıhhi ve elektrik tesisatı yenilenmiş, ısıtma sistemi ise doğalgaza dönüştürülmüştür. Yapının

mülkiyeti Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne aittir. 08.07.1977 tarihinde 646 tescil kararı ile tescillenmiştir (KVMGM Env. No: 58-01-01/14).

Şekil 4.37. Sivas Subaşı Hanı Planı (Bilget- Denizli, 1998)

Şekil 4.38. Sivas Subaşı Hanı (Sivas İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Arşivi)

Şekil 4.39. Sivas Subaşı Hanı Avlusu (Şener, 2019)

4.3.3. Taşhan (18.yy)

İki katlı inşa edilen yapı tamamen kesme taştan oluşmaktadır. Dikdörtgen plan şemalı ve ortası açık avlulu olan hanın üç girişi bulunmaktadır. Güney, kuzey ve doğu cephelerinde bulunan girişler yuvarlak kemerlidir. Döşemesi blok taş olan orta avluda elips şeklinde taş havuz yer almaktadır. Avlunun güney ve kuzey cephelerinde revaklar bulunmaktadır. Revakları oluşturan altı adet sütun yekpare silindirik gövdelidir ve sütunlar birbirlerine düz bağlanmıştır. Revak kısmın gerisindeki alanda dükkânlar bulunmaktadır (Şekil 4.40. ve Şekil 4.41.).

Taşhan ile Behram Paşa Hanı'nın plan şemaları birbirine benzemektedir. İki yapının da dikdörtgen planlı, iki katlı, açık avlulu ve revak ardında sıralanan mahallerin olması ortak özellikleridir. Behram Paşa Hanı gibi üç girişi bulunan yapının bütün girişleri Behram Paşa Hanı'nın aksine avluya açılır. Behram Paşa Hanı'ndaki plandan çıkıntı yapılarak oluşturulan ana giriş alanı yerine daha sade bir girişi bulunmaktadır. Diğer bir fark olarak revakları oluşturan kemerleri, Behram Paşa Hanı'nda olduğu gibi payeler yerine Taşhan'da sütunlar taşınmaktadır (Şener, 2019).

Güney ve doğu cephelerinde yer alan girişlerin yanındaki merdivenler ile üst kata çıkılmaktadır. Üst katta da alt kattaki gibi altı adet sütun ve revaklı bir plan sistemi bulunmaktadır. Sütunlar birbirlerine üst katta yuvarlak kemerlerle entegre edilmiştir. Revak gerisinde yer alan odaların ve revakların üstü beşik tonoz ile kapatılmıştır.

Dışarıdan görülen ise her mahalin üzeri kırma çatılı olup oluklu kiremit kaplanmıştır. Alt katta kuzeyde yer alan dükkânlar hem iç tarafa hem de dış tarafa cephesi bulunmaktadır (Şekil 4.42. ve Şekil 4.43.). Alt kattaki bütün pencereler camekânlıdır. Üst katta yer alan odaların ise dikdörtgen pencereleri bulunmakta olup demir şebekelidir. Kırma çatıların üçgen alınlıklarında yer alan elips formunda birer pencereler bulunmaktadır.” (Denizli, 1998).

2010 yılında çatısı onarılmıştır. Yapının mülkiyeti Vakıflar Genel Müdürlüğü’ne aittir. 08.07.1977 tarihinde A-646 tescil kararı ile tescillenmiştir (KVMGM Env. No:58-01-01/15).

Şekil 4.40. Sivas Taşhan Günümüz Kullanım Fotoğrafları (URL-9 ve URL-10)

Şekil 4.41. Sivas Taşhan (Google Maps, 2020)

Şekil 4.42. Sivas Taşhan 1927 Yılına Ait Fotoğraf (URL-11)

Şekil 4.43. Sivas Taşhan (A Proje, 2022)

5. 19. YÜZYILDAN CUMHURİYET'E KADAR OLAN DÖNEMİN SİVAS KENTİNE ETKİLERİ VE KENT MERKEZİNİN MİMARİ GELİŞİMİ

Sivas, 19. yüzyılda Tanzimat ve Meşrutiyet dönemlerini önceki zamanlara nazaran daha sakin geçirmiştir (Denizli, 1998). Tanzimat'tan önce savaşların ve isyanların neden olduğu ekonomik kısıtlılık hem devlet idaresinde hem de halktaki etkisini hissettirmiştir. Ekonomik zorluğa ek olarak merkezi otoritenin zayıflamasıyla artış gösteren eşkıyalık olayları nedeniyle, toplumun hem can hem de mal güvenliği için endişe duyulmuştur. Sivas Eyaleti'nde birçok eşkıyalık olayı saptanmış ve bu eyalette önemli bir eşkıya problemi olduğundan Sivas Eyaleti, 'eşkıya cevelângâhı' olarak adlandırılmıştır. 19. yüzyıldan Tanzimat'a dek geçen zamanda II. Mahmut'un güçlü merkezi otorite siyasetinin bir neticesi olarak; eşkıyalık vakaları gitgide azalmış ve tekil hadiseler haline gelmiştir. Sivas'ta eşkıyalık vakalarının çoğunlukla 18. asrın son yarısında yoğun olduğunu ve 19. asırda gittikçe azaldığı söylemek mümkündür (Sönmez, 2015).

Eyaletlerin, en üst yönetici olan Beylerbeyi özellikle ilerleyen zamanlarda "Vali" olarak isimlendirilmiştir. III. Selim zamanında eyalet ile alakalı bütün iltizam ve mukataaların idaresinde valiler görevlendirilmiştir. II. Mahmut zamanında da bu durum süreklilik arz etmiştir. Valilerin görevlendirilme evraklarında kaleme alınan görevlere ek olarak, 1826 yılından başlayarak kentlerin bakımı ve onarımı ayrıca diğer bayındırlık faaliyetleriyle doğrudan alaka göstermiştir. Bununla birlikte askerler için kışla yapılması, yol ve köprü tamiri gibi faaliyetlerin denetleme işleriyle de valiler ilgilenmektedir (Yıldız, 2011).

1831 yılında yapılan Osmanlı nüfus sayımında; Eyalet-i Sivas olarak adı geçen eyalette Sivas, Amasya, Bozok, Çorum, Canik, Divriği, Arapgir olmak üzere 7 sancaktan oluşmaktadır ve Sivas merkez sancağı Paşa Sancağı olarak geçmektedir. 1847 yılında idari değişimlerle Sivas Eyaleti; Sivas Merkez Sancağı, Amasya ve Divriği olmak üzere üç sancaktan ibarettir (Sivas Vilayet Salnamesi, 1302 (1884)).

1854 yılındaki değişimlerden sonra ise, Sivas merkez, Amasya, Karahisar-ı Şarkî (Şebinkarahisar) sancaklarından oluşmaktaydı. Sivas Sancağı'nın, 8 kazası [Sivas merkez, Aziziye (Pınarbaşı), Koçgiri (Zara), Tokat, Divriği, Darende, Gürün ve Tonus (Şarkışla)] bulunmaktadır. 1884 yılında ise, 26 kaza ve Amasya, Tokat, Karahisar-ı Şarkî ve Merkez olarak dört sancaktan oluşmaktadır (Şekil 5.1.). 1892'de, Sivas vilayetinin

önceki dönemle aynı olarak 4 sancağı bulunmaktadır ve Sivas Sancağı ise; Aziziye, Koçgiri, Divriği, Darende, Gürün, Tonus, Hafik, Yıldızeli kazalarından oluşmaktaydı (Sivas Vilayet Salnamesi, 1302 (1884)).

1913 tarihindeki idarî yapı, Cumhuriyet Dönemi'ne kadar değişmemiştir. 1922 tarihinde idari yapıdaki değişiklikler ile Sivas vilayeti içinde bulunan sancaklar il yapılmıştır. Sivas Sancağı dâhilindeki kazalar da ilçeye çevrilmiştir. Aziziye (Pınarbaşı) Kayseri iline ait ilçe yapılmıştır ve 1934'te, Şebinkarahisar (Karahisar-ı Şarkî) ili, ilçe yapılırca bu ile bağlı olan Suşehri ve Koyulhisar, Sivas iline bağlanmıştır (Özey, 2003).

Şekil 5.1. Osmanlının Son Dönemlerinde Sivas Vilayeti (URL-12)

19. yüzyılın başlarında Osmanlı'nın toplam nüfusu 25 ile 32 milyon arasında değiştiği tahmin edilmektedir. 1830 yılından önce nüfusun azaldığı söylenebilse bile 1830'dan sonra hastalıkların azalması, sağlık şartlarının iyileşmesi, emniyet, ulaşım ve devlete büyük oranda göçmenin gelmesi gibi faktörler sayesinde nüfus artmıştır (Zebun, 2019).

Şer'i Mahkeme Sicilleri'nde Sivas'ın şehir hayatı ve mahalle listeleri hakkında toplu bilgiler yer almaktadır. 1787 tarihli ilk belgede 55 mahalle bulunmakta olup yeni kurulan mahalle isimleri görülmektedir. Şehirde bulunan mahalleler toplu bir şekilde 1788, 1790, 1827, 1828, 1831 ve 1839 tarihli sicil kayıtlarında bulunmaktadır. 1787 ile 1827 yılları arasında 10 yeni mahalle ismine rastlanılmaktadır. 16. yüzyılın sonlarından 19.yüzyıla kadar geçen dönemdeki mahalle sayılarındaki artış oranı nüfus artış oranına paralellik göstermemektedir. 1574 yılında 3376 olan hane sayısı, 1827 yılında ancak 3833 haneye yükselmiştir. 16. yüzyılda başlayan Müslüman ve gayrimüslim nüfusun beraber yaşama durumu 19. yüzyılda daha da belirgin hale gelmiştir. 1827 yılında Sivas'ta bulunan toplam 59 mahalleden 39'unda müslim ve gayri müslim beraber yaşamaktaydı. Geri kalan 20 mahallede ise, sadece müslim halk iskân etmektedir. 1870 yılında 83 olan mahalle sayısı, 20. yüzyıla gelindiğinde, birtakım değişiklikler ve birleştirmeler sonucunda azalmıştır (Demirel, 2020).

1831 yılında Sivas merkezinde Müslüman hane sayısı 1721, gayrimüslim hane sayısı 1780 olmak üzere toplam hane sayısı 3501'dir. Hane sayısının 5 katsayısı ile çarpımı sonucunu esas aldığında toplam nüfusun 17505 olduğu kabul edilmektedir (Zebun, 2019).

Sivas ilinde 1833 nüfus sayımı verilerine göre kentte erkek nüfusun 1/6'sı göçmendir. Müslüman erkek nüfusta bu oran 1/5'e çıkmaktadır. Kente göç edenler genellikle eyalet içindeki kırsal alanlardan gelip çoğunluğunu Müslümanlar oluşturmaktadır. Bu durumda, Sivas'ın eyaletinin bir cazibe noktası olduğu çıkarılabilir. Tanzimat öncesi dönemde kentin aldığı ve verdiği göç oranları bir tezatlık oluşturmaktadır. Çünkü erkek nüfusunun 1/6 oranında göçmenlerden oluşması, kentte iş imkânlarının varlığını düşündürürken, erkek nüfusunun 1/6'sının da dışarıya göç etmesi kentin ekonomisinin ve iş kaynaklarının bütün nüfusu istihdam etmekte eksik kalıp kalmadığını sorgulatmaktadır (Sönmez, 2015).

1845 yılı temettuat kayıtlarına göre Sivas'ta 59 mahallede 4345 hane yer almaktadır. Bunlardan 3024 tanesi Türk Müslüman, 1256 tanesi Ermeni, 39 tanesi Katolik, Rum, 26

tanesi Kıpti Müslümandır. Bu verilere göre nüfusun %70,19'u Müslüman, %29,81'i gayrimüslimdir. Sivas'ta temel üretim faaliyeti ziraat ve hayvancılık olmasının yanında, Ermeniler genellikle zanaatkârdı ve esnaflık yapmaktaydı. Ermenilerin hemen hemen hiç ziraatla uğraşmadıkları ve kayda değer hayvancılık yapmadıkları söylenebilmektedir (Zebun, 2019).

Osmanlı Devleti için özellikle 19. yüzyılın sonlarına gelindiğinde idari ve ekonomik sistemdeki bozulmaların halkı da ciddi bir şekilde etkilendiği görülmektedir. Gül'ün araştırmalarına göre, 19. yüzyıl sonlarında Sivas'ta açılan Amerikan Birleşmiş Devletler Konsolosluğu'nun faaliyet gösterdiği dönemde Sivas halkının ekonomik ve sosyal hayatı ile ilgili mühim raporlar hazırlanmıştır. Bu raporlardan elde edilen bilgilere göre, gayrimüslimlerin özellikle Ermenilerin ticareti ellerinde tuttukları, halkın tarım ile uğraştığı ve geçim sıkıntısı çektiği, maden potansiyeli olduğu fakat çıkarılamadığı, kente ulaşımın zor olduğu hatta bu yüzden de ticaretin geride kaldığı ortaya çıkmaktadır (Gül, 2015). Osman Kübilay Gül'ün 2015 yılındaki "Amerika Birleşik Devletleri Sivas Konsolosluğu Raporlarına Göre 19. Yüzyıl Sonlarında Sivas ve Havalisinde Ekonomik ve Sosyal Hayat" adlı çalışmasında kaynak gösterilen raporlar her ne kadar teyit gerektirse de Sivas'ın o yıllardaki durumu hakkında genel izlenim olarak fikir vermektedir.

19. yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Amerika Birleşik Devletleri adına misyonerlik yapan kurumlar bulunmaktadır. Bu kurumlardan faaliyetlere öncülük eden, ilk çalışmaları gerçekleştiren ve tüm Osmanlı topraklarında çalışmalar yapan kuruluş, belgelerde "Amerikan Board" olarak adlandırılmıştır. Bu örgüt Protestanlık faaliyetlerinin sürdürülmesi açısından Sivas'ta bir merkez istasyonu oluşturmuştur (Şenyurt, 2021).

Sivas'taki varlıkları 1848 yılına dayanan American Board of Commissionners for Foreign Missions (ABCFM) örgütüne bağlı olan Misyonerler, Osmanlı'yı kendilerine hedef seçtiklerinde, Müslümanları, Hristiyan yapmayı hedeflemektedir. Bunun kısa vadede mümkün olmadığını tecrübe ettikten sonra kendilerine hedef kitle olarak Ermenileri kısmen de Rum vatandaşları seçmişlerdir. 1810 yılında Amerika'da kurulan ABCFM örgütünün misyonerleri 1820 yılında İzmir'de Anadolu'daki ilk misyonu kurmuşlardır. Bu durumu İstanbul (1831), Trabzon (1835), Erzurum (1839), Antep (1847), Sivas (1851), Adana (1852), Merzifon (1852), Diyarbakır (1853), Kayseri (Talas 1854), Harput

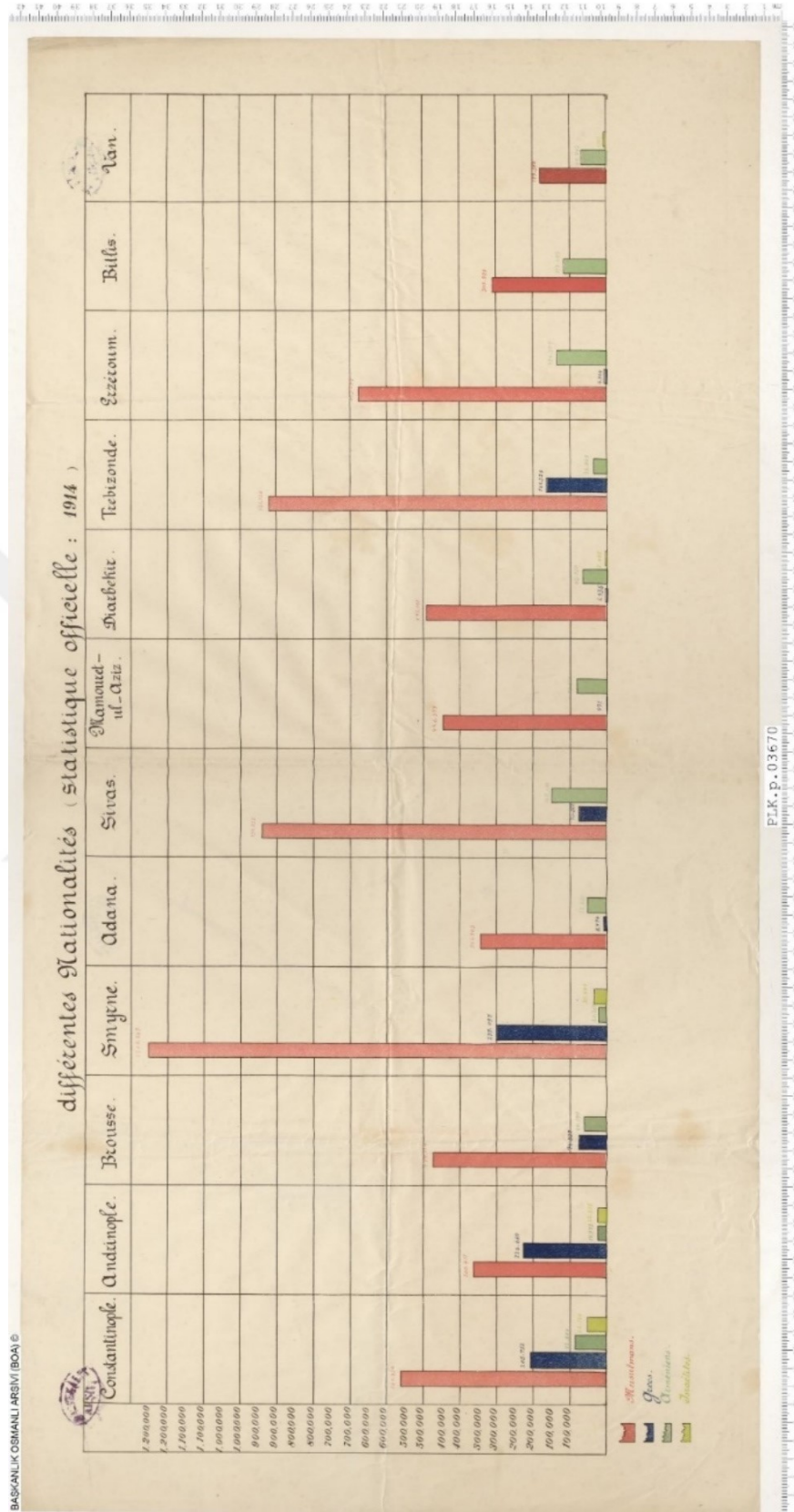
(1855) ‘te faaliyete geçen misyonlar takip etmiştir. Misyon, Sivas’taki varlığını yaklaşık 70 yıl devam etmiştir (Dervişoğlu, 2009).

Amerikan misyonerlerinin eğitim faaliyetleri yürüttüğü Sivas Erkek Okulu, ilerleyen dönemlerde misyonerlerin öğretmen yetiştirdiği Sivas Öğretmen Koleji’ne dönüşmüştür. Sivas’taki eğitim faaliyetlerini sürdürürken misyonerlerin yaşadığı en büyük problem yer darlığı olduğu belirtilmiştir (Yıldız, 2012).

Sivas’ta var olan gayrimüslim oluşumlara diğer bir örnek, Küçük Yengiler Hıristiyan Mahallesi’nde, 1882 yılında kurulan Fransız Cizvit (Jésuite) Mektebi’dir. Mektep, ibtidai, rüşdi ve idadi seviyelerinde eğitim vermektedir. Ayrıca, Sivas merkezde Ermeni cemaatini teşkilatlandırmak üzere cemiyet kurulmuştur. Bu cemiyet, kimsesiz ve yoksul azınlık çocuklarını genel okullardan toplayarak bünyesine dâhil etmektedir. Genel olarak yapılan araştırmalarda azınlık okullarının, Sivas merkezinden öte, vilayetin diğer sancak ve kaza merkezlerinde kurulduğu görülmektedir (Taşer, 2012).

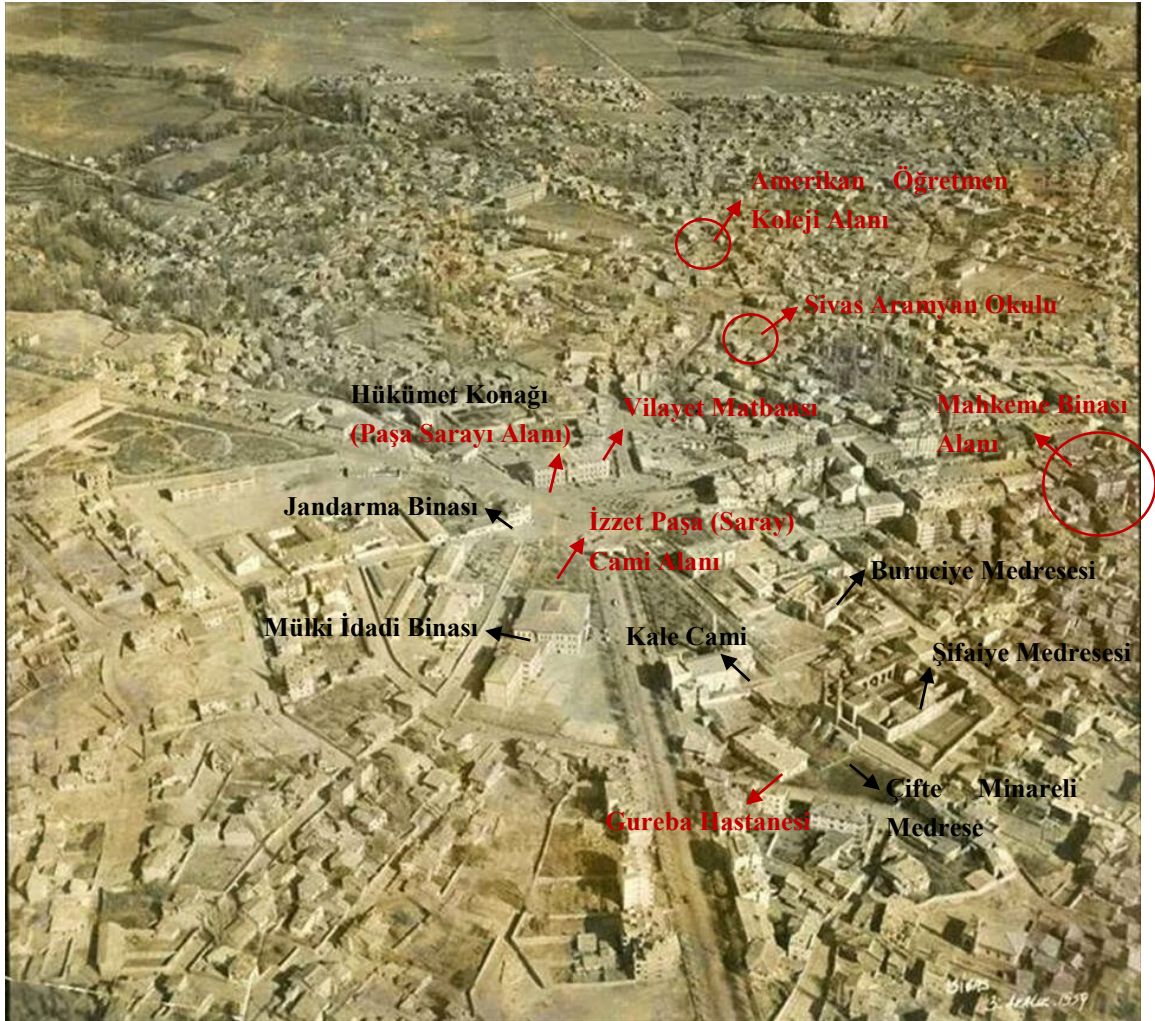
Osmanlı Arşiv taramalarında rastlanan bir belgede, Müslüman çocukların, gayrimüslim ve yabancı mekteplere gitmesi caiz olmadığı halde bazı kişilerin çocuklarını Cizvit Mektebi’ne gönderdiği belirtilmiştir. Belgenin devamında yapılan tahkikat sonucunda bunların sadece yabancı dil öğrenmek için gittiklerinin anlaşıldığı ifade edilmiştir (BOA, DH.ŞFR. 254/73-0 Tarih: R-30.09.1316). Bu durum Gayrimüslim okullarına Müslümanlar tarafından da ilginin olduğunu göstermektedir.

Osmanlı Arşiv araştırmalarında karşılaşılan diğer bir belgede, 1914 yılına ait Sivas ve diğer vilayetlerdeki Müslüman, Ermeni, Rum ve Yahudi nüfusunu gösteren grafik yer almaktadır. Bu grafik, bahsedilen dönemde Sivas’ın demografik yapısını net bir şekilde ortaya koymaktadır (Şekil 5.2.). Grafiğe göre, 1914 yılında Sivas’ta, Müslüman nüfusu 939.735, Ermeni nüfusu 147.059 ve Rum nüfusu 75.324’dır. Yine grafiğe göre, Sivas’ta Yahudi nüfusu bulunmamaktadır.

Şekil 5.2. İstanbul, Edirne, Bursa, İzmir, Adana, Sivas, Mamuretülaziz, Diyarbakır, Trabzon, Erzurum, Bitlis ve Van Vilayetlerinde 1914 Yılı Müslüman, Ermeni, Rum ve Yahudi Nüfusunu Gösteren Grafik (O.A. PLK.P., 3670 / 0 - 0)

Genel demografik özellikleriyle bahsedilen Sivas'ta, 19. yüzyıldan Cumhuriyet'e kadar olan süreçte birçok kamu yapısı inşa edilmiştir. Bunlardan bir kısmı günümüze kadar ulaşamamış olsa da birçoğu kent merkezinde varlığını korumaktadır. Bu bölümün ilerleyen kısmında iki ayrı başlıkla günümüze gelebilen ve gelemeyen yapılar ele alınacak olup, her bir yapı mimari özellikleriyle incelenecektir. Aşağıda 1959 yılına ait bir hava fotoğrafında bu yapılardan bir kısmı gösterilmektedir (Şekil 5.3.). Günümüze gelemeyen yapılar kırmızı renkle, gelebilen yapılar siyah renkle ifade edilmiştir. Fotoğraf üzerinden de okunabildiği üzere yapılar birbirine oldukça yakın bulunmaktadır. Yapılar, genel olarak İnönü Bulvarı (İstasyon) üzerinde ve Sivas Meydanı etrafında yer almaktadır (Şekil 5.4. ve Şekil 5.5.). Gayrimüslim okullarının ise kent meydanının kuzeydoğusunda kaldığı görülmektedir.

Şekil 5.3. 1959 Yılı Sivas Fotoğrafı Üzerine Geç Osmanlı Dönemi Yapıların Gösterimi (URL-13)

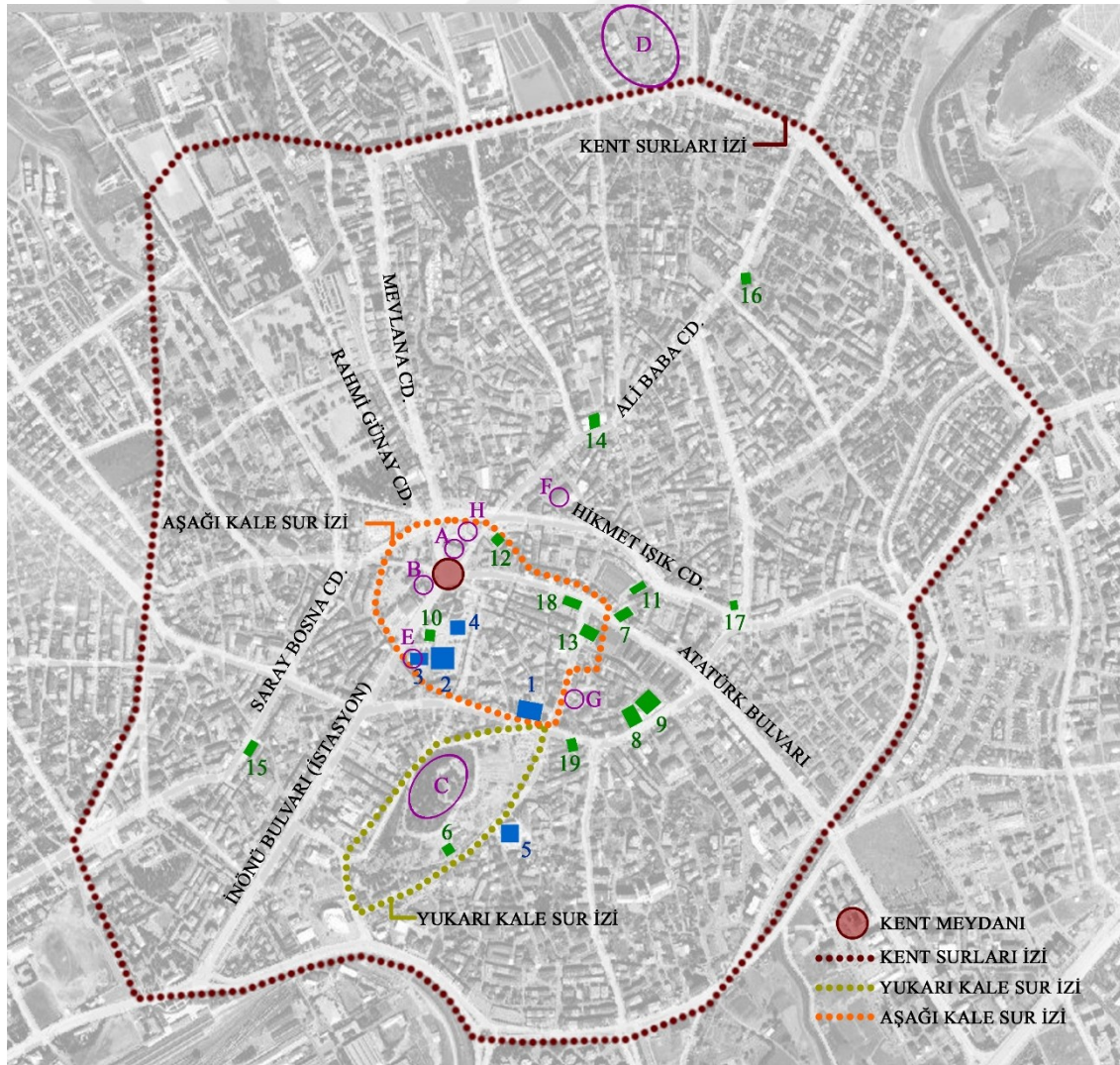
Şekil 5.4. Sivas Kent Meydanı (Tarih Bilinmiyor), En Sağdaki Cami Paşa Cami Olabilir (Sivasli.com Arşivi)

Şekil 5.5. 1877 Yılına Ait Sivas Genel Fotoğraf, Ortada Çifte Minare (Arsen Yarman Arşivi)

5.1. Kent Merkezinde Günümüze Gelemeyen Yapılar

Sivas kent merkezinde günümüze ulaşılan yapılar ilerleyen bölümde anlatılacaktır. Fakat öncesinde, yapılan araştırmalar neticesinde varlığına ulaşılan ama günümüze kadar gelememiş ve yapılması planlan ancak bazı nedenlerden dolayı inşa edilememiş önemli kamusal yapılardan bahsetmek gerekmektedir. Böylece 19. yüzyılın Sivas kent merkezine etkisinin daha iyi ifade edileceği düşünülmektedir. Bahsedilecek yapılar, Paşa (Beylik) Sarayı, İzzet Paşa (Saray) Cami, Saat Kulesi, Sivas Rüştîye Mektebi (Kız Rüştîyesi), Hapishane Binası, Sivas Amerikan Öğretmen Koleji, Sivas Gureba Hastanesi (Sivas Askeri Rüştîyesi, İsmet Paşa Mektebi), Sivas Aramyan Okulu (Kız Muallim Mektebi), Mahkeme Binası, Vilayet Matbaası'dır (Şekil 5.1.1.).

Şekil 5.6. Güncel Harita Üzerinde Günümüzde Var Olmayan 19. ve 20. Yüzyıl Osmanlı Yapılarının Konumu

Selçuklu ve İlhanlı Dönemi'nin Günümüze Kadar Gelebilen Yapılar

1. Ulu Camii 1197
2. Şifaiye Medresesi (Darüşşifa) 1217
3. Çifte Minareli Medrese 1271
4. Buruciye Medresesi 1271
5. Gök Medrese 1271

19. Yüzyıla Kadar Osmanlı Dönemi'nin Günümüze Kadar Gelebilen Yapıları

6. Kerim Çavuş (Kaleardı) Cami 1295
7. Şems-i Sivasî Meydan Cami 1564
8. Kurşunlu Hamamı (Behram Paşa) 1576
9. Behram Paşa Hanı 1576
10. Kale Cami 1580
11. Meydan Hamamı 1584
12. Ali Ağa Cami 1590
13. Subaşı Hanı 16.yy
14. Mehmet Ali Bey Hamamı 16.yy
15. Hamamcıoğlu Hamamı 17.yy
16. Ali Baba Cami 1714
17. Zincirli Minare Camisi 1742
18. Taşhan 18. Yy
19. Örtmeli Cami 18. Yy

19. Yüzyıldan Cumhuriyete Kadar Osmanlı Dönemi'nin Günümüze Kadar Gelemeyen Yapılar

- A. Paşa (Beylik) Sarayı 1816
- B. İzzet Paşa (Saray) Cami 1816
- C. Saat Kulesi 1847
- D. Sivas Amerikan Öğretmen Koleji 19. yy
- E. Sivas Gureba Hastanesi (Sivas Askeri Rüştiyesi, İsmet Paşa Mektebi) 1890
- F. Sivas Aramyan Okulu (Kız Muallim Mektebi) 1891
- G. Mahkeme Binası 1906
- H. Vilayet Matbaası 1913

- Paşa (Beylik) Sarayı:

Yönetim ile ilgili bina olarak Paşa Sarayı, Kale-i Atik'de yani Aşağı Kale'de yer almaktadır. Sivas Beylerbeyi veya valilerin oturduğu ilk sarayı, Evliya Celebi “Paşa Sarayı” olarak ifade etmektedir. Ayrıca Evliya Çelebi Murtaza Paşa'nın var olan saraya bazı ilaveler eklediğinden bahsetmektedir. 1813 yılında yapımına başlanan saray, 1816 tarihinde 110.000 kuruşa tamamlanmıştır (Demirel, 2006).

Beylik Sarayı yapısının Kale Kapısı civarında ve 1927 yılında yıkılan Saray Cami (İzzet Paşa Cami ya da Osman Paşa Cami) yakınında olup bugünkü Hükümet Meydanı'nda yer aldığı bilinmektedir. Yeni inşa edilen sarayın, başta vali ve ailesi ile kullandığı bir adet harem odası, bir adet yatak odası, camekân ve ne olarak kullanıldığı bilinmeyen dört adet oda ile beraber görevlilerin kullandığı yaklaşık kırk odası vardır. 1824 yılında ve sonrasında sarayın onarım ve benzeri giderleri için halktan para toplandığını kaynaklardan öğrenmekteyiz (Demirel, 1998).

- İzzet Paşa Cami (Saray Cami / Osman Paşa Cami):

Sivas il merkezinde, bugünkü Hükümet Konağı karşısında Mustafa Kemal Anıtı'nın olduğu alanda bulunmaktaydı. Yapı geçmişte Paşa (Beylik) Sarayı'nın da karşısında kaldığı için Saray Cami olarak da anılmaktaydı (Şekil 5.7. ve Şekil 5.8.).

Sivas Müzesi'nde bulunan kitabesinden anlaşıldığı üzere H 1232 (1816) yılında Sivas Valisi Vezir Hacı Osman Haşim Paşa tarafından yaptırılmış ve oğlu İzzet Paşa ise H 1275 (1858) yılında tamir ettirip ihya etmiştir. Yapı kitabeleri müzeye getirildikten bir buçuk yıl sonra yani 1927 yılında Hükümet Meydanı'nın genişletilmesi için yıktırılmıştır (Denizli, 1998; Uzunçarşılı ve Edgüer, 2020).

Şekil 5.7. İzzet Paşa Cami Yerini Anlatan Görsel (Solda Hükümet Konağı, İzzet Paşa Cami Minaresi ve Sağda Mülki İdadi Binası) (URL-14)

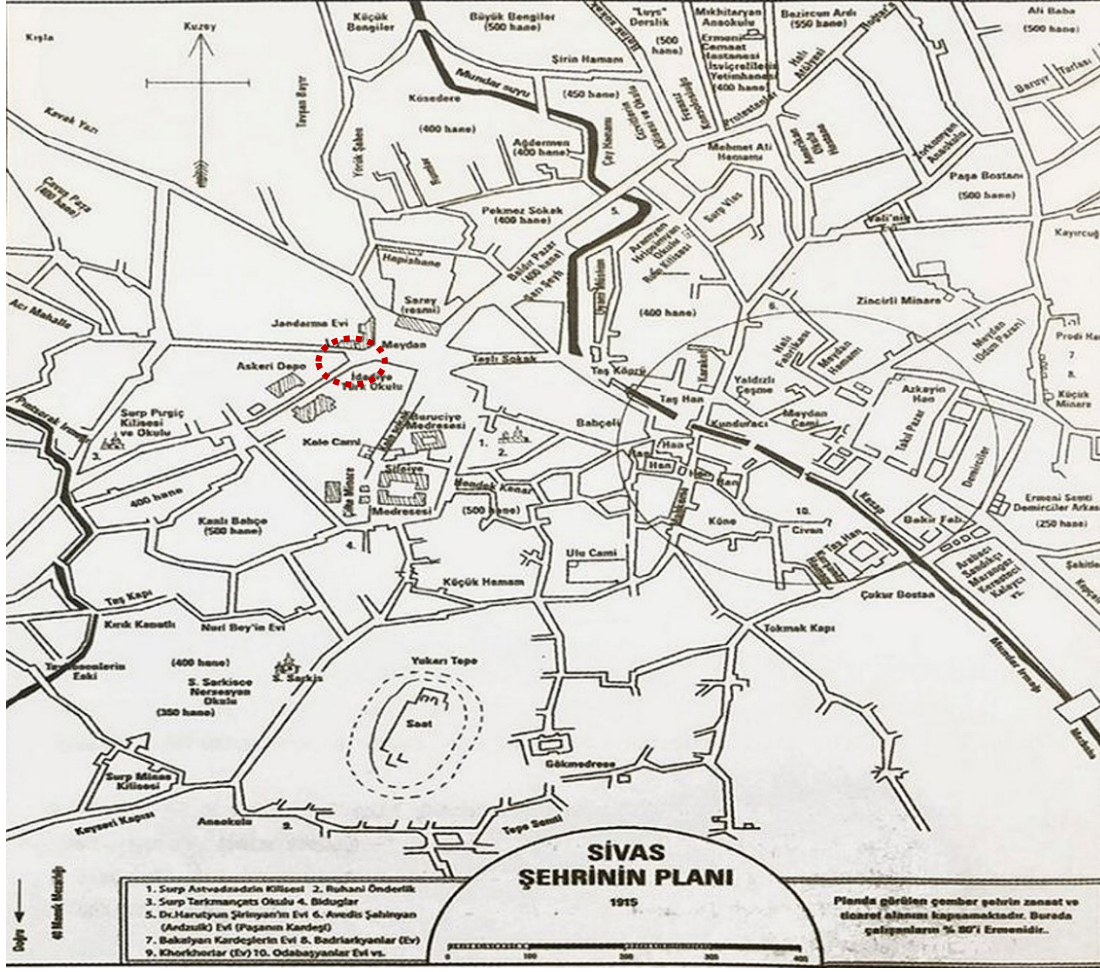
Şekil 5.8. 1922 Yılına Ait İzzet Paşa Cami Fotoğrafı (II. Abdülhamid Han Fotoğraf Albümleri)

İzzet Paşa Cami'nin yıkılmasına sebep gösterilen Hükümet Meydanı'nın genişlemesi ifadesi ile anlatılmak istenen, aslında günümüzde kentin ana aksı diyebileceğimiz İnönü Bulvarı halk arasındaki ismi ile İstasyon Caddesi'nin inşa edilmesidir (Şekil 5.9.). Dönemin Belediye Başkanı olan Sığırcıların Hayri Bey, 1927 yılında vilayet alanı ile istasyonu doğrudan birbirine en kısa ve düz bir yolla bağlamak istemiştir. Aynı dönemin Sivas Valisi Süleyman Kepenek ile beraber açılacak olan yol güzergâhındaki mülk sahipleri ikna edilip evler, arsalar yüksek miktarlara istimlâk edilmiştir. Böylece inşaatına başlanan cadde dört yıl süren yapım çalışmalarının ardından 1931 yılında tamamlanmıştır (Sivaspostası, 2012; Sivasbülteni, 2019).

1915 yılına ait Sivas şehrinin planından okunabildiği üzere Mülki İdadi Binası'nın, yani haritada İdadiye Türk Okulu olarak belirtilmiş yapının kuzeybatısından geçen yol, diğer bir ifadeyle Askeri Depo olarak belirtilmiş yapının önündeki yol, Kongre Caddesi (Lise Caddesi) adıyla anılmıştır (Şekil 5.10.). Lise Caddesi şehrin ana akslarından biri iken 1931 yılında İstasyon Caddesinin yapımı ile önemi kaybolmuş ve kentin ana hattı İstasyon Caddesi olmuştur (Şekil 5.11.).

Şekil 5.9. Soldan Sırasıyla Halkevi, Çifte Minare, Kale Cami, İstasyon Caddesi ve En Sağda Mülki İdadi Binası (Eskiturkiye Arşivi)

Şekil 5.10. 1915 Yılına Ait Sivas Şehrinin Planı (Sarı ve Türk, 2021)

Şekil 5.11. Solda Mülki İdadi Binası, Kongre Caddesi (Lise Caddesi) Tarih Bilinmiyor (Salt Araştırma Arşivi)

- Saat Kulesi:

Çeşitli kaynaklarda geçmişte Sivas Saat Kulesi'nin varlığı ile bilgilere ulaşılmıştır. Şehir zemininden kırk metre yükseklikte bulunan toprak tepenin zirvesinde, Yukarı Kale sınırları içinde yer almaktadır (Uzunçarşılı ve Edgüer, 2020). Günümüzde mevcutta var olmayan saat kulesinin bulunduğu alan 2. Derece arkeolojik sit alanı olarak tescilli olan Sivas Kalesi'dir (Şekil 5.12.).

Şekil 5.12. Sivas Saat Kulesi'nin Ketten Görünümü (URL-15)

Sivas Saat Kulesi'nin yapılması için dönemin Sivas Valisi Aşkar Ali Paşa 1847 yılında Sadaret'e yazdığı dilekçede, Sivas kentinde hâlihazırda muvakkit olmadığı, kentte herkesin görebileceği bir noktaya yapılmasının Sivas halkı ve uleması tarafından talep edildiği belirtmiştir. Yazı görüş alınmak üzere Meclis-i Maarifi Umumi'ye gönderilmiştir. Gelen cevap dilekçesinde ise muvakkithanenin inşasının münasip olduğu fakat maliyetine vakıfların gelirinin yeterliliği sorgulanmıştır. Vakıf geliri yeterli değil ise inşaat masrafların nereden karşılanacağı Evkaf Nezareti'den öğrenilip bildirilmesi talep edilmiştir. Sadaret, Meclis-i Maarif kararına binaen Evkaf Nezareti'ne yazarak görüşünü talep etmiştir. Evkaf Nezareti'ni konuyu incelediğini ve Sivas vakıflarından evkaf hazinesine bir gelir gelmediğine, bahsi geçen muvakkit hanenin inşa masrafları Sivas vakıflarından karşılanması gerektiği belirtmiştir. Fakat öncesinde Sivas Valiliği'nce inşanın ne kadara mal olacağının tespit edilmesi gerektiği ifade edilmiştir. Vali Aşkar Ali Paşa bu yazışmalara verdiği cevap dilekçesinin ekinde sunulan bir adet imzalı keşif defterinde muvakkithane 20.200 kuruş masraf ile inşa edilebileceğini

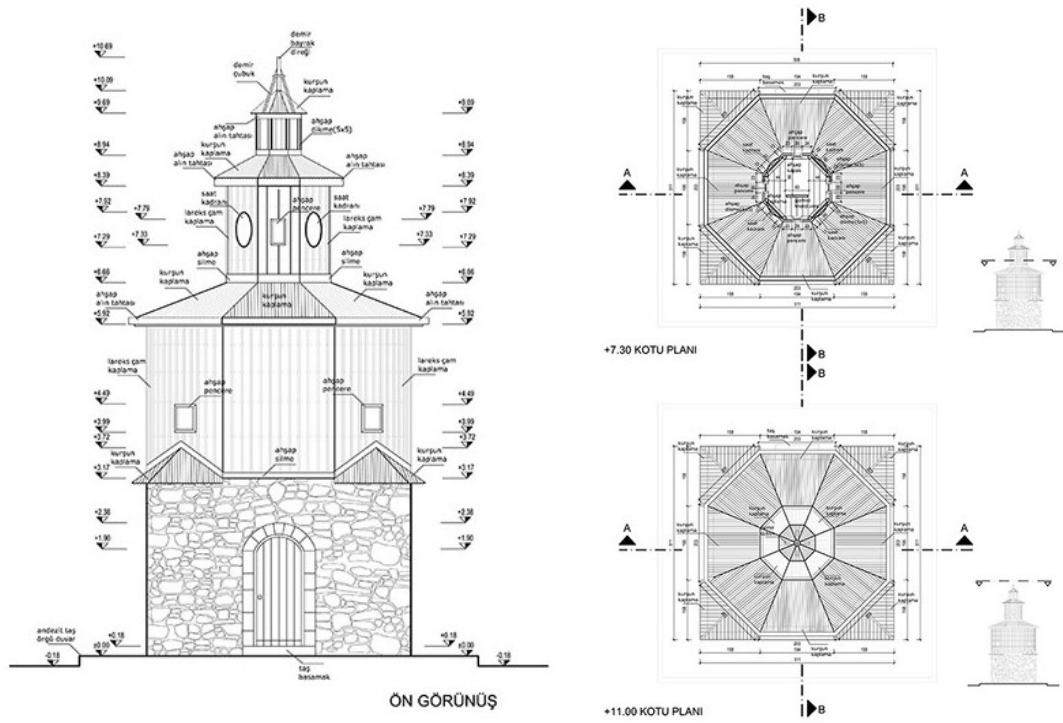
belirtmiştir. Netice olarak Saat Kulesi 1847 yılında yapıp 1940 yılında yıkılmıştır (Mert, 2009; Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi A. MKT./80-74-0, A. MKT./86-38-0, A. MKT./91-73-0).

Kale surları kalıntılarının üzerine yapılan üç kademeli yapı, her kademedede daralarak yükselmiş ve toplam 12 metreye ulaşmıştır. Dış cephesi tahtalarla kaplanmış Güney tarafında bir ağaç kapısı bulunmaktadır (Şekil 5.13. ve Şekil 5.14.). Kademeler arası saç kaplanmış (Üredi, Kültür Envanteri).

Diğer taraftan bahsi geçen saat kulesinden önceki tarihlerde kentte bir saat kulesinin varlığından bahsedilen belgelere rastlanılmıştır. Sivas Kültür Envanterlerinden elde edilen bilgiye göre, Sivas Şeriye Sicili 367 numaralı 1321 (1904) tarihli makalede, Alaaddin Paşa Vakfıyesı'ne 1815 ve 1816 yıllarında kazalardan gelen değirmen icrasından kazanç elde edilmiştir. Bu paraların Yukarı Toprakkale burcunda var olan binanın ve yazıda geçen ifadeyle çalar saatin hem damına kullanılması hem de hizmet edenlere aylık veya senelik olarak ödenmesi gerektiği belirtilmiştir (KVMGM). Bu durumda 1847'den önce 1815'li yıllarda kalede bir saat kulesi yapısı olduğu ve sonradan yıkıldığı düşünülmektedir.

Şekil 5.13. Saat Kulesi (Tarih Bilinmiyor) (Hayat Ağacı Dergisi Arşivi)

Şekil 5.14. Sivas Saat Kulesi Rölöve Plan ve Görünüş (Sekamimarlık)

- Sivas Rüştîye Mektebi (Kız Rüştîyesi):

19. yüzyılda rüştîyelerin açılması, 1838 yılında kurulan Meclis-i Umur-ı Nafia tarafından hazırlanan layihada eğitim alanında ıslah çalışmalarının yapılmasının gerekliliğinden bahsetmesiyle başlamıştır. Bu doğrultuda sıbyan mekteplerinin devamı ve ikinci aşaması olarak “Sınıf-ı Sâni” adıyla yeni tarzda bir mektebin açılması önerilmiştir. Fakat II. Mahmud bu ismi değiştirmiş ve yeni açılacak olan mu mekteplere “Mekâtib- Rüşdiye” adını vermiştir (Yıldırım, 2020).

Sivas Rüştîyesi’ nin 1864 yılında açıldığını Osmanlı arşiv belgelerinden öğrenmekteyiz (MKT. MHM. 302 / 20- 0 H-26.12.1280, İ.MVL. 523 / 23493 - 0 H-13.07.1281).

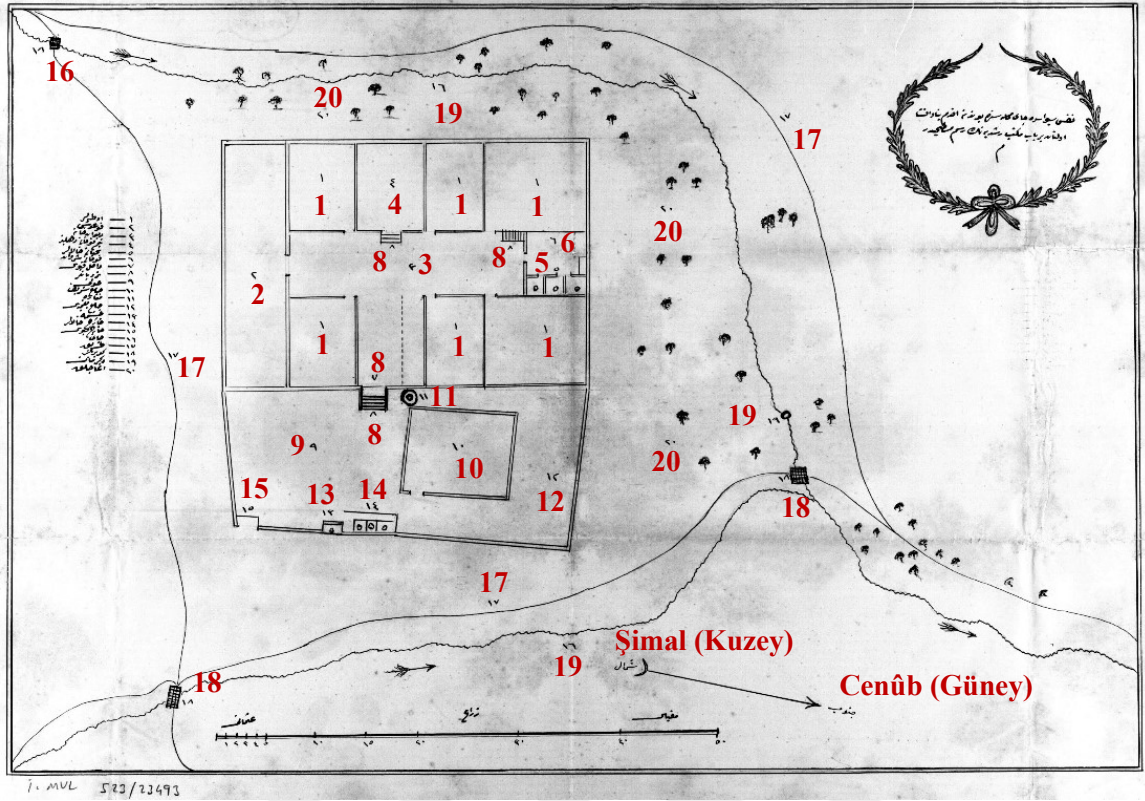
Çay Mahallesi’nde bulunan rüştîyenin, 1860 yılında Sivas halkının talepleri doğrultusunda açıldığı bilinmektedir. Günümüzde Çay Mahallesi isminde mahalle bulunmadığından binanın yeri net olarak tespit edilememiştir. 1893 yılında bugünkü Sivas Kongresi binası Mülki İdadi olarak açıldıktan sonra rüştîye bu binaya taşınmıştır. Böylece idadi (lise) ile rüştîye (ortaokul) aynı binada eğitim vermiştir (Mert, 2009).

Osmanlı Arşiv belgelerinde H. 16.05.1311 (M. 25.11.1893) tarihli belgede, rüştiye talebelerinin Mekteb-i İdadi-i Mülkiye binasına taşınmasıyla boş kalacak olan rüştiye binasına Askeriye Rüştiye'nin taşınması hakkında inceleme yapılmasından bahsedilmektedir (BOA, BEO 316/23699 H. 16.05.1311). Fakat H. 17.06.1313 (M. 05.12.1895) tarihli belgede Sanayi Mektebi binasının Askeri Rüştiye'ye verildiği belirtilmiştir (BOA, BEO 711/53321-0 H. 17.06.1313). Bu durum rüştiye binasının kısa süreliğine Askeri Rüştiye olarak kullanıldığını göstermektedir (Şekil 5.16. ve Şekil 5.17.).

Yapının kullanımına dair Osmanlı Arşivi'nde ulaşılan diğer bir belge, H. 09.07.1311 (M. 16.01.1894) tarihlidir. Belgede, Rüştiye Mülkiye Dairesi'nde bulunan talebelerin Mektebi İdadi binasına nakil olmasıyla boş kalan binanın inas (kız) mektebi olabilmesi ifade edilmiştir (Y. MVT. 89/35-0 H. 09.07.1311).

Sonrasında Sivas Rüştiyesi binasının, Kız Rüştiyesi olarak kullanılmasına karar verilmiştir (Mert, 2009). 1900/1901 (H. 1318) tarihli Maârif Salnamesi'nde, Sivas Kız Rüştiyesi'nin açılışı 1893 yılı olarak belirtilmiştir. II. Abdülhamid'in 1880 yılında hazırlattığı raporda, Kız Rüştiyesi'nin Sivas Rüştiye'sine bitişik olarak inşa edildiği ve inşasının tamamlanmak üzere olduğu ifade edilmiştir. Fakat mektebin 1880 yılından on üç yıl sonra açıldığı anlaşılmaktadır. Ayrıca belgelerden edinilen bilgilere göre Kız Rüştiyesi, Sivas Rüştiye binası bünyesinde yer almıştır (Yıldırım, 2020).

Osmanlı Arşivi'nde rastlanan Rüştiye planı üzerindeki sağ üstte yer alan nottan anlaşıldığı üzere, alanda daha önceden yapılmış bir bina bulunmaktadır ve mektebin bir bölümü ek olarak inşa edilmiştir. Bir nevi yerleşim planı olarak çizilmiş planda, kuzey-güney yönleri belirtilmiş, ölçeklendirilmesi yapılmıştır. Planda yapının iç mahallinde bulunan mekânlar ve binanın etrafındakiler numaralandırılmıştır ve yandaki lejantta bu mekânların isimleri ifade edilmiştir (Şekil 5.15.). Lejanttan öğrenildiği üzere, plandaki numaraların karşılığı şu şekildedir: 1-Odalar, 2-Koğuş, 3-Divanhane, 4-Nîm fevkânî dehliz (yarı üst hol), 5-Tahtânî (alttaki) Helâlar, 6-Fevkânî şervât (ne olduğu anlaşılamamıştır), 7-Dâhil kapısı, 8-Merdivenler, 9-Havlu (avlu), 10-cami-i şerif, 11-minare, 12-cami bahçesi, 13-çeşme, 14-hâriç helâlar, 15-hâriç kapısı, 16-çay, 17-tarîk (yol), 18-köprüler, 19-değirmen ve 20-ağaçlık

Şekil 5.15. Sivas Rüştüyesi Planı (İ.MVL. /523-23493, H-13-07-1281)

Şekil 5.16. Sivas Rüştüyesi (Sivas Resimleri Arşivi)

Şekil 5.17. Sivas Askeri Rüşdiyesi (II. Abdülhamid Fotoğraf Albümü)

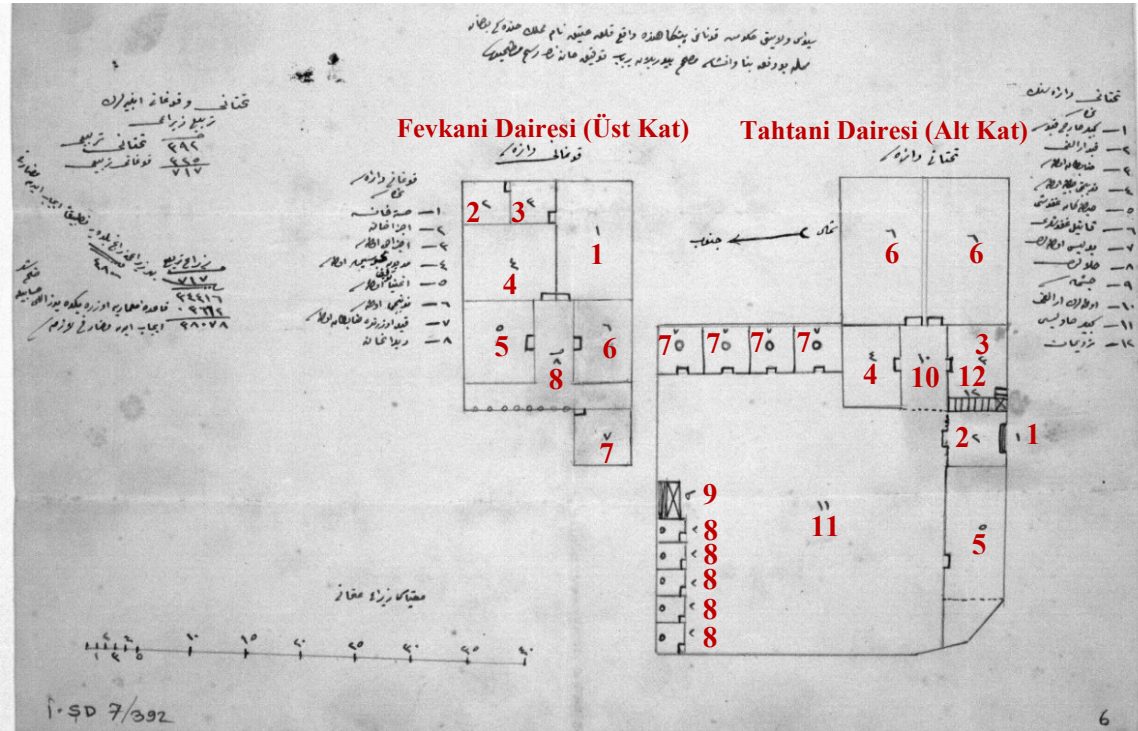
- Hapishane Binası:

Osmanlı Devleti'nde 19. yüzyılın sonu ve 20. yüzyılın başında hapishaneler, imparatorluğun dört bir yanında artarak devam eden inşaları ve onarımları ile dikkat çekmektedir (Şenyurt, 2003).

Sivas'ta hapishane yapısı olarak yapılması planlanan binanın planına Başkanlık Osmanlı Arşivi'nde rastlanılmıştır. Sivas Hükümet Konağı'nın civarında olan eski kale adındaki mahalde; içinde hastane, zabtiye koğuşu, oda ve koğuşlardan oluşan bir hapishane inşa edilmesi planlanmaktadır. Hapishanenin yapılmasının planlandığı zamanlarda Hükümet Konağı'nın bodrum katı hapishane olarak kullanılmaktadır. Hapishanenin şartlarının kötü olmasının yanında diğer üç sancaktan da suçlularının getirilmesi, durumu daha da zorlaştırmıştır. Hükümet Konağı'nda zabtiye koğuşu olmadığı için, askerler kentte

dağınık ikamet etmekte ve gerekli olduğunda müdahalede bulunmakta geç kalmaktadırlar. Bünyesinde zabtiye koğuşu, zabıt odası, polisler için sorgu odası, borçlu tevkifhanesi, hastane gibi mekânların yer aldığı bir hapishane yapılmasının gerekliliği valiliğe bildirilmiştir. Yapı, Hükümet Konağı yakınlarında, eski kalenin sur kenarında yer alacaktır (Aydın, 2019; BOA. İ. ŞD. 7-392-6.).

Yeni inşa edilecek yapının yeri tam bilinmemekle birlikte plandan anlaşıldığı üzere hapishane, dikdörtgen yapıda olup avlulu plan sistemine sahiptir, yanında yer alan üst katın planı ile beraber iki katlı olduğu anlaşılmaktadır. Her bir mekâna numara verip yandaki lejantta mahal isimleri açıklanmıştır (Şekil 5.18.). Görselde en sağda bulunan lejanttan öğrenildiği üzere, alt katta bulunan mahaller şu şekildedir: 1-dış kapı, 2-kapı aralığı, 3-zâbitan odası, 4-nöbetçi zabıt odası, 5-koğuş, 6-katil koğuşları, 7-polis odaları, 8-helalar, 9-çeşme, 10-odaların aralığı, 11-iç alan, 12-merdiven. Görselde planların solunda bulunan lejanttan öğrenildiği üzere, üst katta bulunan mahaller ise şu şekildedir: 1-hastane, 2-eczane, 3-eczacı odası, 4-tutuklu odası, 5-ağniyâ tevkif (alıkoyma) odası, 6-nöbetçi odası, 7-kayıt üzerinde zabitan odası, 8-divanhane. Belgenin en solunda yer alan hesaplamada ise alt katın çevre ölçüsü 392 zira ile üst katın çevre ölçüsü 325 zira toplamı 717 zira olarak belirtilmiştir (BOA. İ. ŞD. 7/392-6.).

Şekil 5.18. Sivas Hapishanesi Alt Kat ve Üst Kat Planı (BOA. İ. ŞD. 7/392-6.)

Hükümet Konağı'nın bodrum katında bulunan hapishane alanının yeni binası yapıldıktan sonra arşiv deposuna çevrileceği ifade edilmiştir. Vilayet meclisinin, Sivas Valisi Ahmed İzzet Paşa'ya aktardığı talebi vali, 1868 yılında dilekçe ile bildirmiş ve yeni yapının inşası için onay talep etmiştir. Fakat cevaben gelen yazıda, söz konusu yıl içinde inşaatlara ve tadilatlara fazlaca masraf yapıldığından bütçe ayırlamayacağı belirtilmiştir. Ek olarak yakın zamanda Hükümet Konağı'nın tadilatı yapıldığı için hapishane inşasının ileri tarihe ertelenmesinin gerekliliği belirtilmiştir (Aydın, 2019; BOA, İ.ŞD. 7/392-0) .

Ülke genelinde 19. yüzyılın sonlarında ortaya çıkan hapishane yapılarındaki modernleşme çabaları, 1914 yılından sonra mimari olarak neticelerini vermiştir. Yapılacak hapishanelerin net bir plan sisteminde ve proje kapsamında uygulanması ve aynı tutumda bir tipolojide var olması talep edilmiştir. 1916 yılında hapishane yapı tasarımlarının hızlı bir biçimde çizime geçirilmesi gerekmiştir. Bu nedenle, hapishane yapılarına ait planların detaylıca çizimi için hapishaneler idaresi bünyesindeki fen heyetinde görev almak için çizim yapan bir ressam ile bir mühendis istenmiştir. Bu programla zamana yayılarak inşa edilecek olan hapishane inşaatlarında bazı durumlardaki aksaklıklar nedeniyle gecikmeler olmuştur (Şenyurt, 2010). Nihai sonuç olarak, ülke genelinde var olan birtakım sorunlar ve zorunlu ertelemeler neticesinde Sivas Hapishanesi'nin de inşa edilmediği kanısına varılmıştır. Çünkü yapılan araştırmalar neticesinde kentte hapishane binasının inşa edildiğine dair bir bilgiye rastlanılmamıştır.

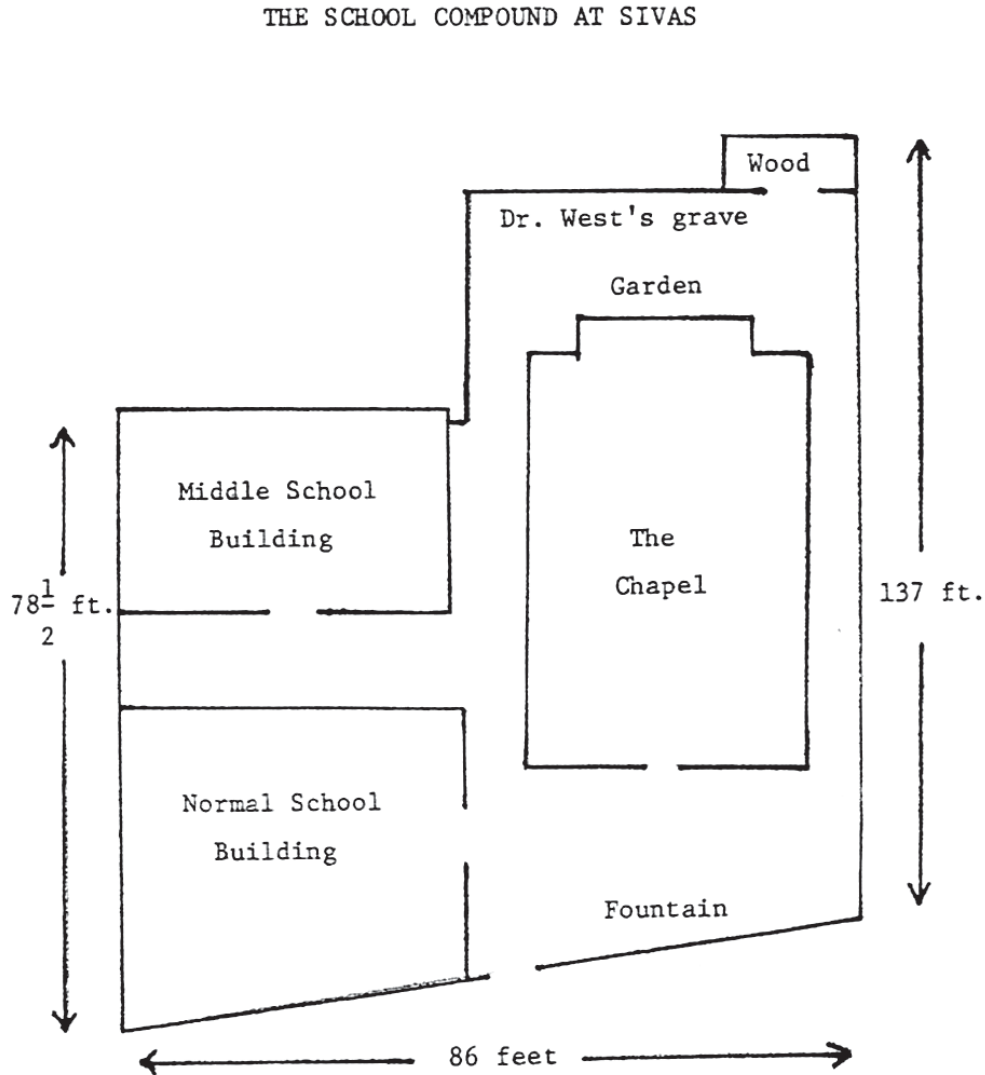
- Sivas Amerikan Öğretmen Koleji:

1880 yılında Amerikan misyoner Dr. Henry T. Perry Sivas Erkek Okulu'nu kurmuştur. Bu okul Amerikan kayıtlarında Sivas Normal School olarak geçmektedir. Sivas'ta kurulan kız okulu ile beraber Amerikan misyonerlerin öğretmen yetiştiren bir kurumu haline gelmiş ve Sivas Öğretmen Koleji ismini almıştır. 1800 yılında başlayan eğitim faaliyetleri artarak 1915 yılına kadar sürmüştür (Şekil 5.20., Şekil 5.21. ve Şekil 5.22.) (Yıldız, 2012).

Amerikan Erkek Mektebi, Sivas'ta eskiden Yengiler Mahallesi olarak anılan bölgede bulunmaktadır (Taşer, 2012). Günümüzde Seyrantepe Mahallesi'nin yer aldığı alan hâlâ kolej ismiyle anılır (Keshishian ve diğ., 2018). Mütareke döneminde göç eden Ermeni ailelerin barınağı olarak kullanılmıştır. Amerikalı misyonerler ülkeden ayrıldıktan sonra,

1924 ve 1930 yılları arasında Şehir Hastanesi (Numune Hastanesi) olarak kullanılmıştır. Bu dönemde bina, kaçma teşebbüsünde bulunan bir hasta mahkûmun neden olduğu büyük bir yangın geçirmiştir. Kolej yapısının enkazından kalan taş temelleri 1968 yılına kadar görülebilmektedir (Dervişoğlu, 2009).

Sivas Normal Okulu'nun 1901 tarihindeki planı incelendiğinde yan yana olan üç okulda eğitim faaliyetlerinin sürdürüldüğü görülmektedir (Şekil 5.19.). 1901 yılında bu okullarda toplam 432 öğrenci eğitim görmektedir. Normal okulda 13'ü yatılı olmak üzere 80, orta bölümünde 100, ilkokul bölümünde 100 çocuk ve 129 çocuk da şapelin altındaki 3 odada eğitim görmektedir. Bu okulda olduğu gibi Amerikan okullarının özelliklerinden biri de bir kilise veya şapel etrafında kurulmasıdır (Yıldız, 2012).

Şekil 5.19. Sivas Normal School Planı (Taşer, 2012; Stone, 1984)

Şekil 5.20. Sivas Öğretmen Koleji (Salt Araştırma Araştırma)

Harvard University, Houghton Library, modbm_abc_78_2_box_18_folder_8_teaching_college

Şekil 5.21. 1914 Yılına Ait Sivas Öğretmen Koleji Fotoğrafı (Harvard University Houghton Library)

ORCHESTRA OF TEACHERS' COLLEGE, SIVAS

Şekil 5.22. 1914 Yılına Ait Sivas Öğretmen Koleji Orkestrası (Sivaslı.com Arşivi)

- Sivas Gureba Hastanesi (Sivas Askeri Rüştiyesi, İsmet Paşa Mektebi):

Günümüzde sadece ön cephesinin ayakta kalmasının yanında temel izleri de okunabilinen Çifte Minareli Medrese, 1882 tarihinde bakımsızlıktan harap duruma geldiği için Sırrı Paşa zamanında ön cephesi hariç yıkılmıştır (Uzunçarşılı ve Edgüer, 2020).

1308 (1890) Vilayet Salnamesinde, Sivas şehrinde gurebaya ait hastane olmadığı için Şifaiye Medresesi önündeki arsaya kâgir olarak bir hastanenin inşasına yeni başlandığı belirtilmektedir (Karaman, 2021).

Osmanlı Arşiv belgelerinde rastlanılan H. 17.06.1313 (M. 05.12.1895) tarihli belgede Sivas'ta bulunan açılmamış Sanayi Mektebi binasının Askeri Rüştiye'ye verildiği belirtilmiştir (BEO/711-53321-0 H. 17.06.1313). Diğer bir kaynak olan; 1325 (1907) Sivas Salnamesi'nde de Çifte Minareli Medrese alanının bir tarafına yıllar önce bir sanayi mektebi inşa edildiğinden bahsedilmektedir. Ancak bu mektebin açılmadığından ve bahsi geçen binanın askeri nizamiye kışlası olarak kullandığından söz edilir (Yücel, 2007).

Yapılan araştırmalar neticesinde elde edilen bilgilere göre  ifte Minareli Medrese'nin yıkılan kısmının temel kalıntıları üzerine bir yapı hastane olarak yapılmaya başlanmıştır. Fakat sonrasında Sanayi Mektebi olması kararlaştırılan yapı açılmayınca Askeri Rüştiye olarak kullanılmıştır.

1928 yılında ise yapı eēitim alanında kullanılmaya devam edilmiş olup adı İsmet Paşa İlkokulu olmuştur (şekil 5.24. ve şekil 5.25.). 1962 tarihinde bina yıktırılmış ve okul taşınarak Selçuk İlkokulu adıyla yeni yapılan binaya nakledilmiştir (Bulut, 2019).

Yapıyla ilgili olarak; II. Abdülhamid Han Fotoēraf Albümü'nde rastlanılan belgenin altındaki notta; Sivas'ta Mektebi Mülki İdadinin yakınlarındaki büyük bir arsanın yüzyıllardır  t l olduēundan ve bu arsanın  n kısmında Selçuklular döneminde yapılmış “müzeyyen ve pek güzel” şeklinde ifade edilen iki minarenin varlıēından bahsedilmektedir. Devamında bahsi geçen arsaya bir tarafı sıbyana ait mektebi idadi diēer tarafı da sanatla iştigal etmek üzere bir sanayihane yapıldıēı sırada çekilen fotoērafın H. 1308 yılına ait olduēu ifade edilmiştir (şekil 5.23.).

şekil 5.23. 1892 Yılına Ait Mekteb-i İdadi ve Sanayihane Dairesi İnşaatı (II. Abdülhamid Han Fotoēraf Albümü)

Şekil 5.24. Çifte Minareli Medrese'nin Avlusunda İnşa Edilen Okul, Sivas İsmet Paşa Mektebi (Salt Araştırma Arşivi)

Şekil 5.25. 1900'lü yılların başında Çifte Minareli Medrese Arazisindeki Yapı (Gök, 2019)

- Sivas Aramyan Okulu (Kız Muallim Mektebi):

Sivas Aramyan Okulu, Çarşıbaşı Mahallesi'nde günümüzde yer alan Sivas Kız İmam Hatip Lisesi alanında bulunmaktaydı. Dönemin gazetelerinde, okul inşası için sultan ve hükümet tarafından arazi tahsis edildiği belirtilmektedir. O tarihlerde, Rum ve Ermeni cemaatleri arasında arazinin mülkiyeti konusunda, geçmişten bu yana gelen anlaşmazlık bulunmaktadır. Bu tartışmalar uzun sürünce hükümet, tahsis edilen arazinin bir kısmını Rumlara, bir kısmını da Ermenilere vermiştir. Böylece Ermeniler, 1891 yılında bahsi geçen alanda dönemine göre büyük bir okulu toplanan bağışlarla inşa etmiştir. Binanın ilk katına, bu yapıya nakledilen Hırpsimyants Okulu yerleşmiştir, ikinci kat ise erkek öğrencilere tahsis edilmiştir. Okul 1904 yılında ilk mezunlarını vermiştir. 1915 yılından sonra Birinci Dünya Savaşı sürecinde ordu tarafından kullanılmıştır. Daha sonra Kız Muallim Mektebi ve Erkek Ortaokulu olarak hizmet veren yapının 1959 yılında yıkıldığı bilinmektedir. (Keshishian ve diğ., 2018).

1917 yılında Sivas'ta kız öğretmen okulu (darulmuallimat) da açılmıştır (Mert, 2009). Talip Mert'in "Sivas Öğretmen Okulları" adlı çalışmasında Sivas Dârulmuallimâtı olarak bahsedilen yapının Kız Muallim mektebi olduğu düşünülmektedir. Çünkü Eski Türkiye Arşivi'nden elde edilen ilk görselde Aramyan Okulu olarak belirtilen yapı ile Salt Araştırma Arşivi'nden elde edilen ikinci görseldeki Kız Muallim Mektebi olarak belirtilen yapı aynı binadır (Şekil 5.26. ve Şekil 5.27.). Yani Aramyan Okulu olarak kullanılan yapının daha sonra Sivas Kız Muallim Mektebi olarak kullanıldığı açıktır.

Ek olarak, M. 26.07.1917 (H. 26.07.1333) tarihinde, Sivas Kız Muallim Mektebi'nin yatılı olması teklif edilmiş fakat bakanlık tarafından mümkün olmayacağı belirtilmiştir. (Mert, 2012)

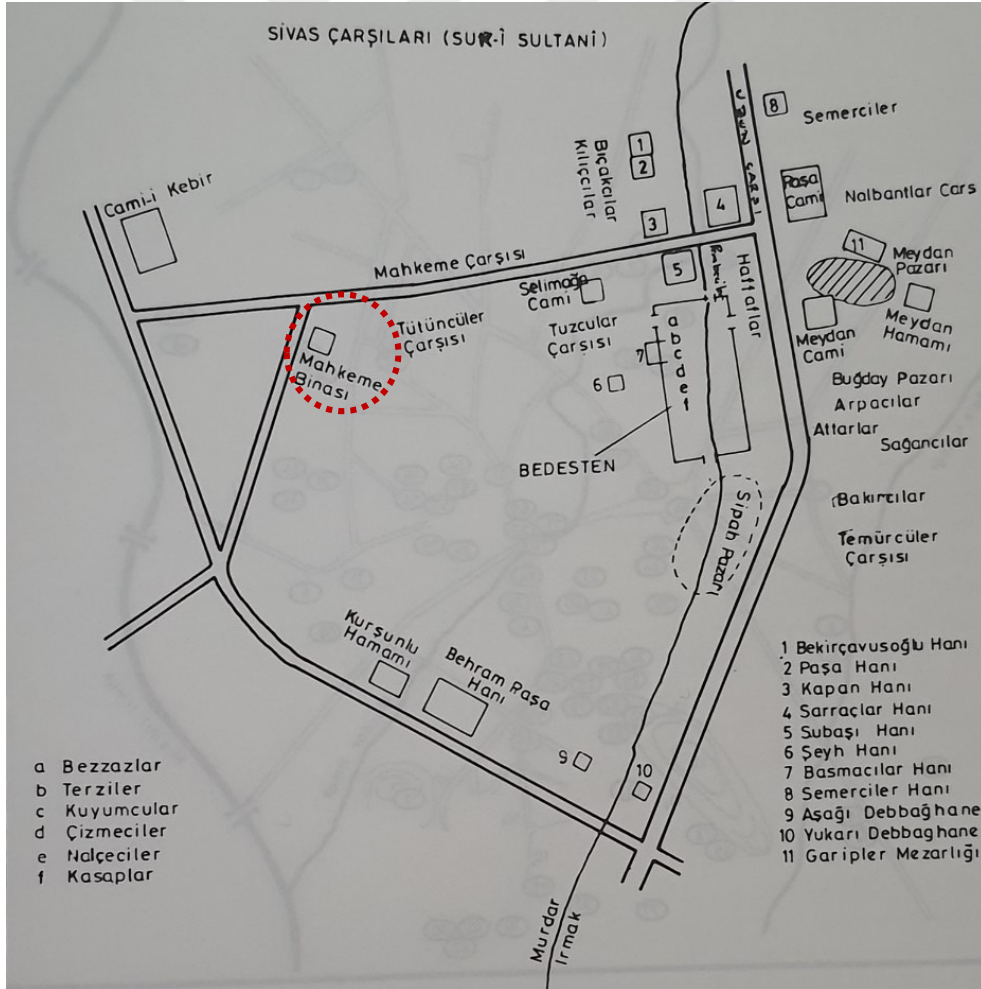
Şekil 5.26. Sivas Aramyan Okulu Giriş Cephesi (Eskitürkiye Arşivi)

Şekil 5.27. Sivas Aramyan Okulu (Kız Muallim Mektebi) (Salt Araştırma Arşivi)

- Mahkeme Binası:

Sivas Şer'iyye Sicil kayıtlarında yer alan bilgilere göre, Sivas'ta bir mahkeme binası bulunmaktadır (Şekil 5.28.). Günümüze ulaşamayan yapının bulunduğu alan Paşabey Mahallesi sınırları içinde yer almaktadır. Bu alan halk arasında ise hâlâ Mahkeme Çarşısı olarak anılmaktadır. Sivas Mahkeme Binası'nın ne zaman inşa edildiği tam olarak bilinmemektedir. Fakat sicil kayıtlarında mahkemeye ait olan bir vakfın var olduğu ve mahkemenin bazı tadilat işlerinin vakıf yoluyla yapıldığı görülmektedir. 2018 yılında Paşabey Mahallesi'nde olan ve mülkiyeti Vakıflar Müdürlüğü'nün olan bir yapının bodrumunda bulunan kitabe sayesinde mahkeme binasının bu bölgede olduğu savı güçlenmektedir. 1906 (1324) tarihli kitabeden edinilen bilgiye göre, II. Abdülhamid zamanında, Sivas Valisi Reşit Paşa, Hüseyin Nasirüddin adında kadı naibinin görevlendirildiği dönemde yeni bir mahkeme binası inşa ettirmiştir (Yücel, 2018).

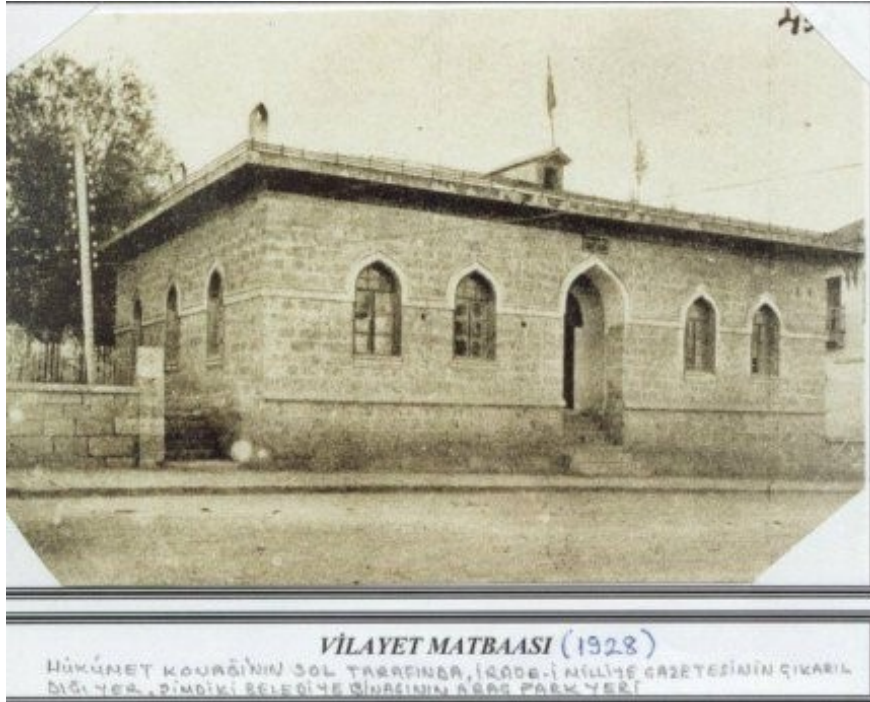
Şekil 5.28. Sivas Mahkeme Binası Konumunu Gösteren Harita (Demirel, 2000)

- Vilayet Matbaası:

Sivas Vilayet Matbaası, ilk kurulduğu dönem Sivas Hükümet Konağı içerisinde yer almaktadır (Birbudak, 2007). Vilâyet matbaası, H. 1282 (1864-1865) tarihinde kurulmuştur. Fakat matbaanın, H. 1284 (1867-1868) tarihinde faaliyete geçmesi Sivas valisi Elhac Ahmed İzzet Paşa dönemindedir. Sivas valisi vilâyet matbaasını iki sene içinde 106 sayfa olan ilk salnâmeyi basabilecek boyuta getirmiştir. O zamanlarda matbaalardaki işlerin en mühimi salnâmelerin basılmasıdır. Matbaada farklı zamanlarda 1908 tarihine kadar 17 adet salnâme basılmıştır (Paçacıoğlu, 2003).

1913 yılına kadar Hükümet Konağı'nda bulunan matbaa, 1913 (1328) tarihine gelindiğinde Vali Muammer Bey'in inşa ettirdiği yapıya taşınmıştır (Şekil 5.29.). Yapı ilerleyen yıllarda iki kere yangın geçirmiştir. Özel İdare Müdürlüğü'ne bağlı olan Vilayet Matbaası uzun seneler kentli tarafından kullanılmış fakat 1993 yılında zarar etmesi sebebiyle kapatılmıştır (Nair, 2016).

Hükümet Konağının yanında yer alan Matbaa Binası'nın yerinde 2017 yılına kadar Adliye Binası yer alırken günümüzde Adliye Binası da yıkılmış olup, bu alan 15 Temmuz Şehitler Parkı olarak kullanılmaktadır.

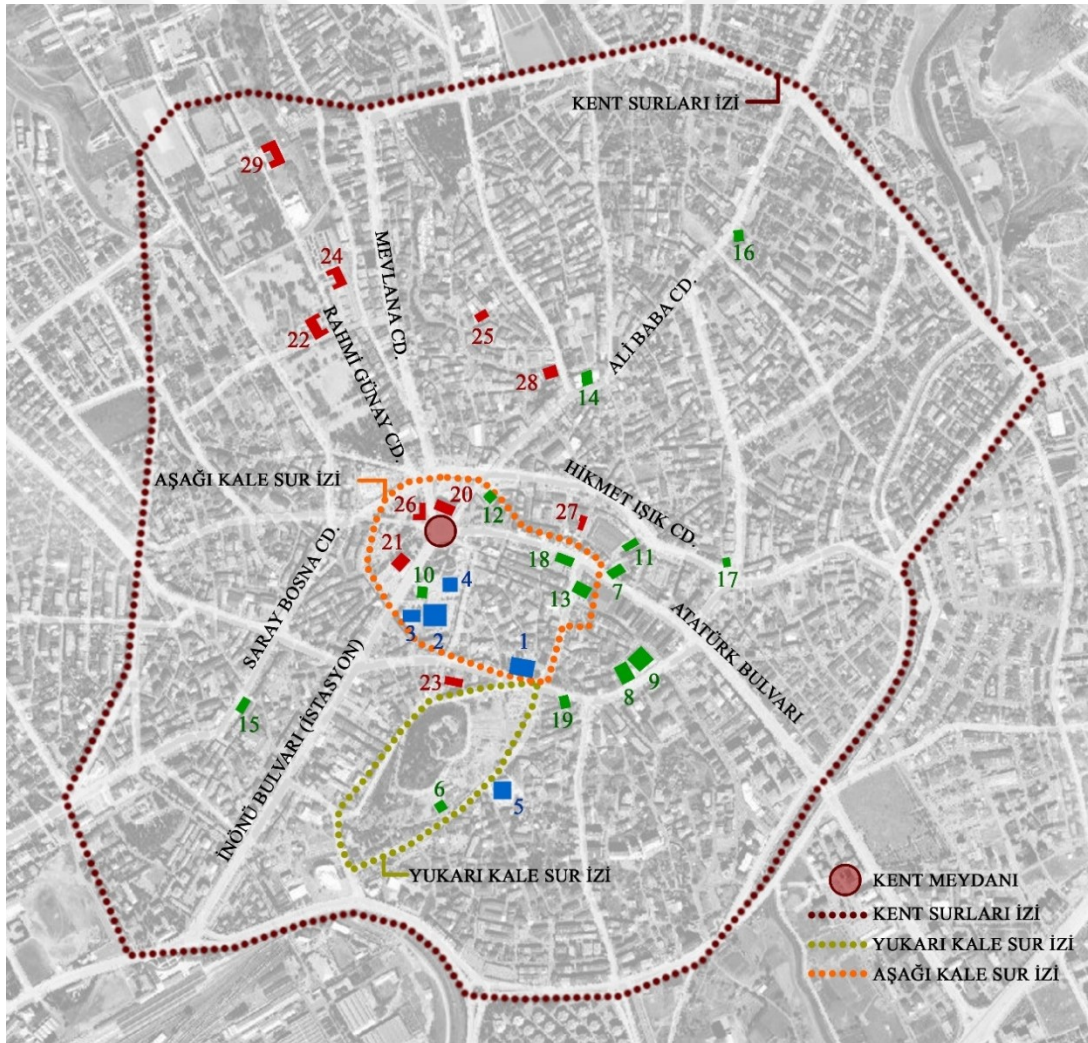

Şekil 5.29. 1928 Yılına Ait Vilayet Matbaa Binası Fotoğrafı (Sivasbülteni Arşivi)

5.2. Kent Merkezinde Günümüze Kadar Gelebilen Yapılar

Kent, kurulmasından sonraki ilerleyen yüzyıllar boyunca; 13. yüzyılda oluşturulan Yukarı Kale, Aşağı Kale ve surlarıyla bilinen ilk kentsel çekirdeğin sınırları dâhilinde var olmuştur. Fakat 19. yüzyıla gelindiğinde kentin en dış çeperini çevreleyen surlar da dahil olmak üzere Yukarı Kale, Aşağı Kale tamamıyla harabe durumuna gelmiş ve kent, sınırlarının dışına çıkmıştır. Aşağı Kale, 19. yüzyılı tarihi kalıntı haline gelmiş bir yapı kurgusuyla karşılaşmıştır (Koç, 2020).

Aşağıda yer alan haritada 13. yüzyıldan 20. yüzyıl başlarına kadar inşa edilen kamu yapılarının hem birbiri ile ilişkisi hem de kent surlarına göre konumu ifade edilmiştir (Şekil 5.30.).

Şekil 5.30. Güncel Harita Üzerinde Günümüzde Var Olan 19. ve 20. Yüzyıl Osmanlı Yapılarının Konumu

Selçuklu ve İlhanlı Dönemi'nin Günümüze Kadar Gelebilen Yapılar

1. Ulu Camii 1197
2. Şifaiye Medresesi (Darüşşifa) 1217
3. Çifte Minareli Medrese 1271
4. Buruciye Medresesi 1271
5. Gök Medrese 1271

19. Yüzyıla Kadar Osmanlı Dönemi'nin Günümüze Kadar Gelebilen Yapıları

6. Kerim Çavuş (Kaleardı) Cami 1295
7. Şems-i Sivası Meydan Cami 1564
8. Kurşunlu Hamamı (Behram Paşa) 1576
9. Behram Paşa Hanı 1576
10. Kale Cami 1580
11. Meydan Hamamı 1584
12. Ali Ağa Cami 1590
13. Subaşı Hanı 16.yy
14. Mehmet Ali Bey Hamamı 16.yy
15. Hamamcıoğlu Hamamı 17.yy
16. Ali Baba Cami 1714
17. Zincirli Minare Camisi 1742
18. Taşhan 18. Yy
19. Örtmeli Cami 18. Yy

19. Yüzyıldan Cumhuriyete Kadar Osmanlı Dönemi'nin Günümüze Kadar Gelebilen Yapıları

20. Sivas Hükümet Konağı (Sivas Valiliği) 1884
21. Mülki İdadi Binası (Sivas Atatürk ve Kongre Müzesi) 1892
22. Sivas Sanayi Mektebi Demir Atölyesi (Sivas Arkeoloji Müzesi) 1899
23. Eski Paşa Hamamı 19. yy sonu
24. Sivas Sanayi Mektebi (Eski Sivas Açık Cezaevi) (Yeni Sanayi Mektebi Müzesi) 1902
25. Şirinoğlu Hamamı 1904
26. Sivas Jandarma Binası 1908

27. Ziya Bey Yazma Eserler Kütüphanesi 1908
28. West Memorial Hospital (Eski Göğüs Hastanesi) (Çevre Kültür Sanat Evi)
1900'lerin başı
29. Sivas Erkek Öğretmen Okulu (Selçuk Anadolu Lisesi) 1915

5.2.1. Sivas Hükümet Konağı (Sivas Valiliği) (1884)

Hükümet Konağı 1884 tarihinde Sivas Valisi Halil Rıfat Paşa tarafından iki katlı olarak yaptırılmıştır (Karaman, 2001). Yapı, Sivas'ın ana aksları olan İstasyon ve Atatürk Caddelerinin kesişiminde bulunan Sivas Meydanı'nı oluşturan ana etmenlerden biridir. Yapının doğusunda Sivas Belediyesi, kuzeyinde yeni yapılan kent meydanı, batısında Jandarma Dairesi ve güneyinde Sivas Meydanı vardır. Hükümet Konağı'nın mimari özelliklerinden önce kentteki konumu ve etkilerinden bahsetmek gerektiği düşünülmektedir.

Hükümet Konağının Sivas Meydanı'nda inşa edilmesiyle meydanın geçmişte var olan idari yönetim kimliği devam ettirilmiştir. Bu çıkarımın yapılabilmesin nedenlerinden biri de Hükümet Konağı'ndan önce aynı alanda, valilerin kaldığı Paşa Sarayı yapısının var olmasıdır. Bahsi geçen alan kent surların dâhilinde olmasının yanında yönetim merkezi olan Aşağı Kale'nin de sınırları içindedir. Özetle, Sivas'ın geçmişten beri var olan hatta 13. yüzyıla kadar dayanan ve kentin idari çekirdeği olan meydanın otoritesi dikkate alınarak, yeni inşa edilen kamusal yapıların bu kent meydanı etrafında şekillendiğini söylemek mümkündür.

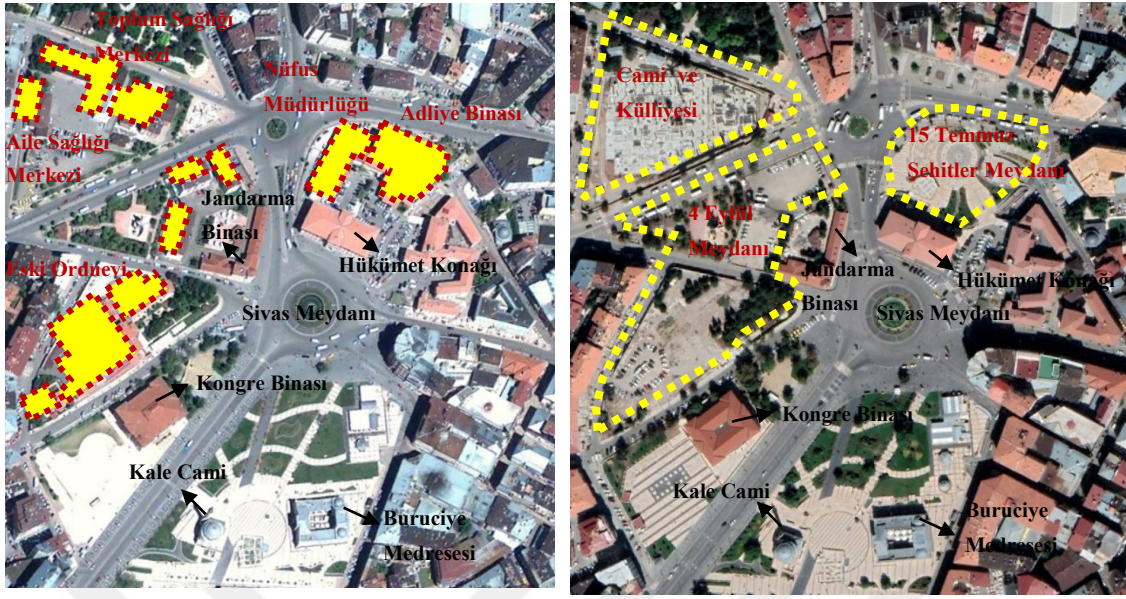
Anadolu kentlerinden bazılarında Ankara, Diyarbakır, Elâzığ gibi illerde yeni kamu binaları yapmak için alanlar seçilirken kentlerin eski meydanları veya fonksiyonları oturmuş geleneksel dokusu yerine kentin dışı tercih edilmiştir. Zira 19. yüzyılın idarecileri, surları şehrin gelişmesine engel görmektedirler. Çünkü surların içinde var olan eski dokuda geniş meydanlar yapılamamakta, yollar açılamamaktadır. Bu nedenle bazı illerde halkı surların dışına çıkarmak için kentin dışında ilk adım olarak Hükümet Konağı inşa edilip, sonrasında civarına başka bir kamusal yapı yapılarak şehrin kayması hedeflense de başarılı olunamamıştır. Özellikle Hükümet Binalarının yeni modern bir kent oluşturmak için kullanıldığı söylenebilir (Ortaylı, 1984).

Sivas Hükümet Konağı Sivas'ın tarihi meydanında eskiden var olup yıkılan Paşa Sarayı yerine inşa edilmiştir (Demirel, 1998). Yani Sivas'ta, diğer Anadolu kentlerindeki gibi Hükümet Konağı yeri seçilirken kent merkezinin dışı tercih edilip halkın surların dışına çıkarılması hedeflenmediği görülmektedir. Aksine tam tersi olarak, Hükümet Konağı'nın Sivas'ın tarihi meydanında inşa edildiği bilinmektedir. Bu tercihin bir nedeni olarak, Hükümet Konağı'nın yapıldığı tarihte surlar zaten harabe olmuş ve bir sınır teşkil etmemesi gösterilebilir.

Bazı kentlerde var olan bir hükümet konağının etrafındaki arsalarından ya önündeki ya da arkasındaki yerler kamulaştırılıp konak yapısıyla bir sistem oluşturulmaktadır. Sivas Hükümet Konağı bu duruma örnektir. Eskiden var olan yapının ve hükümet meydanının varlığı birçok sorunu engellemiş ve kentle ilişkisinin sistemli bir şekilde oluşmasını sağlamıştır. Ancak yeni oluşturulan imar planlarındaki hükümet konağı yerleri sanki tesadüf eseri seçilmiş gibidir. Fiziki olarak ters yerleşmiş, kente arkasını dönen veya yan parsellerle ilişki kuramayan yapılar ortaya çıkabilmektedir (Yatman, 1984).

Bahsedilen bu durum Sivas Meydanı alanında gözlemlenmektedir. Geçmişten bu yana var olan kent meydanı günümüzde eklenti alanlar/mezdanlar ile daha da genişlemiştir. Hükümet Konağı'nın meydana bakan güney cephesi yapının ön cephesi olup ana giriş olarak kullanılmaktadır. Yapının kuzey cephesi olan arka tarafında bulunan Adliye Binası ve Nüfus Müdürlüğü başka yere taşınıp bu alandaki binalar yıkılmıştır. Böylece yapının kuzey cephesindeki giriş güçlendirilmiş ve yapının simgeselliği kuvvetlendirilmiştir.

Meydandaki bu genişleme daha sonraki yıllarda devam etmiş, Jandarma Binası'nın arkasındaki yapılar ve Mülki İdadi Binası (Kongre Müzesi), kuzeybatısındaki binalar yıkılmıştır. Bu alan ise günümüzde "4 Eylül Meydanı" olarak yapım aşamasındadır (Sivas Belediyesi, 2022). İnşası süren 4 Eylül Meydanı'nın kuzeyindeki alana ise Sivas Merkez Cami ve Külliyesi'nin de inşa edildiği görülmektedir (Sivas Valiliği, 2021). Sivas Meydan'ında bahsi geçen durumlar 2010 ve 2021 yıllarına ait uydu görüntülerinden okunabilmektedir (Şekil 5.31.).

Şekil 5.31. Sırasıyla 2010 ve 2021 Yıllarına Ait Sivas Meydan Hava Fotoğrafları (Google Eart)

Konumu itibariyle kent merkezinde bulunan Hükümet Konağı ile ilgili olarak Osmanlı arşivinde bazı belgelere rastlanmıştır. H. 3 Muharrem 1311 / M. 17 Temmuz 1893 yılında yazılan telgraf, Sivas Vilayeti'ne çekilmiştir. Telgrafta, inşa edilen Hükümet Konağı'nı inşasından alacakları bulunan, Mehmed Said ve diğerleri tarafından imzalı bir dilekçe gönderildiği ifade edilmiştir. Dilekçede, üç bin sekiz yüz küsur kuruşun henüz ödenmediğinden, o zamana kadar yapılan müracaatlar üzerine oluşan muameleden ve yaşanan mağduriyetlerden bahsedilmiştir. Devamında taleplerinin gerçekleştirilmesi belgede geçen ifadeyle “ashabın sızlatırılmaması lazım olduğundan” durumlarının incelenmesi ve hızlıca çözüm bulunması talep edilmiştir (BOA DH.MKT. 88/43-0)

1916 yılına kadar iki katlı olan Sivas Hükümet Konağı'na ilaveten 3. katı Sivas Valisi Muammer Bey tarafından yaptırılmıştır. İlave katın yapımı, 1. Dünya Savaşı zamanlarına geldiği için zorluklar yaşanmıştır. H. 1332 (M. 1916) tarihinde Dâhiliye Nezaretinden Maliye'ye gönderilen yazıda Hükümet Konağı'nın kapasitesinin yeterli gelmediği belirtilmiştir. Bunun için 3. katın inşası gerektiğinden ve belediyeden borç para alınıp yapımına başlandığından ek bir para talep edilmiştir. Maliye Nazırı cevaben belediyeden alınan borç paranın usulsüz olduğunu önce keşif yapıp izin alınması gerektiğini, diğer hükümet konaklarının da ihtiyacı olduğunu ve bu paranın verilmesinin mümkün olmadığından söz edilerek, işin şimdilik durdurulmasını iletmiştir. Sivas Valisi ilerleyen

dönemlerde talebini yenilemiştir (Mert, 2011; Başkanlık Osmanlı Arşivi DH. MB. HPS. 30/23).

Yapı dikdörtgen planlı 20x50 m. ölçülerinde simetrik olarak planlanmıştır. Kesme taştan oluşan yapı bodrum kat, zemin kat, 1. kat ve 2. kat olmak üzere dört katlıdır. Yapı daha önce de bahsedildiği üzere farklı dönemlerde birçok fonksiyonu bünyesinde barındırmıştır. İhtiyaçlar halinde hapisane, matbaa gibi birbirinden çok farklı birimler tarafından kullanılmıştır.

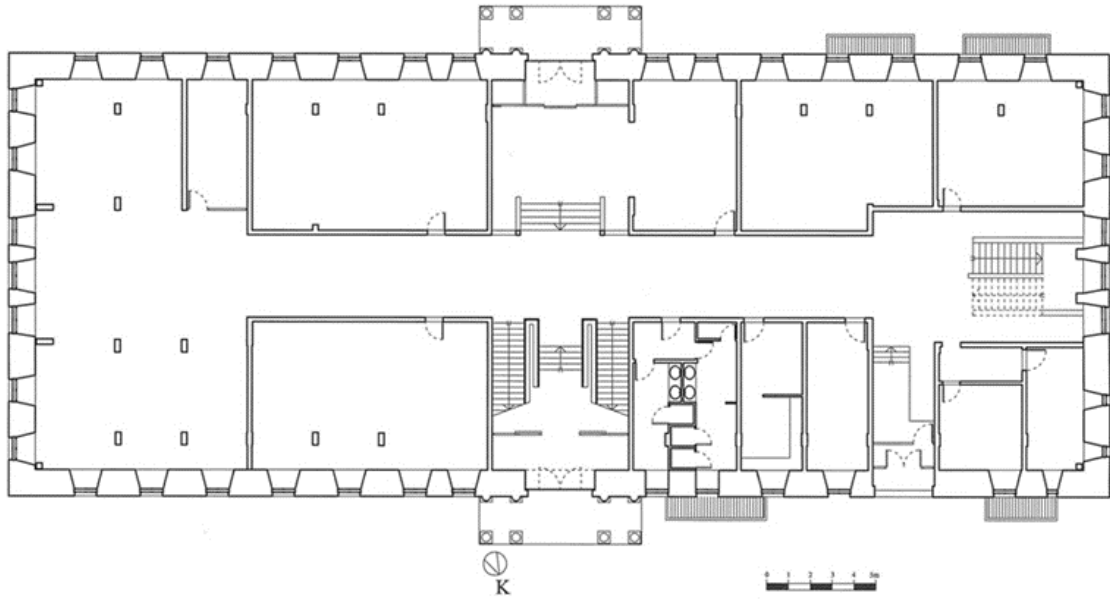
19. yüzyıllarda inşa edilen kamusal binalarda hükümet konağı ve eğitim yapılarında simetrik planlama anlayışının sahip olduğu sofa ve koridor boyunca dizilmiş hacimlerle çözümlenmenin yapıldığı plan tipleri görülmektedir (Şenyurt, 2015).

Koridorlu plan tiplerinden biri olan Sivas Hükümet Konağı'nın planını ortasından dikine ikiye ayıran yaklaşık 4 metre olan geniş bir koridor bulunmaktadır. Mahaller bu koridora bağlanmıştır. Koridor, batı tarafında zemin kata çıkan bir merdiven ile sonlanmış olup doğu tarafı ise cepheden doğal havalandırma ve ışık sağlayan pencere ile sonlanmaktadır.

Zemin kat planında da bodrum kat plan düzeni yaklaşık olarak devam etmekte olup geniş koridora takılan mekânlar yer almaktadır. Bu katta yapının kuzeydoğu ve güneybatı yönünde iki girişi bulunmaktadır. Cephelerinin ortalarında bulunan giriş kısımları planda dışarı taşırılmıştır. Planın batısında yer alan merdivene ek olarak yapının kuzey cephesinin ortasında bir merdiven daha bulunmaktadır. Birinci ve ikinci kat planlarında aynı sistem devam etmekte ortadan geçen koridora mekânlar takılmaktadır (Şekil 5.32.).

1916 yılında eklenen son kat ahşaptan olup dönem özelliği olarak uzun saçaklar, eli belindeler ve bir kırma çatı yapılmıştır. Yapının yaklaşık 2 m. genişliğinde saçakları bulunmaktadır. Saçakların altına pencerelerin arasına gelecek şekilde eli belindeler eklenmiştir.

Cephe uzunluğu yaklaşık 50 metredir. Cephenin ortasındaki alan dışarı çıkarak giriş oluşturulmuştur. Bu girişte silmeli başlıklı dört sütun ile giriş alanları tanımlanmıştır. Ana girişin üzerinde basık sivri kemer bulunmaktadır ve yanlardaki küçük aralıklar ise sivri kemerlerle geçilmiştir.

Şekil 5.32. Sivas Hükümet Konağı Zemin Kat Planı (Bulut, Bayındırlık Müdürlüğü Arşivi)

Girişin çıkıntısı birinci katta iç mekâna dâhil edilmiş ve iç mekân alanları genişletilmiştir. İkinci katta ise bu bölüm balkon olarak düzenlenmiştir. Cephelerde katlar silmeler ile ayrılmış olup zemin kat ve birinci katta pencereler dikdörtgen formludur ve pencerelerin kenarlarına yapılan niş kuşatma kemerleri bulunmaktadır. İkinci katta ise yalnızca dikdörtgen pencereler bulunmaktadır. Genel olarak yapıyı neoklasik üsluba dâhil etmek yanlış olmayacaktır (Şekil 5.33. ve Şekil 5.34.).

Bugün kullanımı devam eden yapıya 1964 yılında tadilat yapılmıştır. 1975 ve 1981 tarihlerinde geniş çaplı restorasyon geçiren yapının son olarak 2005 yılında iç mekanları tadilat görmüştür. Sivas Hükümet Konağı'nın bugünkü mülkiyeti Maliye Hazinesi'ne aittir. 08.07.1977 tarihinde A-646 tescil kararı ile tescillenmiştir (KVMGM Env. No:58-01-01/7).

Şekil 5.33. Sivas Hükümet Konağı (Fotoğrafta Yapının 3. Katı Henüz Eklenmediği Görüldüğü İçin Görselin 1914 Yılı Öncesine Ait Olduğu Düşünülmektedir) (II. Abdülhamid Han Fotoğraf Albümleri)

Şekil 5.34. Hükümet Konağı (Yoldaş, 2019)

5.2.2. Mülki İdadi Binası (Sivas Atatürk ve Kongre Müzesi) (1892)

Sivas İl Merkezinde İstasyon Caddesi (İnönü Bulvarı) ile Kongre Caddesi arasında bulunmaktadır. Sivaslı hattat Mahmud Edib tarafından yazılan 50×150 cm ölçülerindeki mermer kitabesinden anlaşıldığı üzere; H. 12 Rebiülevvel 1310 / M. 4 Ekim 1892 tarihinde Sivas Valisi Mazlum Paşa-zade Mehmed Memduh Bey tarafından Mülki İdadi olarak 8140 Osmanlı altınına inşa ettirilmiştir (Denizli, 1998).

İdadiler günümüz liselerinin eski karşılığı olup, genel olarak 1884-1885 tarihleri arasında büyük vilayet merkezlerinde yapılmışlardır (Özgüven, 1990).

Osmanlı Arşiv taramalarında yapının inşaat süreci ve sonraki kullanımlarıyla ilgili bilgi veren belgelere rastlanılmıştır. H. 1308 (M. 1891) yılında yazılan belgede, Mektebi İdadi inşaatında çalışan ustalar ücretini talep etmektedir. Dilekçede, inşaatın 16. haftası olan H. 1306 yılı (M. 1890) Haziran'ının 16. gününden 22. gününe kadar bir hafta kadar çalışan işçilerin 782,5 kuruş Sivas Maarif Sandığı'ndan makbuzu olduğu ve ücretlerinin ödeneceği anlaşılmaktadır (Osmanlı Arşivi TS.MA.e / 1382 - 19 - 0 Tarih: H-30-11-1308).

Mektebi İdadi inşaatının 43. haftası olan 1308 yılı Kânûn-ı sâni (Ocak ayı) 24. gününden 30. gününe kadar bir hafta zarfında dülger ve marangoz yevmiyesi olarak 604,5 kuruş masraf sandığından ödenmiştir. 44. haftası olan Kânûn-ı sâni (Ocak ayı) 31. gününden Şubat ayının 6. gününe kadar bir haftalık yevmiye ücreti olan 953,5 kuruş masraf sandığından ödenmiştir. Belgede kime ne kadar ödeneceği detaylıca tablolaştırılmıştır. Tabloda istihkak, kuruş olarak toplam işçi sayısı ve yevmiye olarak isim isim kime ne kadar verileceği açıkça belli edilmiştir (BOA TS. MA.E 1373 / 29 - 0 Tarih: H-14-08-1310).

İnşa edilmekte olan Mülkiye İdadisi binası tamamlandığında, mektebin bu binaya nakli ile boşalacak binanın askeri rüştiyeye terki talep edilmiştir (Osmanlı Arşivi Y. MTV. 87 / 71 - 0 Tarih: H-12-05-1311). Daha sonra Mekteb-i İdadi-i Mülkiye binasının askeriye mektebine terki hususu Bâb-ı âlî tarafından müzakere edilmiştir (Osmanlı Arşivi İ. HUS. / 18-41-0 Tarih: H-15-05-1311).

Mekteb-i İdadi-i Mülkiye binasının yapımı bittiğinde mektep heyetinin oraya taşınmasıyla boş kalacak yapının Askeri Rüştiye'ye verilmesi için araştırma yapılması istenmiştir. (Osmanlı Arşivi BEO / 316 - 23699 – 0 H-16-05-1311). Sonrasında diğer bir belgede yer alan bilgiye göre, yapımı tamamlanan İdadi Mektebi binasına, Rüşdiye-i Mülkiye Dairesi'nde bulunan talebeler nakil olmuştur (Osmanlı Arşivi Y.MTV. 89 / 35 – 0 Tarih: H-09-07-1311).

Yapıyla ilgili olarak; II. Abdülhamid Han Fotoğraf Albümü'nde rastlanılan belgenin altındaki notta; Sivas'ta eğitimi geliştirmek için padişahın fermanıyla büyük ve taş yapı olan mektebi idadi mülki inşasının iki buçuk yıl önce başladığından bahsedilmektedir. Yazının devamında padişahın sayesinde adı geçen mektep tamamlanmış ama kış mevsiminin gelmesiyle yalnız bahçesinin toprak tesviyesi gibi kısımları kaldığı belirtilmiştir (R. 1 Kanunuevvel 1308 / M. 13 Aralık 1892), (Şekil 5.35.).

Şekil 5.35. Mülki İdadi Binası 1892 Yılına Ait Görsel (II. Abdülhamid Han Fotoğraf Albümleri)

H. 1321/ M. 1903 tarihli Sivas Salnamesinde İdadi binasından bahsedilmektedir. Eyalet merkez vilayeti olan Sivas'taki Mektebi İdadi'nin, yatılı olmadığı, fakat idare tarzı ve öğretimi yatılı okullarla kıyaslandığında öğretim ve düzeninin takdire şayan olduğu ifade edilmiştir. Devamında belirtilenlere göre, padişah vilayet idadilerinde kentin gereksinimlerine göre oluşturulan sanayi, ticaret veya ziraat şubeleri arasından, Sivas İdadisi'nde bir ziraat şubesi açılmıştır. İdadinin o günlerde üç yüze yakın talebesi bulunan ibtidai şubesi (ilkokul) eğitimi sayesinde, Mülki İdadi ile Askeri Rüştîye'ye değerli bir kaynak oluşturduğu ifade edilmiştir. Ayrıca Mektebi İdadi dâhilinde oluşturulan Müze Şubesi'nin, birçok önemli eser ve antika madeni paralar, o zamana kadar keşfedilen madenlerin numuneleri ve bir kütüphane içerdiği bildirilmiştir. Bu bölümde doğal eserlerden başka vilayetin bütün sanayisinin eserlerinden birer örnek bulundurulduğundan daha fazla istifade edilebilmesi ve geliştirilmesinden bahsedilmiştir.

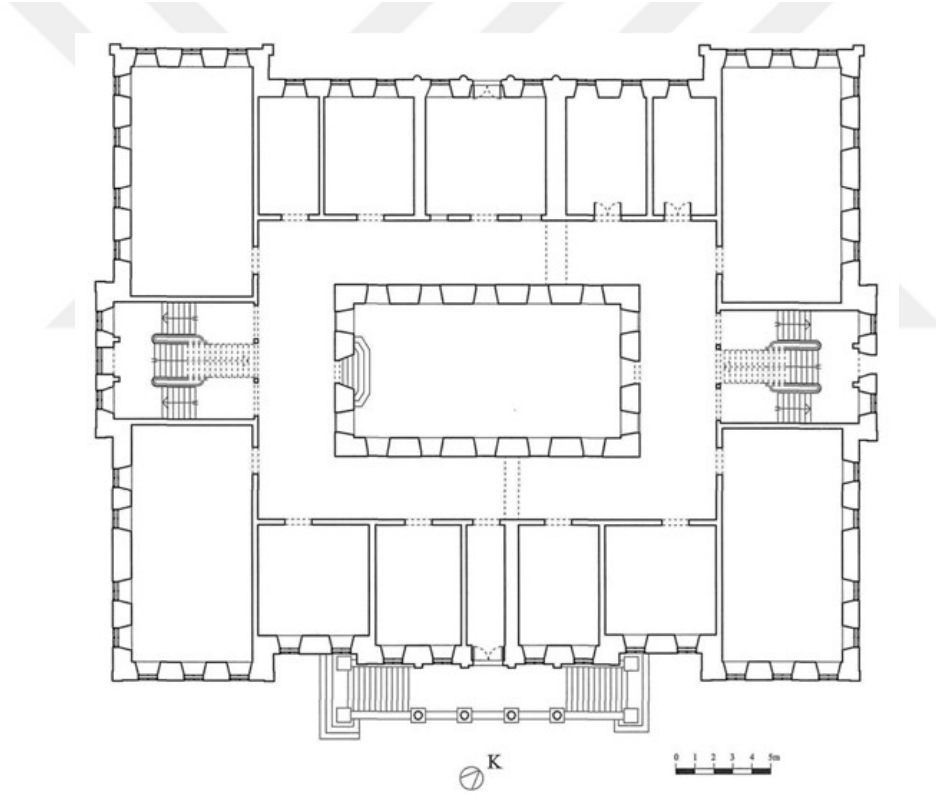
H. 1321/ M. 1903 tarihli Sivas Salnamesi mezun olan öğrencilerden bahsetmektedir. Merkezi vilayet idadisinin açılış tarihi olan Hicri 1308 (Miladi 1890) tarihinden sonraki yedi seneden sonra mezun olan öğrencilerin, birçoğunun memuriyet görevinde bulundukları salnamede belirtilmiştir. Sivas İdadisi mezunlarından bir kısmının mekâtibi âliyyede (şimdiki üniversite dengindeki mektepler) eğitimlerini tamamlayıp bir takım önemli devlet görevlerinde yer aldıkları bildirilmiştir. (Yücel, 2011), (Şekil 5.36.).

Şekil 5.36. Sivas Mekteb-i İ'dâdîsi H. 1321 /M. 1903 (Sivas Salnamesi, Yücel, 2011)

19. yüzyıllarda inşa edilen kamusal binalarda görülen bir plan türü olan orta avlulu etrafında birbirine dik dört kenardan oluşan plan sistemi Selçuklulardan bu yana görülmektedir. 19. yüzyıl ve 20. yüzyılın başlarında geçmişten günümüze gelen plan şemalarının gelenekselleştiği ve ufak değişimlerle birçok kamusal yapılarda uygulandığı görülmektedir (Şenyurt, 2015). Mülki İdadi'nin plan şeması bu duruma örnektir.

Orta avlulu simetrik bir düzene sahip İdadi, bodrum katta dâhil olmak üzere üç katlı olarak inşa edilmiştir (Şekil 5.37.). Dış duvarlarında kesme taş ve moloz taş kullanılmış olup iç duvarları ise ahşap arası taş dolgu tekniği ile yapılmıştır. Yapının ön ve arka cepheleri yaklaşık 40 m. yan cepheleri ise 33,50 m. olup iç avlulu bir plana sahiptir.

Şekil 5.37. Mülki İdadi Binası Zemin Kat Planı (Bulut, 2006; Bayındırlık Müdürlüğü Arşivi)

Binanın güneydoğu ve kuzeybatı cephelerindeki kapılar zemin kata, kuzeydoğu ve güneybatı cephelerindeki kapılar ise bodrum kata açılmaktadır. Yapının yapıldığı yıllarda Kongre Caddesi (Lise Caddesi) şehrin ana akslarından olduğu için yapıya ana giriş kuzeybatı cephesinden verilmiştir. Daha önceden bahsedildiği üzere 1931 yılında İnönü

Bulvarı (İstasyon Caddesi) açılınca şehrin ana aksı olmuştur. Günümüzde daha aktif olduğu için yapı daha çok güneydoğu cephesinden algılanmakta olup güneydoğu cephedeki giriş ana giriş olarak kullanılmaktadır.

Yapı, 2 Eylül- 18 Aralık 1919 tarihleri arasında Mustafa Kemal ve arkadaşları ile Heyet-i Temsiliyye tarafından “Milli Mücadele Karargâhı” olarak kullanılmıştır. 4 Eylül Sivas Kongresi bu binada gerçekleşmiştir. Kongre bitiminden sonra bina bir süre Astsubay Okulu olarak kullanılmıştır. Daha sonra Sultani olarak hizmet vermiştir. 1924-1925 yıllarından 1981 yılına kadar lise olarak kullanılmıştır. 4 Eylül 1981 yılında Sivas Kongre ve Etnoğrafya Müzesi haline dönüşmüştür (Denizli,1998), (Şekil 5.38. ve Şekil 5.39.).

Kongre Binası, günümüzde hala müze olarak kullanılmaktadır. Kongre Binası’nın bugünkü sahibi TBMM’dir. 22.07.1983 tarihinde A-4468 tescil kararı ile tescillenmiştir (KVMGM).

Şekil 5.38. Mülki İdadi Binası Dönemin Sivas Lisesi, Güneydoğu ve Güneybatı Cephesi, 1941 Yılına Ait Fotoğraf (Salt Araştırma Arşivi)

Şekil 5.39. Mülki İdadi Binası (Karatepe Arşivi)

5.2.3. Sivas Sanat Okulu (Sanayi Mektebi Demir Atölyesi) (Sivas Arkeoloji Müzesi) (1899)

1896 yılında dönemin Sivas Valisi Hacı Hasan Paşa tarafından Sanat Okulu olarak inşasına başlanmış fakat imkânsızlıklardan dolayı uzun zaman inşaatı bitmemiştir. 1899 tarihinde Sivas'a atanan Vali Reşit Akif Paşa döneminde tamamlanmış ve 1902 yılında açılmıştır. Sanayi Mektebi, Sivas Valisi Muammer Bey'in 1911 yılında demircilik, marangozluk ve halı atölyelerini yaptırmasıyla geliştirilmiştir. Bahsi geçen bu yapı da Sanayi Mektebi Demir Atölyesi olarak kullanılmıştır. Cumhuriyet döneminde Sanatlar Evi olarak kullanılmış ve 1939 yılında Milli Eğitim Bakanlığına, Bölge Sanat Okulu olarak verilmiştir. Daha sonra Sivas Sanat Enstitüsü ismiyle eğitim veren yapı 1970'lerden sonra Sivas Teknik Lise ve Endüstri Meslek Lisesi olarak 2003 yılına kadar eğitim vermeye devam etmiştir. Bina 27.08.2003 tarihinde İl Özel İdaresi'ne devredilerek Sivas Arkeoloji Müzesi olarak kullanılmaya başlanmıştır (Denizli, 1998; Pürlü, 2005).

Günümüze ulaşabilen Demircilik Atölyesi ve Sanayi Mektebi yapıları aynı bahçede bulunurken zamanla arada Rahmi Günay Caddesi oluşmuştur. Simetrik bir plan sistemine sahip yapı tek katlı olup güney kısmında bir bodrum katı bulunmaktadır (Şekil 5.40.). Bodrum kata yapının güney cephesinin ortasındaki kapıdan ulaşılabilir.

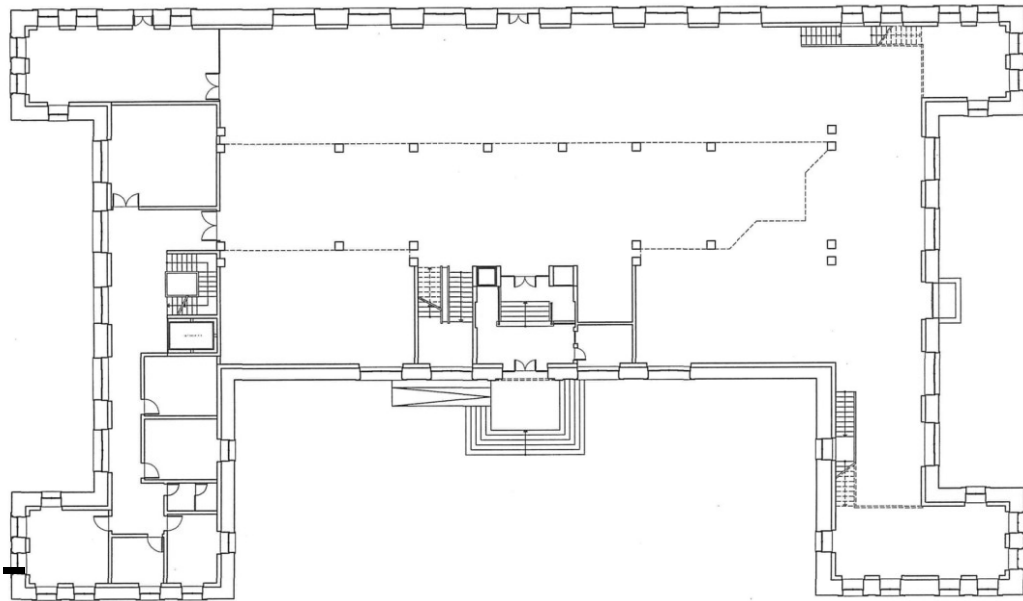
Ana girişin olduğu doğu cephesinin iki tarafından kollar uzanıp yapı kısmen U şeklini almıştır. Kesme taştan inşa edilen, kırma çatıya sahip yapının geniş saçakları ve saçığın altında eli belindeler bulunmaktadır.

Doğu cephesinde köşelerden çıkan kolların ortasında yer alan kemerli giriş kapısı ilk yapıldığında ana giriş olsa da günümüzde yapıya giriş batı cephesinden yapılmaktadır. Binanın pencereleri kemerli ve kenarlarında silmeler bulunmaktadır.

Yapının kuzey ve güney cepheleri birbirinin simetriği olup köşelerindeki birimler dışarı taşırılarak cepheye hareket katılmıştır. Bu cephelerde var olan pencereler teğet kemerlidir ve etrafında silmeler dolaştırılmıştır.

Yapının uzun saçakları ve saçakların altında bulunan eli belindeler ile teğet kemerli pencereler ve basık kemerli girişlere ek olarak cephelerdeki hareketli silmeleriyle I. Ulusal Mimarlık Dönemi'ne ait bir yapı olduğu söylenebilmektedir.

Yapı 2006 ve 2009 yılları arasında restorasyona uğramıştır ve günümüzde müze olarak kullanılmaya devam edilmektedir (Şekil 5.41. ve Şekil 5.42.). Yapının mülkiyeti Kültür ve Turizm Bakanlığı'na aittir. Tescil tarihi 22.07.1983, A-4468 tescil kararı ile tescillenmiştir (KVMGM).

Şekil 5.40. Sivas Sanayi Mektebi Demir Atölyesi Zemin Kat Planı (Bulut, 2006; Bayındırlık Müdürlüğü Arşivi)

Şekil 5.41. Sivas Sanayi Mektebi Demir Atölyesi, Batı Cephesi (Sivas İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Arşivi)

Şekil 5.42. Sivas Sanayi Mektebi Demir Atölyesi, Doğu Cephesi (Sivas İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Arşivi)

5.2.4. Eski Paşa Hamamı (19. yy sonu)

Hamamlar Türk Mimarisi'nde önemli yapılardandır, gündelik şehir hayatı yanında kentin fiziksel yapılarına da katkı sağlamıştır. Kentte inşa edilen hamamlar genellikle kent merkezinde bulunmaktadır. Hamamların ekonomik getirileri olduğu için vakıf kurucuları tarafından tercih edilmiştir. Yıllık olarak kiralanan hamamların gelirinden hamamın tadilatı da karşılanırdı. Ayrıca hamam yapıları sayesinde kente yeni su yolları yapılmıştır (Topçu, 2017).

Sivas ili merkezinde Cami-i Kebir Mahallesi'nde bulunan yapı, Yukarı Kale'nin kuzey tarafında yer almaktadır. Yapım yılı net bilinmemekle birlikte 19. yüzyılın sonlarına doğru yapıldığı kabul edilmektedir (KVMGM), (Şekil 5.43.).

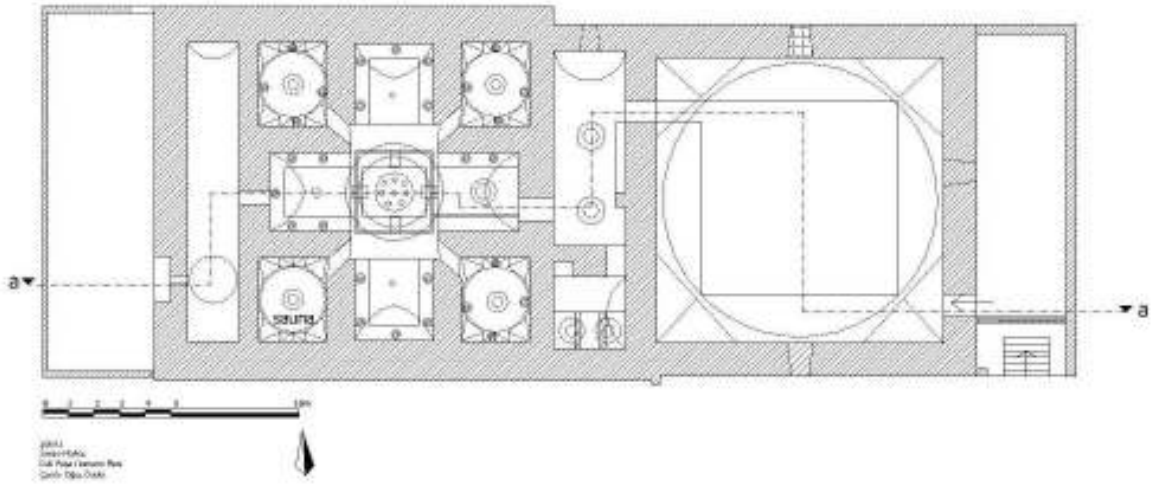
Dikdörtgen planlı yapı doğu batı ekseninde uzanmaktadır (Şekil 5.44.). Doğu tarafında sonradan eklendiği bilinen giriş holü, soyunmalık sonrasında ılıklik ve sıcaklıktan oluşmaktadır. Sokağa bakan güney cephesi tarafındaki eklentiden yapıya giriş sağlanmaktadır.

Soyunmalık bölümü kare planlı olup üzeri kubbe ile örtülüdür ve yuvarlak kemerli penceresi bulunmamaktadır. Soyunma hücreleri iç mekânda bölücülerle elde edilmiştir. Ilıklık kısmı ise dikdörtgen planlı olup beşik tonozludur. Sıcaklık bölümünün dört tarafında eyvanlar oluşturulmuş, köşelerde halvetler (küçük yıkanma birimi) bulunmaktadır.

Yapının bugünkü mülkiyeti şahsa aittir. 09.06.1989 tarihinde 426 tescil kararı ile tescillenmiştir (KVMGM).

Şekil 5.43. Sivas Eski Paşa Hamamı (Sivas İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Arşivi)

Şekil 5.44. Eski Paşa Hamamı Planı (Önder, 2007)

5.2.5. Sivas Sanayi Mektebi (Eski Sivas Açık Cezaevi) (Yeni Sanayi Mektebi Müzesi) (1902)

Sivas Sanayi Mektebi Çayyurt Mahallesi, Rahmi Günay Caddesi üzerinde bulunmaktadır. Yapı günümüzde Arkeoloji Müzesi olarak kullanılan Sanayi Mektebi Demir Atölyesi'nin kuzeydoğusunda yer almaktadır.

Yapının kitabesinden anlaşıldığı üzere Sivas Valisi Reşid Akif Paşa tarafından 1902 yılında yaptırılmıştır. Sultan Abdülmecid'in gerçekleştirdiği icraatlar arasında olan sanayi mekteplerinin açılmasıyla, yeni bir döneme geçilmiştir. Eğitim birimleri olan sanayi mektepleri ülke genelinde yaygınlaşmıştır. Bu mekteplerin ilklerinden biri de Sivas Sanayi Mektebi'dir (Bulut, 2006).

Yapılan Osmanlı Arşiv taramasında H 16.01.1321 (M 14.04.1903) tarihli belgede, Sivas'ta kurulan ve açılışı olan sanayi mektebi için İzmir Hamidiye Sanayi Mektebi menfaatine düzenlenmiş olan piyango'nun dörtte biri kadar bir piyango düzenlenmesiyle toplanacak olan meblağın mektebin masraflarını karşılamasına izin verilmiştir. Sivas Vilayeti'nden gelen telgrafta, kurulduğundan bahsedilen sanayi mektebi binasının, mevcut mu yoksa yeni mi inşa edildiği, ne büyüklükte ve kaç talebe kapasitesine sahip olduğu, mektep yeniden inşa edilmiş ise inşaat masraflarının nasıl ödendiği sorulmuştur. Devamında sürekli oluşacak olan masrafların nereden karşılanacağı, yapılacak olan piyango yalnız vilayet dahilinde mi olacağı yoksa başka vilayetteki yerlerde satışa

koyulacak mı öğrenilmek istenilmiştir. Bahsi geçen sanayi mektebinde talim edebilecek ustalar Sivas'ta var mı yoksa nereden gelecektir sorulmuştur.

Diğer taraftan söz edilenler; Sivas'ta Gureba Hastanesi olmak üzere inşasına başlanıp hala tamamlanmayan binanın bir kısmı yirmi veya yirmi beş yataklık bir hastane için ayrılması, kalan kısmının da sanayi olarak kullanılması uygun görülmüştür. Bahsedilen Gureba Hastanesi önceki bölümlerde incelenen Çifte Minareli Medrese temeli üzerine yapılan ve sonra Sivas Askeri Rüştiyesi daha sonra da İsmet Paşa Mektebi olarak anılan yapı olduğu düşünülmektedir. Bu binanın inşa masrafları halkın yardımı ile karşılanmakta olup her iki müessesenin sürekli oluşacak masrafları için bazı mahallerde yaptırılacak akaratın (gelir getiren yapı), vilayet matbaasının kazancı ve bahsedilen piyango biletlerinin satımı ile karşılanacağı düşünülmüştür.

Mektepte gece kalacak öğrenciler için en az yirmi yataklı alan ayrılmıştır. Yatılı olmayan öğrenciler için de yaklaşık otuz veya elli kişilik kapasite belirlenmiştir. Toplamda seksen talebenin okula kabulü kararlaştırılmıştır. Ancak mektep idaresinin genişlemesi halinde okula kabul edilen talebe sayısının artırılabilmesi ifade edilmiştir. İlerleyen zamanda gerekirse sanayi daha doğru bir deyişle zanaat eğitimi de verilmek üzere şimdilik halıcılık ile marangozluk ve ufak çaplı bazı sanatların da öğretilmesi uygun görülmüştür ve başka ustaya ihtiyaç olmadığından söz edilmiştir.

Diğer taraftan sözü edilen halıcılık ve marangozluk sanatlarının zaten var olduğu için kurulacak olan sanayi mektebinde sadece bu zanaatların eğitiminin verilmesinin de fazla bir fayda sağlamayacağı düşünülmüştür. Bunun yerine yün ve tiftik kumaşları ile ilgili sanayi eğitiminin verilmesinin memleket dâhilinde daha kıymetli olacağı ve memleketin zanaat alanlarında çeşitlenmesi gerektiği belirtilmiştir. Çocukların din eğitimi yanında ticaretle ve sanayi ile ilgili ihtiyaç duyacakları başlangıç bilimlerinin ve fen eğitiminin verilmesi gerektiği belirtilmiştir (Osmanlı Arşivi DH. MKT. 686/45-0 H. 16.01.1321), (Şekil 5.45. ve Şekil 5.46.)

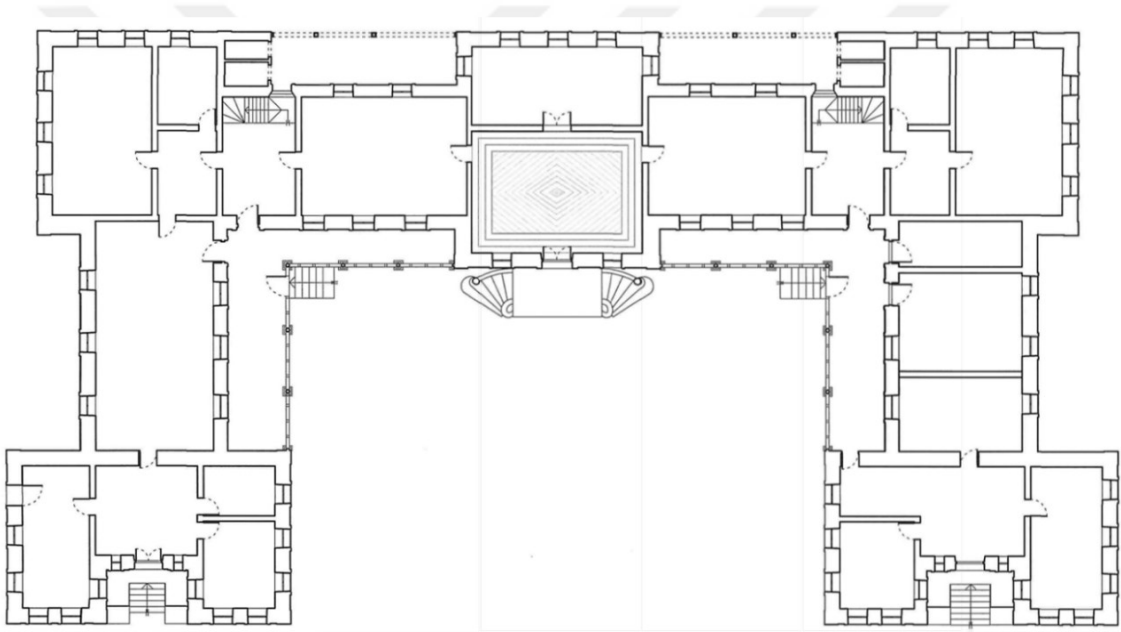
Şekil 5.45. Sivas Sanayi Mektebi (Tarih Bilinmiyor) (Salt Araştırma)

Şekil 5.46. Sanayi Mektebi (Tarih Bilinmiyor) (Salt Araştırma)

Günümüze ulaşabilen ve iki katlı inşa edilen yapı, bodrum kat ve zemin kattan oluşmaktadır. Zemin kat planından okunduğu üzere “U” şeklinde plan tipine sahip olup

simetrik çözümlenmiştir (Şekil 5.47.). Ana girişin yer aldığı batı cephesinin köşelerinden uzanan kollarla bir avlu oluşturulmuştur. Avluyu oluşturan her iki kolda da ayrıca girişler bulunmaktadır. Girişler için içeriye doğru kemerli bir girinti oluşturulup basamaklara sahanlığa, oradan da yapıya dâhil olunmaktadır. Yapının batısı ile doğusu arasında kot farkı bulunduğundan dolayı batı cephesinde ana girişte dâhil olmak üzere bütün kapılara basamaklardan sonra ulaşılmaktadır. Yapının batıya doğru uzanan kollarının köşelerinde avluya bakan tarafta revaklar oluşturulmuştur. Revaklara avludan basamaklarla çıkılmaktadır. Yapının içindeki mahallerden de revaklara doğrudan ulaşımı sağlayan kapılar bulunmaktadır. Doğu cephesinde girinti olan mahaller üst katta balkona dönüşmüştür.

Şekil 5.47. Sivas Sanayi Mektebi Zemin Kat Planı (Bulut, 2006)

Yapının cephesinde gerçekleştirilen girinti ve çıkıntılarda genelde 3 adet pencere koyularak kendi içinde bir ritim oluşturulmuştur. Cephelerde yer alan tüm pencere ve kapılar kemerlidir. Ana giriş kapısının üzerinde üçgen alınlık bulunmaktadır. Cepheyi baştanbaşa dolaşan silmeler cepheye hareketlilik kazandırmıştır. Genel olarak Sivas Sanayi Mektebi'nin mimari özelliklerinden dolayı I. Ulusal Üslup'a sahip olduğunu söylemek mümkündür.

Yapı, 1951 tarihinden sonra uzun yıllar açık cezaevi olarak kullanılmıştır (Bulut, 2006), (Şekil 5.48.). Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı'nın Cazibe Merkezlerini Destekleme

Programı dâhilinde Sivas İl Özel İdaresi'nin teklif ettiği Şehir ve Sanayi Mektebi Müzesi Projesi 2019 yılında kabul edilmiştir ve Sivas Sanayi Mektebi Müzesi 2021 yılında açılmıştır (Sivas Valiliği, 2021), (Şekil 5.49. ve Şekil 5.50.). Yapının bugünkü mülkiyeti Adalet Bakanlığına aittir. 20.10.1990 tarihinde 851 tescil kararı ile tescillenmiştir (KVMGM).

Şekil 5.48. Eski Sivas Açık Cezaevi, Restorasyon Öncesi (Sivas İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü)

Şekil 5.49. Sivas Sanayi Mektebi (Eski Sivas Açık Cezaevi) (Yeni Sanayi Mektebi Müzesi) (Sivas Valiliği Arşivi)

Şekil 5.50. Solda Sanayi Mektebi Müzesi, Sağda Sivas Sanayi Mektebi Demir Atölyesi (Sivas Arkeoloji Müzesi) (Sivas Valiliği Arşivi)

5.2.6. Şirinoğlu Hamamı (1904)

Sivas ili merkezinde Akdeğirmen Mahallesi’nde yer almaktadır. Hamamın giriş kapısının üzerinde üçgen alınlık içinde var olan kitabede yapım yılının 1904 olduğu yazmaktadır (KVMGM).

“Ermeni Kültür Varlıklarıyla Sivas” adlı çalışmada, hamamın eski sahiplerinin bir Ermeni ailesi olduğu ve Ermenilerin, bayram hamamı için Şirinoğlu’na gittikleri belirtilmiştir. Hamamı, pazar günleri ve akşamları erkekler, diğer günlerde kadınların kullandığı ifade edilmiştir. Hamamın mülkiyetinin, Ermeni ailenin Amerika’ya göç etmesinden sonra Sivaslı Rahmi Bey’e ait olduğu söylenmektedir (Keshishian ve diğ., 2018). Hamamın eski fotoğraflarında görülen çatısındaki haç işareti, onun bir dönem Ermeniler tarafından kullanıldığını kanıtlar niteliktedir (Şekil 5.51.).

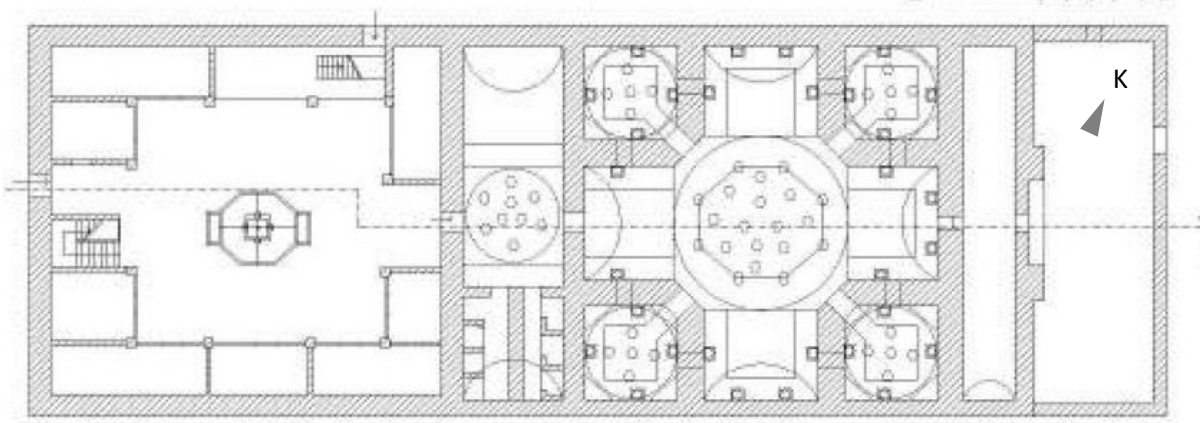
Kuzeybatı ve güneydoğu yönünde uzanan dikdörtgen planlı yapının ana girişi güneybatı cephesinde yer almaktadır. Plandan okunduğu üzere, giriş kapısından sonra büyük bir

soyunmalık bölümü bulunmaktadır. Soyunmalık bölümünde iki adet merdiven ile üst kata çıkış sağlanmıştır (Şekil 5.52.). Merdivenlerin biri ana girişten girdikten sonra sağda kalmakta diğeri de sol köşe çaprazdandır. Soyunma alanından sonra ılıkılık bölümüne geçilmektedir. Ilıklığın kuzey ve güney tarafından da mahaller oluşturulmuş, ıslak hacimler güney tarafında konumlandırılmıştır. Üzerinin orta kısmında kubbe bulunmaktadır. Ilıklıktan sonra sıcaklık bölümüne geçilmektedir. Sıcaklığın dört tarafında eyvanlar oluşturulmuş köşelerde halvetler (küçük yıkanma birimi) bulunmaktadır. Ortasının üzeri kubbe ile kapatılmıştır.

1960 tarihinde onarım geçiren hamam şu an harabe durumda olup kullanılmamaktadır (Şekil 5.53.). Yapının bugünkü mülkiyeti şahsa aittir. 20.10.1990 tarihinde 851 tescil kararı ile tescillenmiştir (KVMGM, Envanter No:58.00.(1.0)51).

Şekil 5.51. Şirinoğlu Hamamı, Güneybatı Giriş Cephesi (Tarih Bilinmiyor) (Hayat Ağacı Dergisi Arşivi)

Şekil 5.52. Eski Paşa Hamamı Planı (Önder, 2007)

Şekil 5.53. Şirinoğlu Hamamı, Güneybatı Giriş Cephesi (Sivas İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü)

5.2.7. Sivas Jandarma Binası (1908)

Jandarma Binası, 1908 yılında Vali Reşit Akif Paşa döneminde tamamlanmıştır. Kuzeydoğusunda Hükümet Konağı, güneyinde Mülki İdadi Binası ile birlikte bu yapı, kentin ana meydanında güçlü bir tarihi ve idari merkez vurgusu oluşturmaktadır.

Yapının sekizgen kulesinin birinci kat penceresinin hemen altına yerleştirilen kitabesi üç satır olup, ilk satırı kazınmıştır. Kitabenin son iki satırı şu şekildedir: “Ve Devletlû Reşit Akif Paşa Hazretlerinin valiliği zamanında Jandarma Dairesi bina kılındı. 1326” (1908)

Yapılan Osmanlı Arşivi taramasında ulaşılan belge H. 1 Ramazan 1307 / M. 21 Nisan 1890 tarihli olup içeriğinde, yeni inşa edilmek istenilen Jandarma Binası için daha önceden de talep edilen münakasa pusulası, masraf miktarının azaltılması ve gönderilen resimde hangi odaların jandarma koğuşları olarak kullanılacağına belirtilmediğinden söz edilmektedir. Belgede resim olarak bahsedilen çizimin muhtemelen plan olduğu düşünülmektedir. Ayrıca belgenin devamında hangi odalarda ve koğuşlarda kimlerin ikamet edeceğini, bahsedilen resimde açıkça gösterilmesinin gerektiği belirtilmiştir (Osmanlı Arşivi DH. MKT. 1719/97-0).

Osmanlı Arşivi'nde konuyla ilgili ulaşılan diğer bir belge H. 26 Cemazeyilahir 1307 / M. 17 Şubat 1890 tarihli olup, Vilayeti merkezinde inşa olunacak Jandarma Binası'nın masraflarının jandarma bütçesinden karşılanması gerektiğini anlatmaktadır (Osmanlı Arşivi DH.MKT./1700-8-0).

Kesme taştan inşa edilen yapının planı batı ve kuzey yönüne doğru uzanan kollarla L şeklindedir (Şekil 5.54.). Bu iki kolun kesiştiği köşe, yapının ana merkezini oluşturmaktadır. Bina kollardan köşeye doğru kademeli olarak yükselmiş, köşede bina üç katlı olarak biçimlenmiştir. Ritmik olarak ikinci katta tek mahal, birinci katta bu tek mahalın iki yanına ikişer mahal ilave edilmiştir ve zemin kattaki kollar tek katlı olup birçok mahalden oluşmaktadır.

Bina kollarının birleştiği köşe, sekizgen olarak biçimlenmiştir ve üç katta bulunan mekânlar bu plan düzeninde şekillenmiştir. Sekizgen mekânın güney tarafında ana giriş bulunmaktadır. Arazinin eğimi nedeniyle binaya taş merdivenlerle girilmekteyken ilerleyen zamanlarda bu giriş kapatılmıştır. Günümüzde yapıya kolların iç tarafında bulunan kapıdan giriş yapılmaktadır.

Zemin katta avlu tarafına doğru dışarı taşırılan bölümün ortasında düzenlenen kapıdan hole girilip ve bu holden diğer mekânlara ulaşılmaktadır. Birinci katta avlu tarafındaki kapıdan girildiğinde karşımıza güney ve doğu yönlerine doğru uzanan iki merdiven çıkmaktadır. Bu bölüm aynı zamanda zemin katın günümüzde kapatılan kapısının ulaştığı bölümdür. Merdivenlerden birinci katın holüne ulaşılmaktadır. Simetrik olarak düzenlenen bu katta sekizgen kulenin etrafına ikişer mekân yerleştirilmiştir. Bu mekânlardan kulenin kuzeyindekiler oda, batısındakiler ise biri oda diğeri mutfak olacak

şekilde düzenlenmiştir. Ayrıca mutfağın hemen yanına ikinci kata çıkış merdiveni düzenlenmiş, bu bölümün simetriğine de banyo ve tuvalet yerleştirilmiştir.

Yapı cephe süslemesi açısından sade tutulmuştur. Yapının zemin katında toplam beş silme vardır. Bunlardan alttaki ikisi oldukça kalın formlarıyla dikkati çeker. En üstteki silme aynı zamanda saçak silmesi olup, hemen altındaki silme ile birlikte yapıyı baştanbaşa dolaşmaktadır. Ortadaki silme ise cephenin hareketli görünmesinde önemli bir paya sahiptir.

Yapının güney cephesi de doğu cephesiyle aynı özelliklere sahiptir. Güney cephe biraz daha kısa tutulmuş olup, buradaki mekânlar zemin katta toplam 15 pencere ile aydınlatılmıştır. Zemin kat beşik çatı ile kapatılmış olup alaturka kiremit ile kaplanmıştır. Ayrıca ikişerli düzenlenen pencerelerin hemen üzerine gelecek şekilde altı adet çatı yüzeyi üzerine çıkıntılı biçimde yerleştirilmiş çatı penceresi bulunmaktadır.

Yapının batı cephesine yarım daire kemerlere sahip üç kapı düzenlenmiştir. Bunlardan kenarlardaki çift kanatlı olan kapılar günümüzde iptal edilmiştir. Cepheye toplam sekiz pencere açılmıştır. Bu pencerelerden ikisi küçük ölçekli ve dikdörtgen formudur. Diğer altı pencere ise kenarları silmelerle çevrelenmiş basık kemerli pencerelerdir.

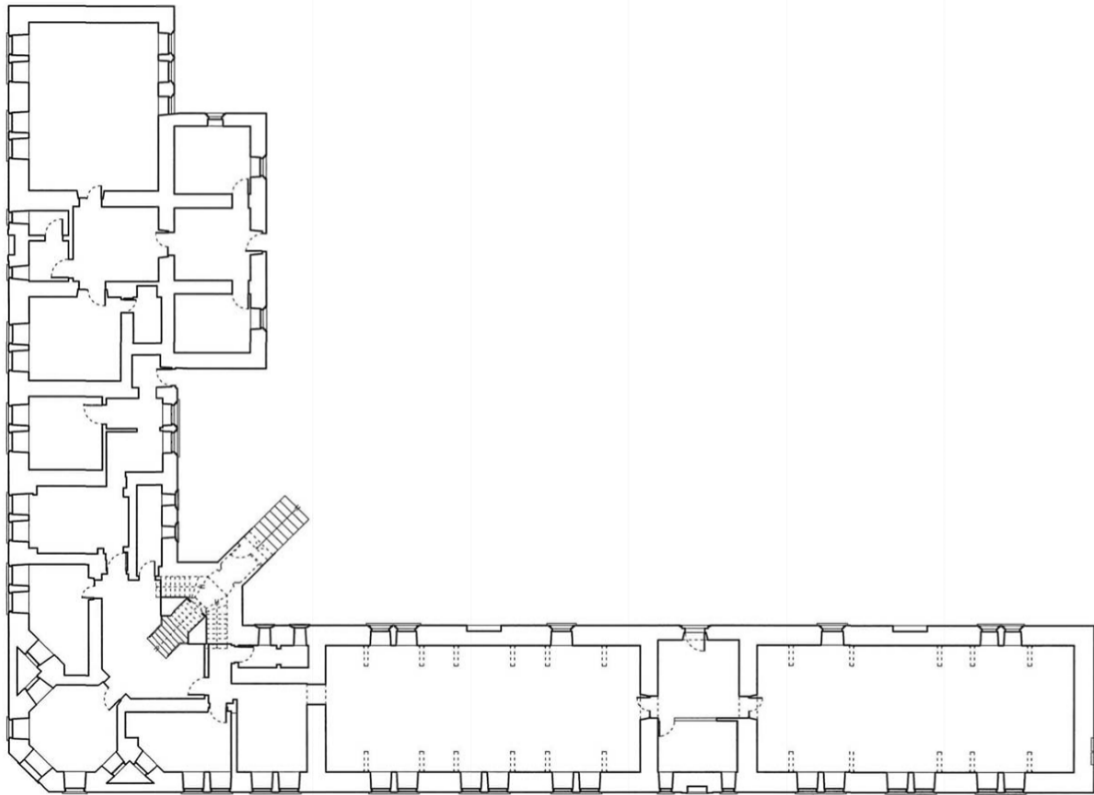
Yapının kuzey cephesinde iki giriş oluşturulmuş ve orta bölüm dışarı taşırılmıştır. Bu cepheye de ikisi küçük ve dikdörtgen formu toplam dokuz pencere yerleştirilmiştir. Yapının birinci katına her iki cephede de ikişer küçük pencere yerleştirilmiş ve ön cephedeki silmelerden ikisi bu cepheleri de dolaşacak şekilde devam ettirilmiştir. Birinci kat çatısının kalkan duvarlarına da yine küçük üç pencere açılmıştır. Ayrıca giriş kapısının hemen üzerine içteki holün yeterince aydınlatılması için basık kemerli büyük bir pencere yerleştirilmiştir.

İkinci kattaki köşk odasının güneydoğu cephesine düzenlenen gırlant, akroter ve uçları volütlü uygulamalar sekizgen kuleyi taçlandıran diğer taş süslemelerdir. Genel olarak cephedeki pencereler yaklaşık 0,9x1,9 m. ölçülerinde yapılmış olup, tümü basık kemerlidir. Kapılar ise yarım daire kemerlere sahiptir. Kilit taşları belirginleştirilmiş ve kenarlarındaki silmelere kaide ve başlıklar yerleştirilmiştir.

Kuleyi taçlandıran uygulamalar olarak belirtilen gırlant, akroter ve uçları volütlü süslemeler ile yapının kuzey kolunun kör cephelerine yapılan kartuşlar Ampir üslup özellikleridir. Ayrıca kulenin iki yanındaki nişlerin olduğu bölüme yapılan dilimli atnalı kemerlere sahip pencereler Oryantalist eğilimlerin sonucudur. Yapıyı bu özellikleriyle Eklektik (Karma) üslup kapsamında değerlendirebiliriz.

Jandarma Dairesi olarak 1908 yılında yapılan yapı günümüzde de Sivas Jandarma Alay Komutanlığı'nın sosyal tesisi olarak kullanılmaktadır. Yapı oldukça iyi korunmuş olup günümüzde sağlam durumdadır (Şekil 5.55. ve Şekil 5.56.).

1992 yılının Kasım ayında elektrik kontağından çıkan yangın sonucu yapının özellikle sekizgen kulesinin tavanında ve birinci kat çatısında oluşan tahribat nedeni ile İl Jandarma Komutanlığı tarafından hazırlanan projelerle yapı 1995 yılında Koruma Kurulu kararları doğrultusunda aslına uygun olarak onarılmıştır. Mülkiyeti Jandarma Genel Komutanlığı'na ait olan yapı, Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından 22.07.1983 tarih ve A4468 sayılı kararı ile tescil edilerek koruma altına alınmıştır (KVMGM).

Şekil 5.54. Sivas Jandarma Binası Zemin Kat Planı (Bulut, 2006)

Şekil 5.55. Sivas Jandarma Binası (İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Arşivi)

Şekil 5.56. 1941 Yılına Ait Sivas Jandarma Binası Fotoğrafı (İBB, Atatürk Kitaplığı Arşivi)

5.2.8. Ziya Bey Yazma Eserler Kütüphanesi (1908)

Ziya Bey Kütüphanesi, Çarşıbaşı Mahallesi'nde bulunmaktadır. Kütüphane olarak yapılan yapı günümüzde de işlevini devam ettirmektedir. Ana giriş kapısı üzerinde yer alan kitabesinden anlaşıldığı üzere 1908 yılında hizmete açılmıştır.

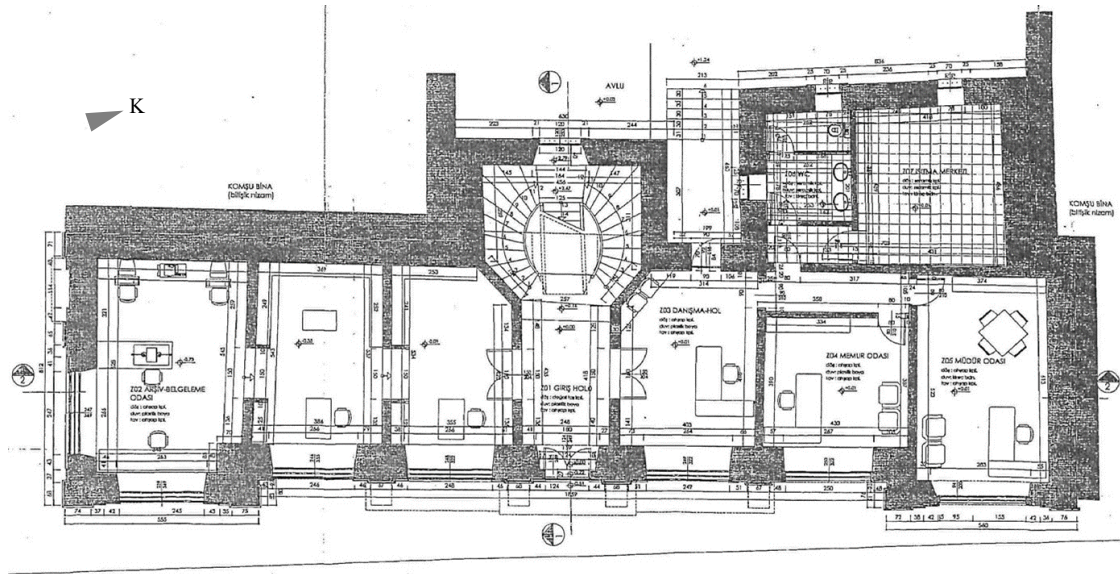
Yusuf Ziya Başara kendi şahsi çabaları sonucunda bu özel kütüphaneyi yaptırmıştır. Yusuf Ziya Bey, Meşrutiyet zamanında Osmanlı Mebusan Meclisi'nde mebusanlık görevinde bulunmuştur. 23 Nisan 1920 tarihinde Sivas milletvekili olarak TBMM'de yedi dönem görev yapmıştır. Ziya Bey zamanında kütüphanede yaklaşık 3000 adet kitap bulunmaktadır. Kütüphane Cumhuriyetin ilk yıllarında "Ziya Bitik Evi" olarak anılmıştır. 1943 yılında Ziya Bey'in vefatından sonra kütüphanenin yönetimi ailesine kalmıştır. 13 Mart 1978 tarihine kadar özel mülk olan yapı, daha sonra Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü'nce eski eser kabul edilip 7 Nisan 1980 tarihinde kamulaştırılması yapılmıştır. Günümüzde Ziya Bey Yazma Eserler Kütüphanesi, Türkiye'de bulunan 18 adet yazma eser kütüphanesinden en önemlileri arasındadır. (Rukancı, 2005; Ziya Bey Yazma Eser Kütüphanesi Arşivi, 2022)

Zemin kat ve birinci kat ile beraber iki katlı olan yapı yaklaşık olarak kuzey güney aksında dikdörtgen biçimde inşa edilmiştir (Şekil 5.57.). Binanın kuzey ve batı cephesinin yarısı yandaki yapılarla bitişik nizamlıdır. Yapıya ana giriş doğu cephesindendir. Ana girişi, karşısında eğrisel merdivenleri olan hol karşılamaktadır. Holün sağında ve solunda 3'er adet mahal bulunmaktadır. Güneydeki mahaller için ayrı bir koridor oluşturulmamış, ayırıcı duvardaki kemerli kapılardan mahaller arası geçiş sağlanmıştır. Kuzey tarafındaki mahallerde ise ilk mekândan sonra kısmi koridor bulunmaktadır. Zemin katta ayrıca bir ıslak hacim yer almaktadır. Eğrisel formdaki merdivenlerden birinci katın hölüne ulaşılmaktadır. Hole açılan iki salon diğer mekânlara oranla daha büyüktür. Bu büyük salonlardan daha küçük olan odalara geçilmektedir. Kuzeydeki büyük salonun bir de batısında oda bulunmaktadır, bu odaya da yine büyük salondan ulaşılmaktadır.

Yapının doğu cephesinde zemin katta ana girişin iki tarafında üçer adet olmak üzere toplam 6 adet büyük kemerli pencere bulunmaktadır. Aynı ebatta bir pencere de güney cephesinde yer almaktadır. Güney cepheindeki bu pencerenin yanına da bir çeşme eklenmiştir. Birinci kat pencereleri ise daha küçük olup dikdörtgen formdadır. Pencere söveleri kesme taştan oluşmaktadır. Giriş kapısının üzerinde oval pencere ve bu pencerenin üzerinde kitabe bulunmakta olup en üstte ise üçgen alınlık yer almaktadır. Bina kırma çatı ile örtülmüş olup saçak silmesi yapıyı baştanbaşa çevrelemiştir. Yapının cephesel özelliklerinden Neoklasik üslupta olduğu söylenebilir (Şekil 5.58. ve Şekil 5.59.).

1981 yılında onarımı yapılan binanın üst katı kütüphane, zemin katta bulunan alanlar da Güzel Sanatlar Galerisi Müdürlüğü olarak kullanılmış, daha sonra zemin kat kütüphane ile kitap satış birimi olarak hizmet vermiştir. 2006 yılında tekrar tadilat geçirmiştir (Ziya Bey Yazma Eser Kütüphanesi Arşivi).

Yapının bugünkü mülkiyeti Kültür ve Turizm Bakanlığı'na aittir. Tescil tarihi 08.12.1978 tarihinde A-1440 tescil kararı ile tescillenmiştir (KVMGM Env. No:58.00.1.2).

Şekil 5.57. Ziya Bey Yazma Eserler Kütüphanesi Zemin Kat Planı (Bulut, 2006; Bayındırlık Müdürlüğü Arşivi)

Şekil 5.58. Ziya Bey Yazma Eserler Kütüphanesi, 1906 Yılında İnşası Sırasında Çekilen Fotoğraf (Ziya Bey Kütüphanesi Arşivi)

Şekil 5.59. Ziya Bey Yazma Eserler Kütüphanesi (Pozitif Görsel Yayınları)

5.2.9. West Memorial Hospital (Eski Göğüs Hastanesi) (Çevre Kültür Sanat Evi) (1900'lerin başı)

Sivas'ta 1852 tarihinde kurulan American Board of Commissioners for Foreign Missions (ABCFM) isimli Protestan Amerikan Misyon İstasyonu içinde, bölgede misyonerlik faaliyetleri gerçekleştirecek olan hastane açılmış ve hastaneye West Memorial Hospital ismi verilmiştir. Hastanede özellikle hızla yayılım gösteren tifo ile kolera gibi bulaşıcı hastalıkların çok görüldüğü zamanlarda karantina uygulanmış, gerekli hallerde cerrahi müdahaleler gerçekleştirilmiş ve hastanede yatılı tedavi gören hastalara İncil verildiği belirtilmiştir. 1914 yılında Sivas West Memorial Hastanesi'nin kapasitesi 25 yatak olarak belirtilmiştir. Uzak yerlerden ve 175 adet köyden buraya gelen 2498 hastaya bakıldığı ve toplam muayene sayısının 6000 olduğu bilinmektedir. 1915 yılına kadar West Memorial Hastanesi kullanılmaya devam edilmiştir (Tozkoparan, 2014).

Binanın inşa tarihi Kültür Envanteri'nde 1900'lerin başı olarak belirtilmiş olsa da Tozkoparan'ın çalışması, yapının daha evvel yapıldığını söylemektedir.

Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemleri olan 19. yüzyılda başlayan misyonerlik faaliyetleri sona erince, yapı; 1920 yılında Memleket Hastanesi, 1925 yılında da Numune Hastanesi olarak kullanılmıştır. Sonrasında Numune Hastanesi'nin yeni yerine geçmesiyle yapı, Göğüs Hastalıkları Hastanesi olarak 1952 tarihinde kullanılmaya başlanmıştır. Yapı 1976 yılında İl Sağlık Müdürlüğü'ne verilmiştir. 2003 yılında ise Sivas Valiliği'ne tahsis edilerek, Çevre Kültür ve Sanat Evi olarak kullanılmaktadır (KVMGM; Bulut, 2006)

Yapı bazı kaynaklarda Eski Göğüs Hastanesi, bazı kaynaklarda da Fevzi Paşa Mektebi olarak anılmaktadır. Sularbaşı Mahallesi'nde Fevzi Paşa İlköğretim Okulu karşısında bulunmaktadır.

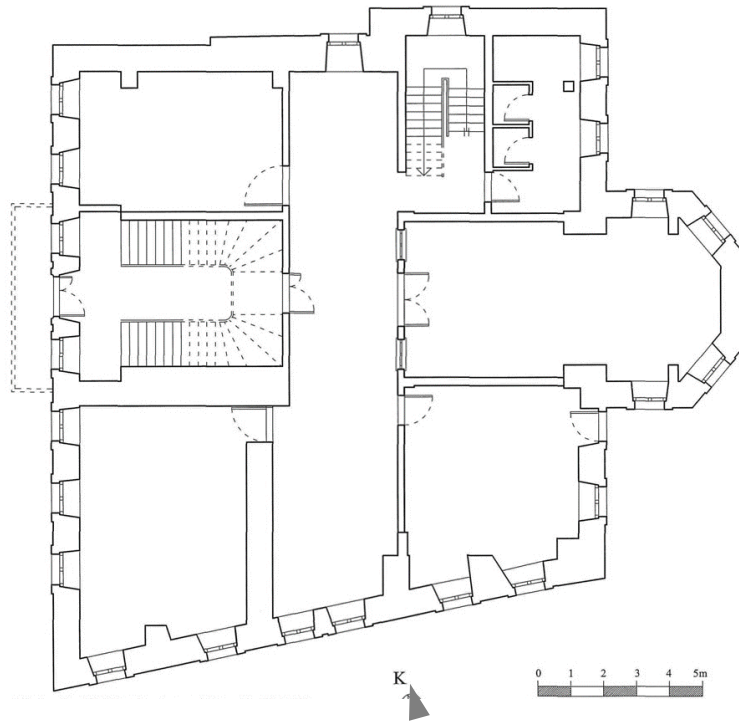
Yapı zemin kat ve çatı katı ile beraber 4 kattan oluşmaktadır. Yaklaşık olarak kare planlı olan yapının ana girişi batı cephesinde bulunmaktadır. Girişi karşılayan holün doğusunda yer alan merdiven ile birinci kata ulaşılmaktadır. Giriş holünün iki tarafında birer mahal bulunmaktadır. Yapının zemin katında batı cephesi tarafında giriş bulunmaktadır. Batı cephesinin ortasındaki alan beşgen şeklinde dışarıya taşırılmıştır. Kuzey güney yönünde uzanan koridorun kuzeydoğusunda üst kata ulaşan bir merdiven daha bulunmaktadır. Bu merdivenin doğusunda ise ıslak hacimler bulunmaktadır (Şekil 5.60.). Birinci kat planı zemin kat planı ile neredeyse aynı plan sisteminde devam etmektedir. Batı girişinin karşısında yer alan merdiven burada son bulup yukarı kata çıkmamaktadır. İkinci kata gelindiğinde batı tarafından dışarı taşan beşgen alanın üzeri kırma çatı ile kapatılmıştır. Bu katta ıslak hacmin yanındaki merdiven üst kata çıkmamaktadır. Onun yerine koridorun sonuna üçüncü kata çıkan bir merdiven eklenmiştir. İkinci katın köşelerinin üzeri kırma çatı ile örtülmüştür. Binanın son katı olan üçüncü kata yapının kuzey cephesinin ortasında yer alan merdiven ile ulaşılmaktadır. Merdivenden ulaşılan hole üç farklı yönden üç adet mahal bağlanmaktadır böylece bu kat plan düzleminde “artı” şeklini oluşturmaktadır. Yapının üzeri beşik çatı ile örtülmüştür.

Yapının cephesinin sade tutulduğu söylenebilir. Zemin kat ve birinci kat duvarları kesme taş örgülüdür. Batı cephesi giriş kapısının etrafı taş sövelidir ve üzeri basık kemerlidir. Kapının üzerindeki birinci katın balkonu saçak görevi görmektedir. Kapının sağında dört, solunda üç adet basık kemerli pencere bulunmaktadır. Birinci ve ikinci kattaki 8'er adet pencerelerin ebatları zemin kattakilere oranla daha büyüktür. Zemin, birinci ve ikinci

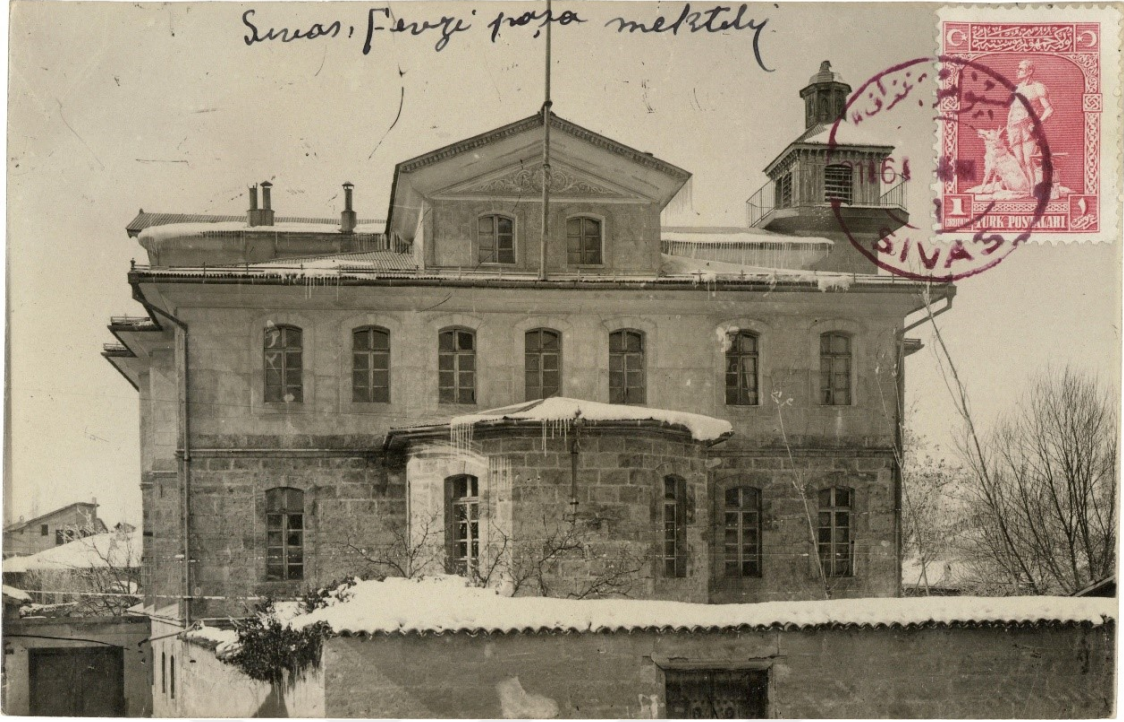
katlar arasında yapıyı baştanbaşa saran silmeler yer almaktadır. İkinci katın üzerinde ise çatı saçağı yapının etrafını sarmıştır. Binanın güney cephesi zemin kat haricinde kırıklı olarak genişletilmiştir. Bu cephede her katta 6’şar adet pencere vardır. Üçüncü katta bütün cephelerde 2 adet pencere vardır. Yapının kuzey cephesi oldukça sade bırakılmıştır. Zemin katta iki, birinci ve ikinci katlarda 3’er pencere bırakılmıştır. Doğu cephesinde dışarıya doğru beşgen şeklinde çıkıntı yapan alan bulunmaktadır. Zemin ve birinci katta devam eden bu çıkıntının üzeri kırma çatı ile örtülmüştür. Zemin katta 1 adet kapıyla beraber 5 adet pencere, birinci katta 5, ikinci katta ise 7 adet pencere yer almaktadır.

Eski fotoğraflarında görülen çan kulesi günümüzde bulunmamaktadır. Yapının yapısal özelliklerinden Neoklasik üsluba sahip olduğu söylenebilmektedir (Şekil 5.61. ve Şekil 5.62.).

Yapının 1982 ve 2003 senelerinde onarım geçirdiği bilinmektedir. Çevre Kültür Sanat Evi’nin bugünkü mülkiyeti Sivas İl Özel İdaresi’ne aittir. Yapı, 22.07.1983 tarihinde A-4468 tescil kararı ile tescillenmiştir (KVMGM).

Şekil 5.60. Çevre Kültür Sanat Evi Zemin Kat Planı (Eski Göğüs Hastanesi) (Fevzi Paşa Mektebi) (Bulut, 2006; Bayındırlık Müdürlüğü Arşivi)

Şekil 5.61. Eski Göğüs Hastanesi (Çevre Kültür Sanat Evi) (Fevzi Paşa Mektebi) (Salt Araştırma)

Şekil 5.62. Çevre Kültür Sanat Evi (Sivas İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Arşivi)

5.2.10. Sivas Erkek Öğretmen Okulu (Selçuk Anadolu Lisesi) (1915)

Sivas'ta Dârulmuallimîn diğer bir deyişle öğretmen okulunun 1882 yılında faaliyete geçtiği düşünülmektedir. Osmanlı arşivinde yer alan 1883 tarihine ait belgede, “açılmış olan öğretmen okulu” olarak bahsedilmektedir. Fakat ilk yapıların yeri hakkında herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. 1880-1927 yılları arasında Sivas Valiliği tarafından yayınlanan Sivas Gazetesi'nin 23 Temmuz 1914 tarihli (Rumi 10 Temmuz 1330) 1353. Sayısında; Sivas Valisi Muammer Bey'in Kabak Meydanı'nda yer alan Dârulmuallimîn temel atma törenini yapacağı belirtilmiştir. 1920'li senelerde Erkek Muallim Mektebi, 1930'lu senelerin ortalarından 1973'e kadar da karma Öğretmen Okulu olarak kullanılmıştır. 1973 yılında iki yıllık eğitim enstitüsü olan bu okul bugün ise Selçuk Anadolu Lisesi ismiyle bilinmektedir (Mert, 2012).

Sivas Erkek Öğretmen Okulu'nun 1926 yılında onarım geçirdiği Cumhuriyet Arşivi belgelerinden öğrenilmektedir. Belgenin detaylarında onarım ve tesislerin yapımında yolsuzluk olduğu halde kanuna uygun şekilde kabul edildiği ifade edilmiştir (Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi 30-18-1-2, 3/27-3 Tarih:01.05.1929).

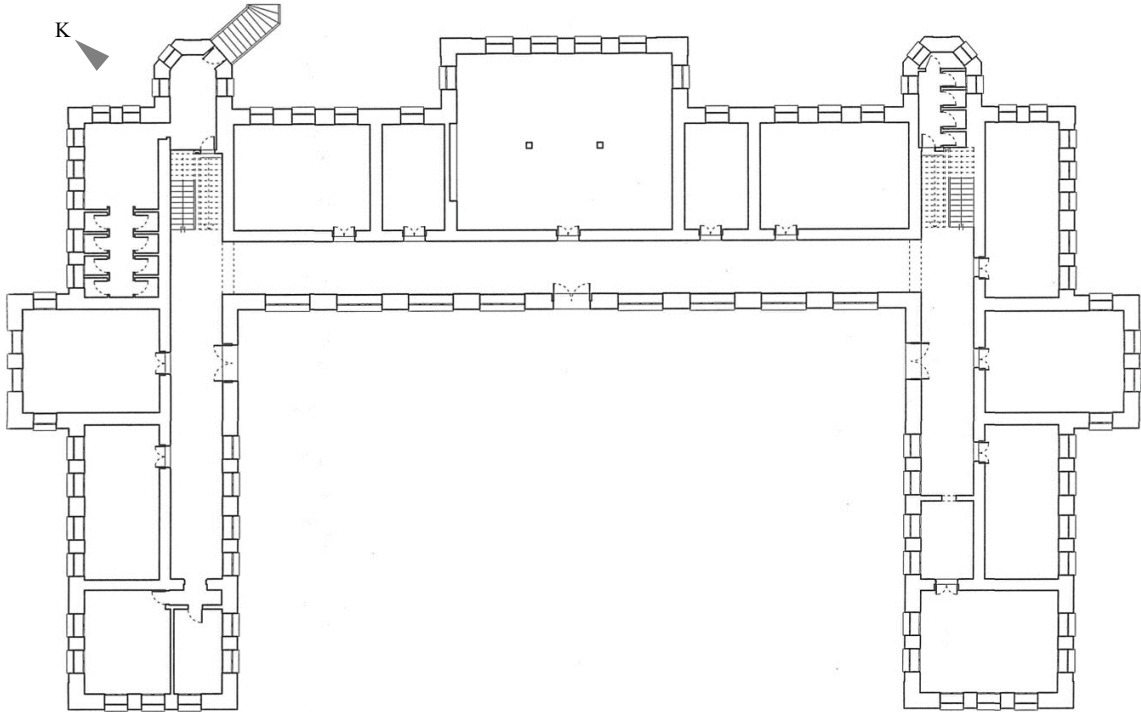
Yapının plan şeması simetrik olup “U” biçimindedir (Şekil 5.63.). Kesme taştan inşa edilen, zemin ve birinci kattan oluşan binanın üzeri kırma çatıyla örtülmüştür. Yapının batı cephesinin iki köşesinden uzanan kollar ile avlu oluşmuştur. Avludan yapıya ikisi kollar da biri batı cephesinde olmak üzere toplam 3 adet giriş bulunmaktadır. Bir giriş de doğu cephesinden çıkan beşgen mahallerden kuzeydekinde yer almaktadır, bu giriş merdivenlerle ulaşım sağlanmaktadır. Ana giriş olan batı cephesindeki girişten sonra kuzey güney doğrultusunda bir koridor uzanmaktadır. Koridor ön cepheden açılan pencereler ile aydınlanmakta olup kollara doğru devam etmektedir. Diğer tüm mahaller bu koridora bağlanmaktadır. Yapının köşelerinde üst kata ulaşan iki merdiven yer almaktadır.

Yapının fotoğraflarında görüldüğü üzere, dış cephelerinde zemin katı aydınlatan pencereler sivri kemerli olup oldukça büyüktür (Şekil 5.64.). Birinci kat pencereleri ise zemin kat pencerelerine oranla daha küçük olup basık kemerlidir. Tüm yapıyı iki adet silme dolaşmaktadır.

Yapının eski fotoğrafında görüldüğü üzere batı cephesinden çıkan kolların uçlarında pencere üzerinde üçgen alınlık oluşturacak şekilde çatı kırılarak geçilmiştir. Günümüzdeki fotoğrafta ise kırma çatı düz geçilmiş üçgen alınlıklar korunmamıştır. Ayrıca yapının doğu cephesindeki poligonal çıkmaların çatılarının da külâh şeklinde yapıldığı görülmektedir. Poligonal çıkmaların külâh şeklindeki yüksek çatıları da günümüzde oldukça düşük seviyedeki çatılara dönüştürülmüştür (Şekil 5.65. ve Şekil 5.66.)

Hareketli cepheler ile doğu cephesinde yer alan iki adet beşgen çıkmanın üzerinde yer alan külâh şeklindeki çatılar, pencereler, dışarıya doğru taşırılan kollar ve ana giriş üzerinde bulunan balkon ile tüm bunların varlığı Sivas Erkek Öğretmen Okulu'nun I. Ulusal Mimarlık Dönemi'nin Sivas'ta var olan önemli yapıları arasında anılmasını sağlamaktadır.

Yapı günümüzde hala Selçuk Anadolu Lisesi olarak kullanılmaktadır. Yapının bugünkü mülkiyeti Milli Eğitim Bakanlığı'na aittir. 20.10.1990 tarihinde 851 tescil kararı ile tescillenmiştir (KVMGM Envanter No: 58.00.0(1.3)12).

Şekil 5.63. Sivas Erkek Öğretmen Okulu (Selçuk Anadolu Lisesi) Zemin Kat Planı (Bulut, 2006)

Şekil 5.64. Sivas Erkek Muallim Mektebi (Hayat Ağacı Derneği, 2012)

Şekil 5.65. Sivas Erkek Muallim Mektebi (Tarih Bilinmiyor) (Salt Araştırma Arşivi)

Şekil 5.66. Selçuk Anadolu Lisesi (Sivasirade Arşivi)

5.3. 19. Yüzyıldan Cumhuriyet'e Kadar Günümüze Gelebilen ve Gelemeyen Yapılara İlişkin Katalog

Günümüze gelebilen yapılar olan, Sivas Hükümet Konağı (Sivas Valiliği), Mülki İdadi Binası (Sivas Atatürk ve Kongre Müzesi), Sivas Sanayi Mektebi Demir Atölyesi (Sivas Arkeoloji Müzesi), Eski Paşa Hamamı, Sivas Sanayi Mektebi (Eski Sivas Açık Cezaevi) (Yeni Sanayi Mektebi Müzesi), Şirinoğlu Hamamı, Sivas Jandarma Binası, Ziya Bey Yazma Eserler Kütüphanesi, Eski Göğüs Hastanesi (West Memorial Hospital) (Çevre Kültür Sanat Evi), Sivas Erkek Öğretmen Okulu (Selçuk Anadolu Lisesi) olmak üzere yapılar için katalog çalışması yer almaktadır.

Devamında Günümüze gelemeyen yapılar olan, Paşa (Beylik) Sarayı, İzzet Paşa (Sarayı) Cami, Saat Kulesi, Sivas Rüştüye Mektebi (Kız Rüştüyesi), Hapishane Binası, Sivas Amerikan Öğretmen Koleji, Sivas Gureba Hastanesi (Sivas Askeri Rüştüyesi, İsmet Paşa Mektebi), Sivas Aramyan Okulu (Kız Muallim Mektebi), Mahkeme Binası, Vilayet Matbaası yapılar için katalog çalışması yer almaktadır.

Sivas Hükümet Konağı (Sivas Valiliği)	
Yapım Yılı:	1884
Yaptıran:	Sivas Valisi Halil Rıfat Paşa
Mimar:	-
Tescil Kararı ve Tarihi:	A-646 - 08.07.1977
Yapının İşlevi:	Valilik Binası
Konumu:	Eskikale Mahallesi
Genel Özellikleri:	Yapı dikdörtgen planlı 20x50 m. ölçülerinde simetrik olarak planlanmıştır. Kesme taştan oluşan yapı bodrum kat, zemin kat, 1. kat ve 2. kat olmak üzere dört katlıdır. Binanın son katı, 1916 yılında Sivas Valisi Muammer Bey tarafından ilaveten yaptırılmıştır. 20. yüzyıl başlarında yapı birçok fonksiyonu bünyesinde barındırmıştır. İhtiyaçlar halinde hapisane, matbaa gibi birbirinden çok farklı birimler tarafından kullanılmıştır. Binanın giriş cephelerinde silmeli başlıklı dört sütun ile giriş alanları tanımlanmıştır. Ana girişin üzerinde basık sivri kemer bulunmaktadır ve yanlardaki küçük aralıklar ise sivri kemerlerle geçilmiştir.
Yapının Görseli:	
Kaynaklar:	Karaman, 2001; Mert, 2011; BOA DH. MB. HPS. 30/23; Yoldaş, 2019; KVMGM Env. No:58-01-01/7.

Tablo 5.1. Sivas Hükümet Konağı

Mülki İdadi Binası (Sivas Atatürk ve Kongre Müzesi)	
Yapım Yılı:	1892
Yaptıran:	Sivas Valisi Mazlum Paşazade Mehmed Memduh Bey
Mimar:	-
Tescil Kararı ve Tarihi:	A-4468 - 22.07.1983
Yapının İşlevi:	Sivas Atatürk ve Kongre Müzesi
Konumu:	Eskikale Mahallesi
Genel Özellikleri:	Kitabesinden anlaşıldığı üzere, Mülki İdadi olarak inşa edilmiştir. Yapımı tamamlanan binaya, Rüşdiye-i Mülkiye Dairesi'nde bulunan talebeler nakil olmuştur. Orta avlulu simetrik düzenli bir plan sistemine sahiptir. Bodrum kat dâhil olmak üzere üç katlı olarak inşa edilmiştir. Dış duvarlarında kesme taş ve moloz taş kullanılmış olup iç duvarları ise ahşap arası taş dolgu tekniği ile yapılmıştır. Yapının ön ve arka cepheleri yaklaşık 40 m. yan cepheleri ise 33,50 m. olup iç avlulu bir plana sahiptir. 4 Eylül Sivas Kongresi bu binada gerçekleşmiştir. 1924-1925 yıllarından 1981 yılına kadar lise olarak kullanılmıştır. 4 Eylül 1981 yılında müzeye dönüşmüştür.
Yapının Görseli:	
Kaynaklar:	Denizli, 1998; KVMGM; BOA, Y.MTV. 89/35-0; Karatepe Arşivi.

Tablo 5.2. Mülki İdadi Binası

Sivas Sanat Okulu (Sanayi Mektebi Demir Atölyesi) (Sivas Arkeoloji Müzesi)	
Yapım Yılı:	1899
Yaptıran:	Sivas Valisi Hacı Hasan Paşa, Vali Reşit Akif Paşa
Mimar:	-
Tescil Kararı ve Tarihi:	A-4468 - 22.07.1983
Yapının İşlevi:	Sivas Arkeoloji Müzesi
Konumu:	Yüceyurt Mahallesi
Genel Özellikleri:	Simetrik bir plan sistemine sahip yapı tek katlı olup güney kısmında bir bodrum katı bulunmaktadır. Bodrum kata yapının güney cephesinin ortasındaki kapıdan ulaşılabilir. Ana girişin olduğu doğu cephesinin iki tarafından kollar uzanıp yapı kısmen U şeklini almıştır. Kesme taştan inşa edilen, kırma çatıya sahip yapının geniş saçakları ve saçığın altında eli belindeler bulunmaktadır. Günümüze ulaşabilen Demircilik Atölyesi ve Sanayi Mektebi yapıları aynı bahçede bulunurken zamanla arada Rahmi Günay Caddesi oluşmuştur. Yapı 2006-2009 yıllarında restorasyon geçirmiştir.
Yapının Görseli:	
Kaynaklar:	Denizli, 1998; Pürlü, 2005; Bulut, 2006; KVMGM; Sivas İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Arşivi.

Tablo 5.3. Sivas Sanat Okulu

Eski Paşa Hamamı	
Yapım Yılı:	19. yüzyıl sonu
Yaptıran:	-
Mimar:	-
Tescil Kararı ve Tarihi:	426 - 09.06.1989
Yapının İşlevi:	Kullanım dışıdır.
Konumu:	Cami-i Kebir Mahallesi
Genel Özellikleri:	Dikdörtgen planlı yapı doğu batı ekseninde uzanmaktadır. Doğu tarafında sonradan eklendiği bilinen giriş holü, soyunmalık sonrasında ılıklik ve sıcaklıktan oluşmaktadır. Sokağa bakan güney cephesi tarafındaki eklentiden yapıya giriş sağlanmaktadır. Soyunmalık bölümü kare planlı olup üzeri kubbe ile örtülüdür ve yuvarlak kemerli penceresi bulunmamaktadır. Soyunma hücreleri iç mekânda bölücülerle elde edilmiştir. Ilıklık kısmı ise dikdörtgen planlı olup beşik tonozludur. Sıcaklık bölümünün dört tarafında eyvanlar oluşturulmuş, köşelerde halvetler (küçük yıkanma birimi) bulunmaktadır.
Yapının Görseli:	
Kaynaklar:	Önder, 2007; Sivas İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Arşivi.

Tablo 5.4. Eski Paşa Hamamı

Sivas Sanayi Mektebi (Eski Sivas Açık Cezaevi) (Yeni Sanayi Mektebi Müzesi)	
Yapım Yılı:	1902
Yaptıran:	Sivas Valisi Reşid Akif Paşa
Mimar:	-
Tescil Kararı ve Tarihi:	851 - 20.10.1990
Yapının İşlevi:	Sanayi Mektebi Müzesi
Konumu:	Mevlana Mahallesi
Genel Özellikleri:	Günümüzde Arkeoloji Müzesi olarak kullanılan Sanayi Mektebi Demir Atölyesi'nin kuzeydoğusunda yer almaktadır. İki katlı inşa edilen yapı, bodrum kat ve zemin kattan oluşmaktadır. U şeklinde plan tipine sahip olup simetrik çözümlenmiştir. Ana girişin yer aldığı batı cephesinin köşelerinden uzanan kollarla bir avlu oluşturulmuştur. Avluyu oluşturan her iki kolda da ayrıca girişler bulunmaktadır. Yapının batısı ile doğusu arasında kot farkı vardır. Yapının batıya doğru uzanan kollarının köşelerinde avluya bakan tarafta revaklar oluşturulmuştur. Revaklara avludan basamaklarla çıkılmaktadır. Yapının içindeki mahallerden de revaklara doğrudan ulaşımı sağlayan kapılar bulunmaktadır. Doğu cephesinde girinti olan mahaller üst katta balkona dönüşmüştür.
Yapının Görseli:	
Kaynaklar:	BOA DH. MKT. 686/45-0; Bulut, 2006; Sivas Valiliği Arşivi.

Tablo 5.5. Sivas Sanayi Mektebi

Şirinoğlu Hamamı	
Yapım Yılı:	1904
Yaptıran:	-
Mimar:	-
Tescil Kararı ve Tarihi:	851 - 20.10.1990
Yapının İşlevi:	Kullanım dışıdır.
Konumu:	Akdeğirmen Mahallesi
Genel Özellikleri:	Kuzeybatı ve güneydoğu yönünde uzanan dikdörtgen planlı yapının ana girişi güneybatı cephesinde yer almaktadır. Giriş kapısından sonra büyük bir soyunmalık bölümü bulunmaktadır. Soyunmalık bölümünde iki adet merdiven ile üst kata çıkış sağlanmıştır. Soyunma alanından sonra ılıkılık bölümüne geçilmektedir. Üzerinin orta kısmında kubbe bulunmaktadır. Ilıklıktan sonra sıcaklık bölümüne geçilmektedir. Sıcaklığın dört tarafında eyvanlar oluşturulmuş köşelerde halvetler (küçük yıkanma birimi) bulunmaktadır. Ortasının üzeri kubbe ile kapatılmıştır. 1960 tarihinde onarım geçiren hamam şu an harabe durumda olup kullanılmamaktadır.
Yapının Görseli:	
Kaynaklar:	Önder, 2007; KVMGM Env. No:58.00.(1.0)51.

Tablo 5.6. Şirinoğlu Hamamı

Sivas Jandarma Binası	
Yapım Yılı:	1908
Yaptıran:	Vali Reşit Akif Paşa
Mimar:	-
Tescil Kararı ve Tarihi:	A-4468 - 22.07.1983
Yapının İşlevi:	Sivas Jandarma Alay Komutanlığı Sosyal Tesisi
Konumu:	Mehmetpaşa Mahallesi
Genel Özellikleri:	Kesme taştan inşa edilen yapının planı batı ve kuzey yönüne doğru uzanan kollarla L şeklindedir. Bu iki kolun kesiştiği köşe, yapının ana merkezini oluşturmaktadır. Bina kollardan köşeye doğru kademeli olarak yükselmiş, köşede bina üç katlı olarak biçimlenmiştir. Bina kollarının birleştiği köşe, sekizgen olarak biçimlenmiştir ve üç katta bulunan mekânlar bu plan düzeninde şekillenmiştir. Sekizgen mekânın güney tarafında ana giriş bulunmaktadır. Yapı cephe süslemesi açısından sade tutulmuştur. 1992 yılında geçirdiği yangın sonucu hasar gören yapı 1995 yılında onarılmıştır.
Yapının Görseli:	
Kaynaklar:	Bulut, 2006; KVMGM; İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Arşivi.

Tablo 5.7. Sivas Jandarma Binası

Ziya Bey Yazma Eserler Kütüphanesi	
Yapım Yılı:	1908
Yaptıran:	Yusuf Ziya Başara (Sivas Milletvekili)
Mimar:	-
Tescil Kararı ve Tarihi:	A-1440 - 08.12.1978
Yapının İşlevi:	Kütüphane
Konumu:	Çarşıbaşı Mahallesi
Genel Özellikleri:	Zemin kat ve birinci kat ile beraber iki katlı olan yapı yaklaşık olarak kuzey güney aksında dikdörtgen biçimde inşa edilmiştir. Binanın kuzey ve batı cephesinin yarısı yandaki yapılarla bitişik nizamlıdır. Yapıya ana giriş doğu cephesindendir. 1981 yılında onarımı yapılan binanın üst katı kütüphane, zemin katta bulunan alanlar da Güzel Sanatlar Galerisi Müdürlüğü olarak kullanılmış, daha sonra zemin kat kütüphane ile kitap satış birimi olarak hizmet vermiştir. 2006 yılında tekrar tadilat geçirmiştir.
Yapının Görseli:	
Kaynaklar:	Ziya Bey Yazma Eser Kütüphanesi Arşivi, 2022; KVMGM Env. No:58.00.1.2.; Pozitif Görsel Yayınları Arşivi.

Tablo 5.8. Ziya Bey Yazma Eserler Kütüphanesi

West Memorial Hospital (Eski Göğüs Hastanesi) (Çevre Kültür Sanat Evi)	
Yapım Yılı:	1900'lerin başı
Yaptıran:	-
Mimar:	-
Tescil Kararı ve Tarihi:	A-4468 - 22.07.1983
Yapının İşlevi:	Kültür Sanat Evi
Konumu:	Sularbaşı Mahallesi
Genel Özellikleri:	Yapı zemin kat ve çatı katı ile beraber 4 kattan oluşmaktadır. Zemin kat ve birinci kat duvarları kesme taş örgülüdür. Yaklaşık olarak kare planlı olan yapının ana girişi batı cephesinde bulunmaktadır. Yapının cephesinin sade tutulduğu söylenebilir. Sivas'ta 1852 tarihinde kurulan ABCFM isimli Protestan Amerikan Misyon İstasyonu içinde, bölgede misyonerlik faaliyetleri gerçekleştirecek olan hastane açılmış ve West Memorial Hospital ismi verilmiştir. 19. yüzyılda başlayan misyonerlik faaliyetleri sona erince, yapı; 1920'de Memleket Hastanesi, 1925'de Numune Hastanesi, 1952'de Göğüs Hastalıkları Hastanesi olarak kullanılmıştır. 2003 yılından bu yana Çevre Kültür ve Sanat Evi olarak kullanılmaktadır.
Yapının Görseli:	
Kaynaklar:	KVMGM; Bulut, 2006; Tozkoparan, 2014; Sivas İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Arşivi.

Tablo 5.9. West Memorial Hospital

Sivas Erkek Öğretmen Okulu (Selçuk Anadolu Lisesi)	
Yapım Yılı:	1915
Yaptıran:	Sivas Valisi Muammer Bey
Mimar:	-
Tescil Kararı ve Tarihi:	851 - 20.10.1990
Yapının İşlevi:	Selçuk Anadolu Lisesi
Konumu:	Mevlana Mahallesi
Genel Özellikleri:	Yapının plan şeması simetrik olup U şeklindedir. Kesme taştan inşa edilen, zemin ve birinci kattan oluşan binanın üzeri kırma çatıyla örtülmüştür. Yapının batı cephesinin iki köşesinden uzanan kollar ile avlu oluşmuştur. Avludan yapıya ikisi kollarda biri batı cephesinde olmak üzere toplam 3 adet giriş bulunmaktadır. Yapının dış cephelerinde zemin katı aydınlatan pencereler sivri kemerli olup oldukça büyüktür. Birinci kat pencereleri ise zemin kat pencerelerine oranla daha küçük olup basık kemerlidir. Tüm yapıyı iki adet silme dolaşmaktadır. Sivas Erkek Öğretmen Okulu'nun 1926 yılında onarım geçirdiği Osmanlı belgelerinden öğrenilmektedir.
Yapının Görseli:	
Kaynaklar:	Mert, 2012; BCA 30-18-1-2, 3/27-3; KVMGM Envanter No: 58.00.0(1.3)12; Sivasirade Arşivi.

Tablo 5.10. Sivas Erkek Öğretmen Okulu

Paşa (Beylik) Sarayı	
Yapım Yılı:	1816
Yaptıran:	-
Mimar:	-
Tescil Kararı ve Tarihi:	-
Yapının İşlevi:	Günümüze ulaşamamıştır.
Konumu:	Eskikale Mahallesi
Genel Özellikleri:	Beylik Sarayı yapısının Kale Kapısı civarında ve 1927 yılında yıkılan Saray Cami (İzzet Paşa Cami ya da Osman Paşa Cami) yakınında olup bugünkü Hükümet Meydanı'nda yer aldığı bilinmektedir. Evliya Celebi Murtaza Paşa'nın var olan saraya bazı ilaveler eklediğinden bahsetmektedir. 1813 yılında yapımına başlanan saray, 1816 tarihinde 110000 kuruşa tamamlanmıştır. Yapının, başta vali ve ailesi ile kullandığı bir adet harem odası, bir adet yatak odası, camekân ve ne olarak kullanıldığı bilinmeyen dört adet oda ile beraber görevlilerin kullandığı yaklaşık kırk odası olduğu kaynaklarda geçmektedir. 1824 yılında ve sonrasında sarayın onarım ve benzeri giderleri için halktan para toplandığını edinilen bilgiler arasındadır.
Yapının Görseli:	-
Kaynaklar:	Demirel, 1998; Demirel; 2006.

Tablo 5.11. Paşa (Beylik) Sarayı

İzzet Paşa Cami (Saray Cami / Osman Paşa Cami)	
Yapım Yılı:	1816
Yaptıran:	Sivas Valisi Vezir Hacı Osman Haşim Paşa
Mimar:	-
Tescil Kararı ve Tarihi:	-
Yapının İşlevi:	Günümüze ulaşamamıştır.
Konumu:	Eskikale Mahallesi
Genel Özellikleri:	Yapı geçmişte Paşa (Beylik) Sarayı'nın da karşısında kaldığı için Saray Cami olarak da anılmaktaydı. Bugünkü Hükümet Konağı karşısında Mustafa Kemal Anıtı'nın olduğu alanda bulunmaktaydı. Sivas Müzesi'nde bulunan kitabesinden anlaşıldığı üzere H 1232 (1816) yılında Sivas Valisi Vezir Hacı Osman Haşim Paşa tarafından yaptırılmış ve oğlu İzzet Paşa ise H 1275 (1858) yılında tamir ettirmiştir. Yapı kitabeleri müzeye getirildikten bir buçuk yıl sonra yani 1927 yılında Hükümet Meydanı'nın genişletilmesi için yıktırılmıştır.
Yapının Görseli:	
Kaynaklar:	Denizli, 1998; Uzunçarşılı ve Edgüer, 2020; Sivaspostası, 2012; Sivasbülteni, 2019; II. Abdülhamid Han Fotoğraf Albümleri.

Tablo 5.12. İzzet Paşa Cami

Saat Kulesi	
Yapım Yılı:	1847
Yaptıran:	Sivas Valisi Aşkar Ali Paşa
Mimar:	-
Tescil Kararı ve Tarihi:	-
Yapının İşlevi:	Günümüze ulaşamamıştır.
Konumu:	Kaleardı Mahallesi
Genel Özellikleri:	Sivas Saat Kulesi'nin yapılması için dönemin Sivas Valisi Aşkar Ali Paşa'nın 1847 yılında Sadaret'e yazdığı dilekçede, Sivas kentinde muvakkit (Saat Kulesi) olmadığı ve yapılmasını talep etmiştir. Belgelerde 20.200 kuruş masraf ile inşa edilebileceği belirtilmiştir. Netice olarak Saat Kulesi 1847 yılında yapıp 1940 yılında yıkılmıştır. Şehir zemininden kırk metre yükseklikte bulunan toprak tepenin zirvesinde, Yukarı Kale surları kalıntılarının üzerine yapılan üç kademeli yapı, her kademedede daralarak yükselmiş ve toplam 12 metreye ulaşmıştır. Dış cephesi tahtalarla kaplanmış Güney tarafında bir ağaç kapısı bulunmaktadır. Kademeler arası saç kaplanmış.
Yapının Görseli:	
Kaynaklar:	Uzunçarşılı ve Edgüer, 2020; Mert, 2009; BOA A.MKT.80/74-0, A.MKT.86/38-0, A.MKT.91/73-0; Hayat Ağacı Dergisi Arşivi; wowturkey Arşivi.

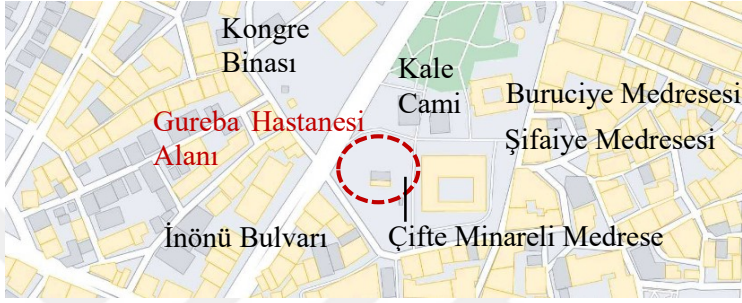
Tablo 5.13. Saat Kulesi

Sivas Rüştîye Mektebi (Sivas Kız Rüştîyesi)	
Yapım Yılı:	1864
Yaptıran:	-
Mimar:	-
Tescil Kararı ve Tarihi:	-
Yapının İşlevi:	Günümüze ulaşamamıştır.
Konumu:	Çay Mahallesi (Günümüzde Çay Mahallesi isminde mahalle bulunmadığından binanın yeri net olarak tespit edilememiştir.)
Genel Özellikleri:	Sivas Rüştîyesi' nin 1864 yılında açıldığını Osmanlı arşiv belgelerinden öğrenmekteyiz. Rüştîyenin 1860 yılında Sivas halkının talepleri doğrultusunda açıldığı bilinmektedir. 1893 yılında bugünkü Sivas Kongresi binasının Mülki İdadi olarak açıldıktan sonra rüştîye bu binaya taşınmıştır. Rüştîye yeni binaya taşınınca eski bina önce kısa süreli Askeri Rüştîye olarak kullanılmıştır. Sonrasında yapı, Kız Rüştîyesi olarak kullanılmaya karar verilmiştir. II. Abdülhamid'in 1880 yılında hazırlattığı raporda, Kız Rüştîyesi'nin Sivas Rüştîye'sine bitişik olarak inşa edildiği ve inşasının tamamlanmak üzere olduğu ifade edilmiştir. Fakat mektep 1880 yılından on üç yıl sonra 1893 yılında açılmıştır. Ayrıca belgelerden edinilen bilgilere göre Kız Rüştîyesi, Sivas Rüştîye binası bünyesinde yer almıştır.
Yapının Görseli:	
Kaynaklar:	Mert, 2009; BOA, BEO 711/53321-0; BOA, Y. MVT. 89/35-0 H. 09.07.1311; Yıldırım, 2020, Sivas Resimleri Arşivi

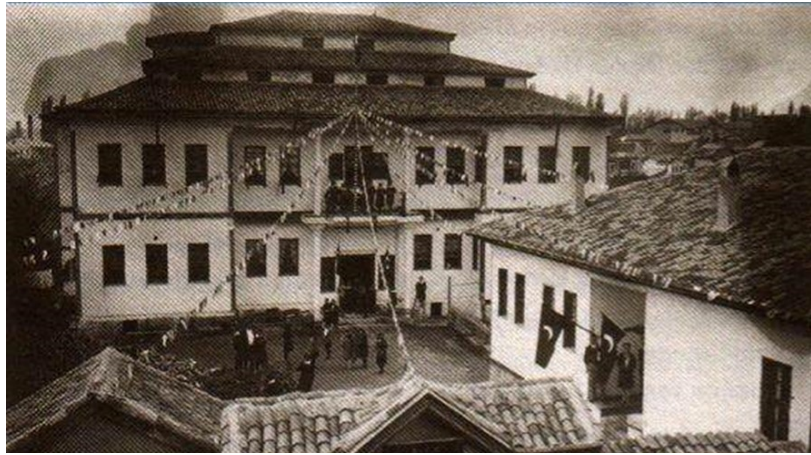
Tablo 5.14. Sivas Rüştîye Mektebi

Sivas Amerikan Öğretmen Koleji	
Yapım Yılı:	19. yüzyıl
Yaptıran:	Amerikan misyoner Dr. Henry T. Perry
Mimar:	-
Tescil Kararı ve Tarihi:	-
Yapının İşlevi:	Günümüze ulaşamamıştır.
Konumu:	Seyrantepe Mahallesi
Genel Özellikleri:	1880 yılında Amerikan misyoner Dr. Henry T. Perry Sivas Erkek Okulu'nu kurmuştur. Bu okul Amerikan kayıtlarında Sivas Normal School olarak geçmektedir. Sivas Normal Okulu'nun 1901 tarihindeki planı incelendiğinde yan yana olan üç okulda eğitim faaliyetlerinin sürdürüldüğü görülmektedir. Amerikalı misyonerler ülkeden ayrıldıktan sonra, 1924 ve 1930 yılları arasında Şehir Hastanesi (Numune Hastanesi) olarak kullanılmıştır. Bu dönemde kaçma teşebbüsünde bulunan bir hasta mahkûmun neden olduğu büyük bir yangın geçirmiştir.
Yapının Görseli:	
Kaynaklar:	Yıldız, 2012; Dervişoğlu, 2009; Keshishian ve diğ., 2018; Taşer, 2012, Harvard University Houghton Library, 1914.

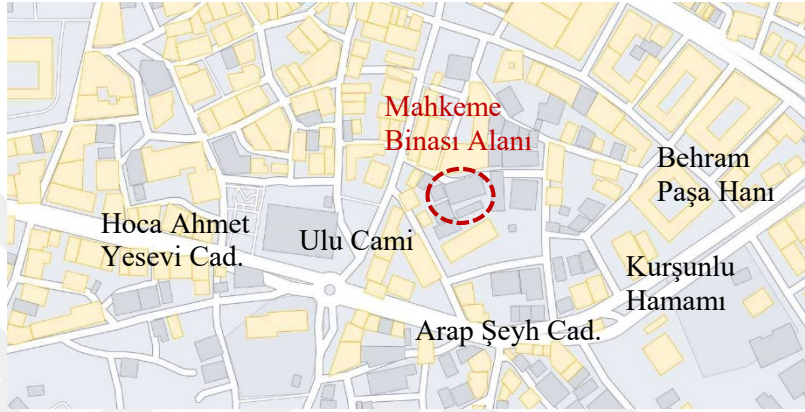
Tablo 5.15. Sivas Amerikan Öğretmen Koleji

Sivas Gureba Hastanesi (Sivas Askeri Rüştiyesi, İsmet Paşa Mektebi)	
Yapım Yılı:	1890
Yaptıran:	-
Mimar:	-
Tescil Kararı ve Tarihi:	-
Yapının İşlevi:	Günümüze ulaşamamıştır.
Konumu:	Eskikale Mahallesi
Genel Özellikleri:	Çifte Minareli Medrese'nin yıkılan kısmının temel kalıntıları üzerine bir yapı, hastane olarak inşa edilmiştir. 1308 (1890) Vilayet Salnamesinde, Sivas şehrinde gurebaya ait hastane olmadığı için bir hastanenin inşasına yeni başlandığı belirtilmektedir. 1325 (1907) Sivas Salnamesi'nde ise Çifte Minareli Medrese alanının bir tarafına sanayi mektebi inşa edildiğinden bahsedilmektedir. Ancak bu mektebin açılmadığından ve bahsi geçen binanın askeri nizamiye kışlası olarak kullandığından söz edilmektedir. Yapı hastane olarak yapılmış olsa da bina tamamlanınca okul olarak kullanılmıştır. Sonrasında askeri müfrezenin kullanmasına verilmiştir ve 1899'da Sivas Askeri Rüştiyesi bu binaya nakledilmiştir. 1928 yılında okulun adı İsmet Paşa İlkokulu olmuştur.
Yapının Görseli:	
Kaynaklar:	Karaman, 2021; Bulut, 2019; BOA, BEO, 711/53321-0; Yücel, 2007; II. Abdülhamid Han Fotoğraf Albümü.

Tablo 5.16. Sivas Gureba Hastanesi

Sivas Aramyan Okulu (Kız Muallim Mektebi)	
Yapım Yılı:	1891
Yaptıran:	-
Mimar:	-
Tescil Kararı ve Tarihi:	-
Yapının İşlevi:	Günümüze ulaşamamıştır.
Konumu:	Çarşıbaşı Mahallesi
Genel Özellikleri:	Okulun inşa edildiği arazi hükümet tarafından tahsis edilmiştir. Arazinin bir kısmı Rumlara, bir kısmı da Ermenilere verilmiştir. Ermeniler, 1891 yılında bahsi geçen alanda dönemine göre büyük bir okulu toplanan bağışlarla inşa etmiştir. Binanın ilk katına, bu yapıya nakledilen Hırıpsımyants Okulu yerleşmiştir, ikinci kat ise erkek öğrencilere tahsis edilmiştir. Okul 1904 yılında ilk mezunlarını vermiştir. 1915 yılından sonra Birinci Dünya Savaşı sürecinde ordu tarafından kullanılmıştır. Daha sonra Kız Muallim Mektebi ve Erkek Ortaokulu olarak hizmet veren yapının 1959 yılında yıkıldığı bilinmektedir.
Yapının Görseli:	
Kaynaklar:	Keshishian ve diğ., 2018; Mert, 2009; Mert, 2012; Eski Türkiye Arşivi.

Tablo 5.17. Sivas Aramyan Okulu

Mahkeme Binası	
Yapım Yılı:	1906
Yaptıran:	Sivas Valisi Reşit Paşa
Mimar:	-
Tescil Kararı ve Tarihi:	-
Yapının İşlevi:	Günümüze ulaşamamıştır.
Konumu:	Paşabey Mahallesi
Genel Özellikleri:	Sivas Şer'iyye Sicil kayıtlarında yer alan bilgilere göre, Sivas'ta bir mahkeme binası bulunmaktadır. Sicil kayıtlarında mahkemeye ait olan bir vakfın var olduğu ve mahkemenin bazı tadilat işlerinin vakıf yoluyla yapıldığı görülmektedir. 2018 yılında Paşabey Mahallesi'nde olan ve mülkiyeti Vakıflar Müdürlüğü'nün olan bir yapının bodrumunda bulunan kitabe sayesinde mahkeme binasının bu bölgede olduğu savı güçlenmektedir. 1906 (1324) tarihli kitabeden edinilen bilgiye göre, II. Abdulhamid zamanında, Sivas Valisi Reşit Paşa, Hüseyin Nasirüddin adında kadı naibinin görevlendirildiği dönemde yeni bir mahkeme binası inşa ettirmiştir.
Yapının Görseli:	-
Kaynaklar:	Yücel, 2018; Demirel, 2000.

Tablo 5.18. Mahkeme Binası

Vilayet Matbaası	
Yapım Yılı:	1913
Yaptıran:	Sivas Valisi Muammer Bey
Mimar:	-
Tescil Kararı ve Tarihi:	-
Yapının İşlevi:	Günümüze ulaşamamıştır.
Konumu:	Eskikale Mahallesi
Genel Özellikleri:	Sivas Vilayet Matbaası, ilk kurulduğu dönem Sivas Hükümet Konağı içerisinde yer almaktadır. Vilâyet matbaası, H. 1282 (1864-1865) tarihinde kurulmuştur. Fakat matbaanın, H. 1284 (1867-1868) tarihinde faaliyete geçmesi Sivas valisi Elhac Ahmed İzzet Paşa dönemindedir. Matbaada farklı zamanlarda 1908 tarihine kadar 17 adet salnâme basılmıştır. 1913 (1328) tarihine gelindiğinde Vali Muammer Bey'in inşa ettirdiği yapıya taşınmıştır. Yapı ilerleyen yıllarda iki kere yangın geçirmiştir. Özel İdare Müdürlüğü'ne bağlı olan Vilayet Matbaası uzun seneler kentli tarafından kullanılmış fakat 1993 yılında zarar etmesi sebebiyle kapatılmıştır.
Yapının Görseli:	
Kaynaklar:	Birbudak, 2007; Paçacıoğlu, 2003; Nair, 2016.

Tablo 5.19. Vilayet Matbaası

6. SONUÇ

İlk çağlardan bu yana birçok farklı devletlerin egemenliğine giren kentin dokusu; siyasi etkenler, savaşlar ve nüfus hareketleri ile sürekli değişime uğramıştır. Sivas, tarihi süreçte nüfus bakımından daima değişiklik göstermiştir. Anadolu bölgesinde var olan yerleşim konumuyla bir geçiş noktası güzergâhında yer almaktadır. Ticari yolların aktif olduğu dönemlerde şehrin çevredeki illerden göç alması kentin büyümesine neden olmuştur. Kentin bir cazibe noktası haline gelmesi ilin nüfus artışına ek olarak kültürel birikimin oluşmasına da olanak sağlamıştır. Böylece Sivas, siyasî, askerî ve kültürel olarak Anadolu'nun önemli kentleri arasına girmiştir.

Selçuklu kimliğiyle bilinen Sivas'ın kentsel dokusunun yapısı fiziki olarak 13. yüzyılda oluşmuştur. Orta Çağ görünümünde olan idari merkez ve yakın çevresi sıkışık bir doku ile çevrelenmiştir. Aşağı Kale'nin sınırları içindeki alan, daima yönetim merkezi olarak benimsenmiştir. Kentin etrafını çevreleyen surların, uzun bir süre korunması ve her gelen devletin tamir edip onarması her ne kadar kenti surlar içine sıkıştırmış ve genişlemesine engel olmuşsa da Sivas'ta hüküm süren her devletin kent merkezini aynı alanda kurmasına ve tarihsel katmanlaşmaya olanak sağlamıştır.

Günümüzde yıkılmış olan ve iki iç kalenin etrafını çeviren büyük kent surlarının tam yapılış tarihi bilinmemektedir. Fakat Roma-Bizans döneminde varlığı kaynaklardan öğrenilmektedir. Sivas'ın iç kalelerinden biri olan Yukarı Kale'nin, Romalılardan önce var olduğu ve topoğrafyanın yapısı sebebiyle doğal tepe üzerine kurulan bu kaleyi M.Ö. iki binli yılların başında Hititler'in de iskân ettiği bilinmektedir.

Kentin bilinen ilk idari çekirdeği olan bu alan, 19. yüzyıla kadar varlığını devam ettirmiştir. Fakat 19. yüzyılda şehrin en dış sınırlarını çevreleyen surlar yıkılmış ve böylece kent, sınırlarının dışına taşmıştır. Daha sonrasında da idari merkezin mekânsal baskınlığının devam ettiği söylenebilse bile 19. yüzyılda yeni yapı türlerinin yapılmasıyla yönetici merkez, yeni bir kamusal kimliğe bürünmüştür.

Günümüze kadar ulaşan tarihi yapıların aynı alanda olmasından yola çıkarak; Sivas kent merkezinin, Selçuklu Dönemi'nden, günümüze kadar yüzyıllar boyunca merkez

konumunda olduğunu söylenebilmektedir. Selçuklu döneminde de kent merkezi kale sınırları içinde yer almaktadır.

Tüm siyasi karışıklıklara ve yıkımlara rağmen Sivas'ta, Selçuklu Dönemi'nden birçok sanatsal ve kültürel eser günümüze kadar ulaşmıştır. 1217 yılında yapılan Şifaiye Medresesi'nin karşısına 1271 yılında Çifte Minareli Medrese'nin yapılmasıyla ve yine 1271 yılında aynı alanda (Şifaiye Medresesi'ne yaklaşık 40 metre mesafede) inşa edilen Buruciye Medresesi'nin konumu itibarıyla bu alan, vaktiyle Sivas'ın kültür merkezi olduğunun göstergesidir (Şekil 6.1.). Anadolu kentleri içinde medrese sayısı bakımından oldukça hatırı sayılır olan Sivas'ta iktidar dışındaki insanların da eserler yaptırması, kentin Selçuklular zamanında eriştiği medeniyete ışık tutmaktadır. Sivas medreselerinin vakfiyelerine bakıldığında bu kuruluşların ekonomik bakımdan da desteklenmesi Sivas'ın ilme olan ilgisinin ve verdiği önemin neticesidir. Sivas kentinde Danişmentliler zamanında başlayan ilmi faaliyetler, Selçuklu ve İlhanlı dönemlerinde de devam etmiştir.

Şekil 6.1. Sivas İl Merkezi Fotoğrafı Üzerinden Bazı Yapıların Konumu (Sivas Belediyesi Arşivi)

1. Şifaiye Medresesi (Darüşşifa) 1217
2. Çifte Minareli Medrese 1271
3. Buruciye Medresesi 1271
4. Kale Cami 1580

5. Hamam Kalıntısı 16. yüzyıl
6. Sivas Hükümet Konağı (Sivas Valiliği) 1884
7. Mülki İdadi Binası (Sivas Atatürk ve Kongre Müzesi) 1892
8. Sivas Jandarma Binası 1908
9. Sivas Kent Meydanı
10. İnönü Bulvarı (İstasyon Caddesi)

1413 yılında Sivas, Amasya ve Tokat'ın Osmanlı topraklarına katılmasıyla Eyaleti Rum adıyla üçüncü bir beylerbeyliği kurulmuştur. Sivas ilinin, Eyaleti Rum'un Merkez Sancağı olması, Sivas'ın siyasal, kültürel, ekonomik ve demografik olarak önemini korumasına neden olmuştur. Kentte 16. yüzyılda imar faaliyetleri hız kazanmıştır. Bu nedenle günümüze kadar gelebilen önemli yapıların birçoğu bu yüzyılda inşa edilmiştir. Şems-i Sıvasi Meydan Cami (1564), Kurşunlu Hamamı (Behram Paşa) (1576), Behram Paşa Hanı (1576), Kale Cami (1580), Meydan Hamamı (1584), Ali Ağa Cami (1590), Subaşı Hanı (16. yüzyıl) ve Mehmet Ali Bey Hamamı (16. yüzyıl), 16. yüzyılda inşa edilip günümüze kadar gelebilen yapılardır. Bu dönemde cami ve hamam yapılarının çoğunlukta olduğu görülmektedir. 17. yüzyıldan ise yalnızca Hamamcıoğlu Hamamı günümüze kadar gelebilen yapılar arasındadır. 18. yüzyıldan, Zincirli Minare Camisi (1742) ve Taşhan (18. yüzyıl) yapıları günümüze kadar ulaşabilmiştir.

Sivas Kent merkezinde bulunan ve günümüze kadar gelebilen Osmanlı'nın 19. yüzyılına kadar olan döneme ait yapılar; camiler, hamamlar ve hanlar olmak üzere üç ana başlıkta toplanabilmektedir. İlk olarak camiler incelendiğinde halkın gündelik ihtiyaçlarını karşılayan mahallelerin merkezi konumunda yer aldıkları söylenebilmektedir. Camilerin mimari tipoloji olarak incelendiğinde tek kubbeli, düz tavanlı, ahşap direkli gibi çeşitlilik gösterdiği görülmüştür.

Diğer yapı gurubu olan kent merkezindeki hamamlar, camilere oranla daha homojen tipolojiye sahiptirler. Kurşunlu, Meydan ve Ali Bey hamamlarında işlevsel hacimler (soğukluk, ılıklik ve sıcaklık) birbirini izleyerek lineer bir sistem oluşturulmuş ve dört eyvanlı plan sistemi kullanılmıştır. Geç dönem yapıları olan Şirinoğlu ve Eski Paşa Hamamında da aynı lineer sistemin kullanılması ve dört eyvanlı olarak inşa edilmesi aynı tipolojinin devam ettiğini göstermektedir.

Sivas kent merkezinde yer alan hanlar ise, birbirine benzer plan şemalarıyla inşa edilmiştir. Genel olarak Osmanlı dönemi boyunca bir iç avluyu çevreleyen iki katlı konaklama ve depolama yapısı olan kent içi hanlarının tipolojisi değişmemiştir. Sivas'taki hanlar tipoloji olarak incelendiğinde, klasik han tipolojisi olan plan şeması (kare veya dikdörtgen bir alanda iki katlı, üstü açık avlulu ve revak sonrasında odalar sıralanmış) uygulandığı görülmüştür.

19. yüzyıl öncesinde inşa edilen kamusal yapılar, günümüzde Atatürk Caddesi olarak isimlendirilen cadde civarında yoğunlaşmıştır. 1564 yılında inşa edilen Şems-i Sivasi Meydan Cami, 16. yüzyıl yapısı olan Subaşı Hanı ve 18. yüzyıl yapısı Taşhan doğrudan Atatürk Caddesi üzerinde bulunmaktadır. Bu durumda önceleri Aşağı Kale alanı kent merkezi konumunda iken merkezin doğuya doğru büyüdüğünü söylemek mümkündür. Özellikle Subaşı Hanı ve Taşhan'ın yapılmasıyla kentin ticaret aksının bu alana kaydığı ifade edilebilir.

Osmanlı Devleti'nin son dönemi olan 19. yüzyıl ve 20. yüzyıl başlarında Sivas'ta pek çok kamu yapısı inşa edilmiştir. 1884 yılında yapılan Sivas Hükümet Konağı'nın yapılması ardından inşa edilen; idadi binası, sanayi mektepleri, öğretmen okulu, kütüphane gibi pek çok kamu binası günümüze kadar gelmiştir. Sivas Hükümet Konağı Sivas Kent Meydanı'nda inşa edilmiştir. 19. yüzyıl öncesinde Hükümet Konağı yerine Paşa Sarayı'nın varlığı Kent Meydanı'nın, geçmişten gelen idari merkez kimliğinin, 19. yüzyılda da devam ettiğini göstermektedir.

1892 yılında Mülki İdadi Binası'nın, Kongre Caddesi (Lise Caddesi) üzerinde inşası ile cadde, kent için önemli bir aks haline gelmiştir. Fakat 1931 yılında Kongre Caddesi'ne paralel olarak uzanan ve kent meydanından başlayan İnönü Bulvarı (İstasyon Caddesi) açılmıştır. Mülki İdadi Binası, Kongre Caddesi ile İstasyon Caddesi'nin arasında kalmıştır. Böylece, Kongre Caddesi'nin yoğunluğu, güneydoğu tarafındaki İstasyon Caddesi'ne doğru kaymıştır. İstasyon Caddesi'nin bir tarafında Mülki İdadi Binası, hemen karşısında Selçuklu medreselerinin olduğu alan bulunmaktadır. Günümüzde de İstasyon Caddesi kentin ana akslarındandır.

1908 yılında inşa edilen Jandarma Binası Sivas Kent Meydanı'nda yer alan önemli kamu yapısıdır. Kuzeydoğusunda Hükümet Konağı, güneyinde Mülki İdadi Binası ile birlikte

Jandarma Binası, kentin ana meydanında güçlü bir tarihi ve idari merkez vurgusu oluşturmaktadır.

Sivas Sanayi Mektebi Demir Atölyesi (Sivas Arkeoloji Müzesi) 1899 yılında inşa edildikten sonra aynı bahçede kuzeydoğu tarafında Sivas Sanayi Mektebi (Eski Sivas Açık Cezaevi) (Yeni Sanayi Mektebi Müzesi) 1902 yılında inşa edilmiştir. Zanaat eğitimi için kuruluşu gerçekleştirilen bu yapılar ile kent meydanından bu alana yani kuzeybatıya doğru yeni bir rota oluşmuştur. Sonrasında, 1913 yılında, Sivas Erkek Öğretmen Okulu (Selçuk Anadolu Lisesi) inşa edilmesiyle bahsedilen rota daha belirginleşmiştir. Bu aks günümüzde Rahmi Günay Caddesi olarak anılmaktadır.

19. yüzyıl Sivas merkezinin cadde ve sokakları, bugün de kent merkezini oluşturmaktadır. Tezde ele alınan kamusal yapılar şehrin merkezindedir ve birbirine son derece yakındır. Bu sebeple 19. yüzyılda Sivas'ın tek merkezli bir kent olup merkezinin de çok işlevli bir alan olduğunu söylemek mümkündür. Sivas kent merkezi inşa edilen kamu yapılarından yola çıkılarak sanayi ve ticaret merkezi, idarî ve dinî bir merkez olarak değerlendirilebilir.

KAYNAKLAR

- Acıduman, A., (2010). Darüşşifalar Bağlamında Kitabeler, Vakıf Kayıtları ve Tıp Tarihi Açısından Önemleri-Anadolu Selçuklu Darüşşifaları Özelinde. *Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Mecmuası*, 63(1), 9-15.
- Acun, H., (1988), Sivas ve Çevresi Tarihi Eserlerinin Listesi ve Turistik Değerleri, *Vakıflar Dergisi*, XX, Ankara, 183-220.
- Açıkel, A. ve Pekdoğan, S., (2022). Osmanlı Devleti Timar Sisteminde İntikâl Meselesi: Sivas Sancağı Örneği (1573-1651), *Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6(1), 99-120.
- Akbulut, G., (2009). Sivas Şehri'nin Tarihi Coğrafyası. Cumhuriyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, 35(2), 212-222.
- Altıntaş, R., (2016). Selçuklu Türklerinde İlmî ve Dinî Hayat:-Sivas Örneği. *Marife Dini Araştırmalar Dergisi*, 16(2), 237-250.
- Arslan, S. G., (2016). Tarihi Sivas Behram Paşa Han Binasının Restore Edilerek Butik Otel Olarak İşlev kazandırılması, Haliç Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, 424324.
- Arslan, M., (2017). Anadolu'da Selçuklu Çağı Cami ve Mescit Mimarisi. Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, 479435.
- Ayaz, M. E., (2016). Sivas Şehir Kimliği ve Sürdürülebilir Kalkınma Önerileri. *Maden Tetkik ve Arama Genel Müdürlüğü Doğal Kaynaklar ve Ekonomi Bülteni*, (3), 43-64.
- Aydın, R., (2019). Osmanlı Arşiv Belgelerine Göre Sivas Hapishanesi ve Mimarisi. *Sivas Kongresi'nin 100. Yılında Her Yönüyle Sivas Uluslararası Sempozyumu: Kültür-Sanat-Toplum*, 403-412.
- Ayvazoğlu, B., (2012). Sivas'a Vurulan İlk Cumhuriyet Mührü İstasyon Caddesi, Sivaspostası, http://www.sivaspostasi.com.tr/haber/sivasa_vurulan_ilk_cumhur-195.html (Ziyaret Tarihi: 14 Mart 2022).
- Bilget, N. B., (2009). Sivas Mimari. İstanbul: *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (37), 282-284.
- Birbudak, T. S., (2007). Sâlnâmelere Göre Sivas Vilayeti'nde Eğitim-Öğretim (1898–1903), *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 15(1), 303-316.
- Bulut, M., (2006). Sivas'taki Geç dönem Osmanlı kamu yapıları. Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 189183.
- Bulut, M., (2019). Anadolu Selçuklu Dönemi Sivas Medreseleri. Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas, 586481.

- Cantay, G., (2002). Keykâvus I Dârüşşifâsı. İstanbul: *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (25), 353-354.
- Denizli, H., (1998). *Sivas Tarihi ve Anıtları (1)*. Sivas: Özbelsan A.Ş. Kültür Hizmetleri.
- Demir, M., (2005). *Türkiye Selçukluları ve Beylikler Devrinde Sivas Şehri*. Sakarya: Sakarya Kitabevi.
- Demiralp, Y., (2006). Osmanlı Öncesi Anadolu Medreselerinde Örtü ve Erken Osmanlı Medreseleriyle Karşılaştırma. *Sanat Tarihi Dergisi*, 15(2), 29-48.
- Demirel, Ö., (1998). *Osmanlı Donemi Sivas Şehri ve Esnaf Teşkilatı*. Sivas: Sivas Belediyesi Yayını.
- Demirel, Ö., (2000). *Osmanlı Vakıf-Şehir İlişkisine Bir Örnek: Sivas Şehir Hayatında Vakıfların Rolü, 186(7)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Demirel, Ö., (2006). 19. Yüzyıl Osmanlı Şehir Ekonomisi (Sivas Örneği). *Osmanlı Döneminde Sivas Şehri Makaleler*, 103-121.
- Demirel, Ö., (2006). Osmanlı Dönemi Sivas Şehrinde Sur, Saray, Mahalleler ve Sosyo-Kültürel Eserler. *Osmanlı Dönemi Sivas Şehri*, 37-65
- Demirel, Ö. (2009). Sivas. İstanbul: *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (37), 278-282.
- Dervişoğlu, F. M., (2009). 4 Eylül 1919 Şafağında Sivas Şehri ve Bir Ermeni Hâdimi: Miss Graffam. *Journal of International Social Research*, 1(6).
- Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, 30-18-1-2/3-27-3, 01.05.1929.
- Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi, İ.ŞD., 7-392-0.
- Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi, A. MKT., 80/74-0.
- Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi, A. MKT., 86/38-0.
- Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi, A. MKT., 91/73-0.
- Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi, TS.MA.e., 1382/19-0, H/30-11-1308.
- Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi, DH.MB.HPS., 30/23.
- Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi, TS.MA.E., 1373/ 29-0, H/14-08-1310.
- Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi, DH.MKT., 88/43-0.
- Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi, Y.MTV., 87/71-0, H/12-05-1311.
- Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi, İ.HUS., 18/ 41-0, H/15-05-1311.

- Devlet Arşivleri Başbakanlığı Osmanlı Arşivi, BEO., 316/ 23699-0, H/16-05-1311.
- Devlet Arşivleri Başbakanlığı Osmanlı Arşivi, BEO., 711/53321-0, H/17.06.1313.
- Devlet Arşivleri Başbakanlığı Osmanlı Arşivi, Y.MTV., 89/ 35-0, H/09-07-1311.
- Devlet Arşivleri Başbakanlığı Osmanlı Arşivi, DH.MKT. 686/45-0, H/16.01.1321.
- Devlet Arşivleri Başbakanlığı Osmanlı Arşivi, DH.MKT., 1719/97-0.
- Devlet Arşivleri Başbakanlığı Osmanlı Arşivi, DH.MKT., 1700/8-0.
- Devlet Arşivleri Başbakanlığı Osmanlı Arşivi, MKT.MHM., 302/20-0, H/26.12.1280.
- Devlet Arşivleri Başbakanlığı Osmanlı Arşivi, İ.MVL., 523/23493-0, H/13.07.1281.
- KVMGM, Doğal ve Kültürel Varlıkları Koruma Envanteri, Sivas İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Env. No:58.00.1.2; No: 58.00.0(1.3)12; No:58-01-01/4; No:58-01-01/7
- Ertugrul, Ö., (1993). Çifte Minareli Medrese. İstanbul: *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopesi*, (8), 312-313
- Ertugrul, Ö., (1996). Gökmedrese. İstanbul: *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopesi*, (14), 138-139
- Gök, S., (2019). Sivas Çifte Minareli Medrese'nin Minarelerindeki Tuğla ve Çini Süslemeler Üzerine Yeni Öneriler. *Art-Sanat Dergisi*, (12), 205-222.
- Gül, O. K., (2015). Amerika Birleşik Devletleri Sivas Konsolosluğu Raporlarına Göre 19. Yüzyıl Sonlarında Sivas ve Havalisinde Ekonomik ve Sosyal Hayat. *International Journal Of Eurasia Social Sciences*, 6 (21), 149-171
- Güler, M. ve Aktuğ Kolay, İ., (2006). 12. yüzyıl Anadolu Türk camileri. *İtüdergisi/a*, 5(2), 83-90.
- Gürbüz, A. (1997). XV-XVI. Yüzyıllarda Sivas Şehrinde İdadi ve Ekonomik Yapı. *Vakıflar Dergisi*, (26), 87-96.
- İnanç, R. (1991). Sivas Abideleri ve Vakıfları, *Vakıflar Dergisi*, (22), 15.
- Keshishian V. ve Diğ., (2018). *Ermeni Kültür Varlıklarıyla Sivas*. İstanbul: Hrant Dink Vakfı Yayınları.
- Karabaş, O. (2019). Selçuklular Devrinde Konya, Kayseri, Niğde ve Sivas Şehirlerinin Fiziki Yapı Bakımından Karşılaştırılması. Yüksek Lisans, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Niğde, 589724.
- Kaya, A. (2008). Selçuklular Dönemi Sivas'ta İlmi Hayat ve İlim Adamları. *Journal Of International Social Research*, 1(2), 214-217.

- Kartal, K. (2019). Sivas Şehrinin Sosyal ve Ekonomik Tarihi (1740-1780). Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri, 537116.
- Kayaoğlu, İ. (1985). Selçuklu Vakıflarına Genel Bir Bakış. *Vakıf Haftası Dergisi*, (2), 22-25.
- Kılınç, S. (2002). Sivas Merkez Meydan Camii ve Yapılan Revaklar, *Revak 2002*, Sivas: Vakıflar Bölge Müdürlüğü.
- Kiepert, Richard, (1915). Karte von Kleinasien, Berlin: D. Reimer (E. Vohsen), 1908-1915, Library of Congress Geography and Map Division Washington, D.C. 20540-4650 USA dcu, G2210 .K5 1908, 2012586598
- Koç, P., (2020). Sivas'ta 1870-1970 Aralığında Modernleşme İzleğinin Katmanları Üzerine Bir Analiz: Mekânsal Ve Dönemsel Ayrıştırmaya Yönelik Yöntem Önerisi. Doktora Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Konya, 630641.
- Köşklü, Z., (2010). Erzurum'da Osmanlı Dönemi Hanları. *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitü Dergisi*, 1(5), 113-134.
- Kuban, D., (1968). Anadolu - Türk Şehri: Tarihî Gelişmesi, Sosyal ve Fizikî Özellikleri Üzerinde Bazı Gelişmeler. *Vakıflar Dergisi*, (7), 53-73.
- Kuban, D., (2021). *Osmanlı Mimarisi*. İstanbul: Yem Yayın.
- Kul, M., (2021). XV-XVI. Yüzyıllarda Tırhala Şehrindeki Vakıflar Üzerine Bir Değerlendirme. *Erzurum Teknik Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi ETÜT*, 1(2), 35-47.
- Kunter, H.B., (1938.) Türk Vakıfları ve Vakfiyeleri Üzerine Mücmel Bir Etüd. *Vakıflar Dergisi*, (1), 103-129.
- Kutlu, İ. ve Soyluk, A., (2021). Artuklu Dönemi Mimarisinin Anadolu Cami Tipolojisindeki Etkilerinin İncelenmesi. *Social Science Development Journal*, 6(24), 22-43.
- Küsgün, Ö., (2020). Bir Selçuklu Eseri Olan Sivas Sâhibiye Medresesinin Osmanlı Müessesesi Olarak Kullanımı, Bakım Ve Onarımı. *Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, (13), 213-248.
- Meral, S., (2021). Siyasi-Fikri Ortam ve Eğitimde Merkezileşme Bağlamında Anadolu Selçuklu Medrese Mimarisinin Gelişim Süreci. Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Kocaeli, 669000.
- Merçil, E., Sevim, A., (1995). *Selçuklu Devletleri Tarihi Siyaset, Teşkilat ve Kültür*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Mert, T., (2009). Sivas' ta Çağdaş Eğitime İlk Adım Sivas Rüşdiyesi. *Hayat Ağacı Dergisi*, (13).

- Mert T., (2009). Sivas Saat Kulesi'nin İnşası. *Sultan Şehir Kültür Sanat Dergisi*, (10), 26-29.
- Mert T., (2011). Sivas Hükümet Konagi'nın Üçüncü Katı. Şener, T. ve Erdoğan M. A., *Müjgan Üçer'e Armağan*. İstanbul: Kitabevi Yayınları, 429-437.
- Mert T., (2012). Sivas Öğretmen Okulları (Dârulmuallimîn ve Dârulmuallimât), *Hayat Ağacı Sivas Şehir Kültürü Dergisi* (17), 9-17.
- Önder, O., (2007). Sivas İli Merkezindeki Türk Devri Hamamları. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 205562.
- Ocak, A. Y., (1991). Babailik. İstanbul: *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (4), 373-374
- Özcan, K., (2015). Selçuklu Çağında Anadolu Kentleşme Koridoru, *Bilig*, (73), 185-206.
- Rukancı, F., (2005). Sivas Ziya Bey Yazma Eserler Kütüphanesi. *Türk Kütüphaneciliği*, 19(2), 278-281.
- Semerci, F., (2017). Anadolu Selçuklu Medreselerinin Cephesel ve Mekânsal Kalite Analizi: Sivas Kenti Örneği. *İslam Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, 2(3), 295-328.
- Eyice, S., (1992). Burûciye Medresesi. İstanbul: *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (6), 465-466.
- Sönmez, S., (2015). Tanzimat'a Giden Yolda Bir Osmanlı Kenti: Sivas 1777-1839. Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 399616.
- Özey, R. (2003). 20. yüzyıl başlarında Sivas' ın tarihi coğrafyası. *Cumhuriyetin 80. Yılında Sivas Sempozyumu (15-17 Mayıs 2003) Bildirileri*, 133-146.
- Özgüven, B., (1990). İdadi Binaları. *Tarih ve Toplum Dergisi*, (82), 44-47.
- Pürlü, K. (2005). Sivas Sanat Okulu'nun Haşarı Çocukları (1939-1952). *Hayat Ağacı Sivas Şehir Kültürü Dergisi*, Güz, 82-86.
- Sarı, S. ve Türk T., (2021). An Investigation Of Urban Development With Geographical Information Systems: 100-Year Change Of Sivas City, Turkey. *International Journal Of Engineering And Geosciences*, 6(1), 51-63.
- Şener, Z., (2019). Sivas Behram Paşa Hanı Monografi Değerlendirmeleri. İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü.
- Şenyurt, O., (2003). 20. Yüzyılın İlk Çeyreğinde Anadolu ve İstanbul'da Bazı Hapishane İnşaatları, *Arredamento Mimarlık*, (9), 76-80.
- Şenyurt, O., (2010). Projeleri ve Belgeleriyle 20. Yüzyıl Başında İzmit Hapishanesi'nin Tasarımı. *Mimarlık Dergisi*, (352), 60-65.

- Şenyurt, O., (2015), *Osmanlı Mimarisinin Temel İlkeleri Resim ve İnşa Üzerinden Geliştirilen Farklı Bir Yaklaşım*. İstanbul: Doğu Kitabevi.
- Şenyurt, O., (2021), *Mimarlık Ortamında Çekişmeler Osmanlı'nın Son Dönemlerinde İnşaat Alanındaki Şikayetler ve Müdahaleler*. Cinius Yayınları.
- Tanyeli, U., (1987). Anadolu- Türk Kentinde Fiziksel Yapının Evrim Süreci. Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Taşer, S., (2012). Sivas'ta Gayrimüslim Okullar Hakkında Tutulan Rapor (1914). *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, (48), 407-424.
- Topçu, S. M., (2017). *Sivas İli ve İlçelerindeki Türk Devri Hamamları*. Sivas: İl Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Tozkoparan, N., (2014). Sivas Amerikan Hastanesi. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 14(28), 81-102.
- Turan, O., (1951). Selçuklular Zamanında Sivas Şehri. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 9(4), 147-157.
- Turan, O., (1971). *Selçuklular ve İslamiyet* (No. 4). İstanbul: Turan Neşriyat Yurdu.
- Turan, O., (2009). *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti*. İstanbul: Ötüken Neşriyat A.Ş.
- Tuztaş, U. (2018). Sivas Kent Meydanı'nın Tarihsel Dönüşümü Ve Meydan Yakın Çevresi İçin Cephe Önerileri: Bir Stüdyo Deneyimi. *Journal Of Social And Humanities Sciences Research*, 5(17), 258-274.
- URL-1: <http://www.eskiturkiye.net/84/sivas-ulu-cami#lg=0&slide=0> , (Ziyaret Tarihi: 12 Kasım 2021)
- URL-2: <http://www.eskiturkiye.net/3918/sivas-cifte-minareli-medrese> , (Ziyaret Tarihi: 12 Kasım 2021)
- URL-3: <https://visitsivas.com/gezini-planla/sifaiye-medresesi> , (Ziyaret Tarihi: 17 Kasım 2021)
- URL-4: <https://www.tarihlisanat.com/sivas-sifaiye-medresesi> , (Ziyaret Tarihi: 12 Aralık 2021)
- URL-5: <http://www.sivas.li/2015/09/sivas-cifte-minare-yl-1924.html> , (Ziyaret Tarihi: 13 Ocak 2022)
- URL-6: <http://www.gezenek.com/mekan/cifte-minareli-medrese-659> , (Ziyaret Tarihi: 25 Ocak 2021).

- URL-7: <https://www.sivas.li/2015/04/meydan-hamam-yl-1950.html?view=flipcard> , (Ziyaret Tarihi: 25 Ocak 2022).
- URL-8: <https://www.behrampasa.com/images/sivas-otelleri-resim-2.jpeg> , (Ziyaret Tarihi: 7 Mart 2022).
- URL-9: <https://tr.foursquare.com/v/ta%C5%9Fhan/51603915e4b0a489e7a19efb?openPhotoId=53bbce09498ebe6dff03df1d> , (Ziyaret Tarihi: 14 Mart 2022).
- URL-10: <https://tr.foursquare.com/v/ta%C5%9Fhan/51603915e4b0a489e7a19efb?openPhotoId=612e348ff745e2388405e47d> , (Ziyaret Tarihi: 14 Mart 2022).
- URL-11: <http://www.sivas.li/2015/03/tashan-eski-yl-1927-ve-yeni-hali.html> , (Ziyaret Tarihi: 14 Mart 2021).
- URL-12: <https://www.houshamadyan.org/mapottomanempire/vilayet-of-sivas.html> , (Ziyaret Tarihi: 12 Kasım 2021).
- URL-13: <https://www.sivas.li/2015/02/sivas-kusbaks-1959.html?view=mosaic> , (Ziyaret Tarihi: 12 Kasım 2021).
- URL-14: <http://www.sivas.li/2015/07/izzet-pasa-camisi-yl-1930lar.html> , (Ziyaret Tarihi: 19 Mart 2021).
- URL-15: http://wowturkey.com/t.php?p=/tr635/Omer_Mete_1545613_214370282083497_882702107_n.png , (Ziyaret Tarihi: 19 Mart 2021).
- Uzunçarşılı, İ. H., (1988). *Osmanlı Devleti'nin Merkez ve Bahriye Teşkilatı*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Uzunçarşılı, İ. H. ve Edgüer, R. N. (2020). *Sivas Şehri (2)*. Toparlı, R. (Ed.). Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Ünsal, M., (2006). Sivas İl Merkezindeki Osmanlı Camileri. Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri, 190424.
- Yalçınlar, İ., (1997). Sivas Çevresinin Strüktürel Jeomorfolojisi Üzerine. *Türkiye Coğrafyası Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, (6), 407-410.
- Yıldırım, C., (2020). Sivas Kız (İnas) Rüşdiyesi. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İnsan Bilimleri Dergisi*, 1(1), 77-102.
- Yıldız, F., (2011). Sivas Vilayet Yönetimi ve Valileri (1800-1850). Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas, 280723.
- Yıldız, Ö. (2012). Sivas Öğretmen Koleji. *Avrasya İncelemeleri Dergisi*, 1(1), 139-160.
- Yücel, E. S., (2011). *Salname-i Vilayet-i Sivas*. Sivas: Buruciye Yayınları.

- Yücel, A. S., (2018). Sivas Şer'iyye Sicilleri Toplu Kataloğu Üzerine. *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi*, 22(2), 1059-1079.
- Zabun, S., (2019). 19. Yüzyılda Sivas' ın Sosyo-Ekonomik Durumu. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(1), 221-238.
- Zaghloul, E. (2019). Sivas'taki Danışmentli, Selçuklu, İlhanlı ve Eratnalılar Dönemi Yapılarında Yazı. Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 592324.

KİŞİSEL YAYIN VE ESERLER

Karatepe N., Bir Geç Osmanlı Dönemi Yapısının Kente Etkileri ve Mimari Analizi:
Sivas Jandarma Binası, *11. Sosyal Bilimler Kongresi*, Kocaeli Üniversitesi Sosyal
Bilimler Enstitüsü, Kocaeli, 12 Mayıs 2022.

ÖZGEÇMİŞ

Nuray Karatepe, Sivas'ta ilk ve orta öğreniminden sonra liseyi Prof. Dr. Necati Erşen Anadolu Öğretmen Lisesinde tamamladı. 2011 yılında girdiği Kocaeli Üniversitesi Mimarlık Bölümü'nden 2015 yılında mezun oldu. 2015 yılından beri Kocaeli Büyükşehir Belediyesinde Mimar olarak görev yapmaktadır.

